

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tønder
×
Statsseminarium

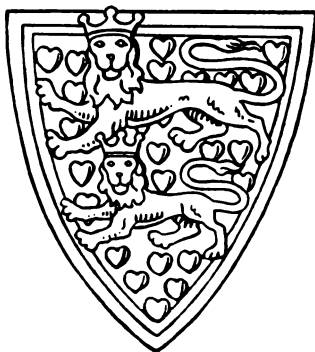
1788-1938

Festskrift

Tønder Statsseminariums Historie

1788 - 1938

Tønder Amts Centraltrykkeri — 1938.

Indhold:

Fortid og Nutid i Tønder.	Side	5
Indledning.	—	10
Balthasar Petersen, Seminariets Grundlægger.	—	16
Seminariet 1789—1829.	—	27
1829—1848. — Den Bahnsenske Periode.	—	42
1848—1864. — Det dansksprogede Seminarium.	—	59
1864—1884. — Det tvesprogede Seminarium.	—	77
1884—1920. — Det prøjsiske Seminarium.	—	92
Genforeningsseminariet. 1920 —	—	106

Tønder Statsseminariums Dimittender 1922—1938.

Tønder Statsseminariums Historie, der udgives i Anledning af Seminariets 150 Aars Fest den 24. September 1938, er skrevet af afdøde Seminarieforstander Emil Albeck og Seminarielærer Claus Eskildsen. Festskriftet er redigeret af Seminarieforstander M. Bredsdorff, Seminarielærer Claus Eskildsen og Seminarieelev Tage Dam.

Fortid og Nutid i Tønder.

En rig og mærkelig Fortid har det gamle Seminarium. Den rækker helt tilbage til Holbergs og Brorsons Dage, og begynder med en streng og gammeldags Lutheraner med Paryk og Pibekrave om det tunge Prælataasyn. En buet Næse, en fast Mund og et Par hvasse Øjne, saadan ser Provst Balthasar Petersen ned paa Efterslægten. I Haanden knuger han den Bibel, med hvis strenge Ord han hver Søndag har formanet vadmelsklædte Borgere under lave Kirkebuer og om Hverdagen tugtet Bondesønner til Skolemestre. Han minder om baade Melancton og Reuchlin, om Peder Palladius og Jesper Brochmand, og som disse gode lutherske Humanister har han en vaagen praktisk Sans. Han bygger ikke sin Skole paa luftige Tankers Flyvesand. Latinsk Grammatik og Testamenterne, Humanismens og Lutherdommens Fundamenter — og en stor Gaard med megen Jord skal bære Skolen: »Thi Erfaringen viser, at Immobilia bedre kan bevares end afløselige Kapitalier«. — Hvilken fyndig Selvkaraktistik i denne solide Prosa!

I Tugt og Herrens Formaning, uden Skelen til nye Paahit, er Skolemesterinstituttet i Tønder grundlagt. Bag det ligger den gamle gudfrygtige Bys Offervilje og Kniplingekræmmerens Velstand. Og er der lidt lavt til Loftet i dens første Skolestue, saa er Sylden god. Den skal bære langt ud i Fremtiden og taale de mærkeligste Omskiftelser.

Saa fast er dette gammellutherske Bolværk, at det ikke rokkes af de radikale Dønninger, som den store Revolution og fritænkerneske Filosofer sender ind mod Danmarks Strande. Og da den nye Tids Aand omsider banker paa Tønder-Seminariets knirkende Døre, er to kloge og fromme Angelboer, Forchhammer og efter ham Decker, rede til at føre nyt Liv og nye Fag ind i det gamle Seminarium uden at forjage dets gode Aand. Begge er de nidkære og fromme Arbejdere i den beskedne Forgaard til Kirken, som Datidens Seminarium maatte

være, og Undervisning og Sjaelesorg gaar for disse gode Skolemænd Haand i Haand.

Saa ændres Rammerne en Dag, og det snævre Præstegaardsseminarium faar kongelig Rang. Et nyt Ansigt dukker op, aabent og kantet, paany en Angelbo, den dygtige og stridbare Professor Bahnsen. Han kæmper for at frigøre sit Seminarium fra de sidste snærende Forpligtelser over for en urimelig Direktion — og for at bevare Seminariet som en uindtagelig Forpost for Landsdelens tyske Kulturpræg.

Loyal mod Danmark er han, som Stifteren, der lod sin berømte »Fundationsacte« konfirmere af Christian VII og ærlig talte om »den danske Jord« i Tønderegnet. Men som Balthasar Petersen under Bahnsen neppe det danske Sprog en Plads i Skammekrogen af sin Skolestue.

I disse Egne kom Lyset endnu dengang alene fra Syd, og nordpaa forstod man det ikke.

I hvert Fald for sent.

Da kommer, ligesom Oprørets og Krigens Ulykker skal til at slaa sammen over den hærgede Landsdel, et gævt dansk Ansigt, Fynboen Kühnel. Han er et ægte Barn af Fyrrernes nationalliberale Embedsdannelse, med lyse, Carl-Plougske Træk. Men hverken den veltalende Nationalliberalisme eller den frisindede Grundtvigianisme, der med Cornelius Appel drog ind i Tønder, kunde hamle op med det Sprog, der nu skulde tales fra Syd. Og snart laa Tønder Seminarium i Prøjsens Hænder.

Skiftende pædagogiske Strømninger, administrative Bestemmelser, Skolelove og et voksende Riges stødvise Kulturpolitik kommer nu — efter 1864 — mere end Enkeltmænd til at præge det gamle Seminarium. Det tjener politiske Formaal lige saa meget som pædagogiske, og skiftende Ledere — hyppigst fra fjerne Egne i det store Rige mellem Weichsel og Rhinen — rykker ind og ud af den store Forstanderbolig, som den danske Stat rejste, kort før Landet gik tabt.

De røde Bygninger vokser, og bag Lederne dukker den stedse mere betydningsfulde Lærerkreds op. Den bærer Seminariets Hverdags. Og ind og ud af Porte og Døre, under Parkens brusende Løv og langs den blinkende Vidaa vandrer en livsglad og lærelysten Ungdom — først graaklædte Bondesønner fra Nordslesvig, siden ogsaa Frisere, Ditmarskere og Holstenere: snart præget mere af dansk Jævnhed, snart mere af tyske Universitetets brogede Studenterliv. Bestandig mærkes helt inde bag Murene Bølgegangen fra Grænse- og Sprogkampen derude.

Om den sidste tyske Generation paa dette Sted taler Stenen i Parken med gribende Simpelhed. En blomstrende Ungdomsskare satte Livet til under den forvildede Menneskeheds store Ragnarok.

»Atter stiger
op af Havet
Landene lysegrønne —«

og hvad Len og Arv, støvede Breve og bitter Vold har villet forene mod Naturen, det trækker nu med Livets egen Ret i sin Grænselinie langs Skelbækken. Gammel Uret blev gjort god igen.

Ved det danske Seminarium i Tønder sad der igen en dansk Præst, med Aand og Myndighed i det livfulde Prælatansigt. En buet Næse, en fast Mund, et myndigt Blik. Til Menigheden har han talt, nu underviste han unge Lærere i Skriftens Ord, med metodisk Fasthed. En grundig og utrættelig Arbejder i Herrens Vingaard, et varmblodigt Menneske — er det Stedet og Rammen der giver Pastor Emil Albeck i Tønder en fjern Lighed med den længst henfarne Provst Balthasar Petersen?

Begge er de Sønner af praktiske Handelsmænd og begge lagde de hele deres Gerning i den Herres Haand, hvem de havde valgt at tjene, ikke blot som fromme Kristne, men som lutherske Præster.

En dansk Lærerskare fører nu Arbejdet videre. Og paa Seminariets Grund mellem Helligaands Hospitalet og Aaen mødes nu Seminaricelever fra hele vort Land med de danske Skolebørn fra Tønder. Deres glade Raab inddeler Skoledagens Timer, og det er Børnenes Færden her, der gør Seminariet til en virkelig Lærerskole — i ny Tidens Aand og Form et ægte Barn af det »Skolemesterinstitut«, som ved Balthasar Petersens Vilje blev aabnet i Bondefrigørelsens store Aar.

Og Seminarieungdommen og Børnene er tillige det ærværdige Seminariums bestandigt fornyede Haandslag med Nutiden og dets Greb ind i Fremtiden. Det Haandslag befrier fra støvede Traditioner, men Stedet selv vil lære Ungdommen Ærbødighed for Fortidens levende Aand og daglig minde den om vort folkelige Fællesskab.

Hvad dette folkelige Fællesskab betyder for os i Danmark, kan opleves af enhver, for Landet er lille, men dets Historie rig. Stærkt opleves det af dem, der til daglig ser den samme Himmel hvælve sig over deres eget og Naboens Lande. Maaske bevæges de inderligst af

Digterens Ord om det Sprog, der omslutter hele vort Liv og udtrykker vort Sind:

Modersmaal er vort Hjertesprog,
kun løs er al fremmed Tale. —

Eller de mærker nu og da Bølger fra den stærke Strøm af Fortid med Sejre og Nederlag, der forpligter den Enkelte, men ogsaa bærer ham fremad:

Danmark, i tusind Aar,
længer end Saga naar,
vor Stammes Arv.
Hærgtet og frugt bargjort
Hjemstavn og Verdensport — —.

Men de kan ogsaa, fordringsløst og ligetil som det ligger bedst for Danske, opleve, at Danskhed for os simpelthen er en Del af vort Selv, hverken noget at kæle for eller gøre Stads af, paa en Gang vort Væsens Indhold og dets Form; det Voksested uden hvilket vi svæver i Luften, og som det iøvrigt gælder om at udvide til saa stort et aandeligt Omraade som muligt og faa et saa vidt Udsyn fra som muligt. Som Sibbern sagde, da han for Alvor opdagede sit Fædreland: »Jeg kan sagtens rejse, thi mig binder Hjemmet med de stærkeste Baand.«

Saa bliver da vor Grænse baade »Front og Bro«, som det rammende er udtrykt af tapre Grænsevogtere. Men ikke altid lige stærkt begge Dele. En Bro skal — enten den slaas over et Bælt eller en Bæk — bygges fra begge Bredder, og standser Arbejdet paa den ene Side, vil den anden Brobue snart hænge frit i Luften. Saa er det aabenbart paany »Frontens«, det moralske og aandelige Landeværns strenge Tid.

Det er Historiens Vidnesbyrd, at Danmark havde været fattigere, om ikke det atter og atter havde modtaget frugtbare Impulser og aandelige Strømninger fra Tyskland som fra andre Lande. Kirkens, Videnskabernes, Kunstens Historie taler tydeligt herom. Lige saa klart vidner Historien, at Skillelinjen mellem det store tyske og det lille danske Folk er og bliver dyb, og den lader sig hverken overvinde ved Malm eller ved Ord.

Og har et lille Land Brug for at holde sine Broer udadtil aabne og farbare, saa behøver det i urolige Tider frem for alt Frihed til at vælge og vrage mellem de fremmede Tilskyndelser og Strømninger.

Det vilde for Danmark være et alvorligt Tab, om det aarhundredgamle Samkvem mellem Tyskland og Danmark nogensinde skulde

ophøre. Men det vilde være en langt større Ulykke for os, om vi ikke til enhver Tid skulde være i Stand til at hævde vor folkelige og aandelige Uafhængighed fra Skagerak til Grænsen. En levende og ærlig Danskhed uden Fagter og store Ord og en fast Tro paa den Gud, der ogsaa har tildelt de smaa Folk deres Opgave, er vort bedste Værn om dette aabne og skønne Land.

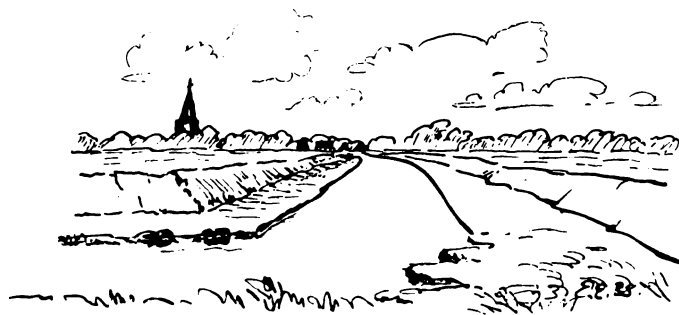
I Tønder Seminariums mærkelige Historie — som her skal fortælles af to af dens grundigste Kendere, afd. Seminarieforstander Emil Albeck og Seminarielærer Claus Eskildsen — spejler sig et baade sorgfuldt og rigt Afsnit af Danmarks lange Historie. Her taler Stene om Nederlag og Oprensning, om trange Tider og om trofast Arbejde.

Midt i Dagværket i den gamle By ved Vidaaen standser vi en kort Stund i ærbødigt Minde om Fortid og Forgængere, Skolemænd og Elever, hvad enten de hørte hjemme i det ene eller det andet af de to Folk, som hver for sig har Minder fra Tønder.

Og saa ser vi paany fremad til Hverdagens Skolearbejde med den friske og lærvillige Ungdom, der samles ved Danmarks Grænse, hvor en høj Himmel hvælver sig over den brede Marsk.

September 1938.

MORTEN BREDSORFF.

Tønder Statsseminariums Historie

Oversigt.

Intet Lærerseminarium i Norden og kun meget faa i andre lutherske Lande kan se tilbage paa 150 Aars— vel rigtigere 185 Aars — Bestaaen i samme By; intet andet Seminarium har ført en saa omskiftelig Tilværelse. Det begyndte som et meget beskedent Præstegaardsseminarium, fortsatte som privat Institution i nær Tilknytning til en kommunal Skole, blev dansk Statsseminarium, kongelig preussisk Seminarium og atter dansk Statsseminarium. Under to Krige blev dets Bygninger benyttet som Lazaret; Friskarer fra alle Tysklands Egne, preussiske, østrigske, engelske og danske Soldater færdedes i dets Bygninger; Elever er direkte fra Seminariet draget ud i blodige Krige og ligger nu begravet paa Isted Hede, i Letland og Litaven, Polen og Ukraine, Belgien og Frankrig. Men værre end Krigens Uro har kulturelle, religiøse, politiske, nationale Kastevinde truet denne Skole. Den har været Hjemsted for spekulativ Ortodoksi, maadeholden Rationalisme, pietistisk præget Religiøsitet og Grundtvigianisme, for Frisind og Reaktion, loyalt Helstatssindelag, antidansk og antipreussisk Slesvigholsteinisme, preussisk Uniformeringstvang, bevidst og planmæssigt tysk og lige saa bevidst dansk nationalt Arbejde. Snart truet af Lukning paa Grund af manglende Elevtilgang, snart ved at sprænges som Følge af overvældende Tilstrømning, snart sejlende støt og roligt med jævn Medbør, — saaledes tegner Tønder Seminariums Historie sig, naar man ser ud over de op imod 200 Aar.

Forklaringen paa disse rige Omskiftelser er ikke vanskelig at finde. Som Tidevandsbølgen fra det store Ocean løber helt op til Emmerlev Klev og banker mod Højer Sluses Port, saaledes virker Dønningerne af Aandslivets Bølger — Fremskridt og Reaktion, Fornuftreligion og Følelsesreligion — helt ud til de fjerneste Steder og trænger ind i alle Hjem og Skoler. Og Tønder laa et udsat Sted, i det Sund, hvor stride Strømme sydfra og nordfra brødes. Vil man forstaa Tønder Seminariums Historie, maa man derfor kende ikke blot de vigtigste Bevægelser i europæisk Aandsliv gennem de sidste 200 Aar, men ogsaa tysk og dansk Kultur- og Skolehistorie i Almindelighed og Brydningen mellem tysk og dansk Nationalitetsfølelse i Sønderjylland i Særdeleshed.

Det er ikke tilfældigt, at Tønder Seminariums 150 Aars Jubilæum falder sammen med 150-Aarsfesterne for Bondestandens Friggørelse i Danmark. Francke havde rigtignok allerede 1696 i Halle oprettet sit »Seminarium praeceptorum«, men naar man hører, at Hovedfagene paa Franckes Lærerseminarium var Latin og Græsk, og at der i de ugentlige Katekisationsøvelser kun maatte tales Latin, saa forstaaer man, at det ikke særlig var Lærere for Folkets Børn, der uddannedes. Pietistiske Præster havde taget den Opgave op, som Fyrster og Herremænd ved Tilegnelsen af Kirkens Gods i Reformationstiden havde faaet lagt hen til sig, men ikke røgtet: Undervisning af Almuens Børn; men disse Præsters Maal var kun religiøse Kundskaber, og deres Grundindstilling var overvejende denne, at et saadant Skolearbejde var en Almisse og god Gerning. Først da Oplysningstidens Mænd fremførte Tankerne om Menneskenes Frihed, Lighed og Broderlighed, opdagede man, at Almuens Børn havde et retfærdigt K r a v paa at blive gjort delagtige i Aandskulturen, og at alle, der sad paa Samfundets Solside, havde en P l i g t til at bringe Lyset fra de lærde ud i simpleste Bondevraa, til at gøre et personligt Arbejde og bringe personlige Ofre for Folkeoplysning og Folkeskolearbejde.

De Tanker, den store czekiske Profet Johan Amos Comenius havde forkyndt 100 Aar i Forvejen, fik nu aktuel Interesse; Ilden fra Franskmanden Jean Jacques Rousseaus glødende Skrifter fængede overalt i Europa, fordi Tiden var moden dertil, og Undervisnings- og Opdragelsesspørgsmaal blev det mest moderne i Dagens Debat.

Meget sørgeligt stod det til med Folkets, Almuens Skole. Skulde det blive bedre, maatte man først jage Byhyrder, afdankede og invalide Underofficerer, forkrøblede Haandværkere og forsumpede Stu-

denter ud af Skolerne og uddanne unge Kræfter til en ny Skolelærerstand.

Man prøvede sig frem ad forskellige Veje. Ældre Skolemestre tog efter Haandværkerlaugenes Forbillede unge Lærlinge ind i deres Skoler og gav dem efter to Aars Læretid Svendebrev; nogle interesserede og offervillige Præster samlede deres Lærere til Kursus, og enkelte begyndte at uddanne unge Mænd til Lærere (Præstegaardsseminarier); i Forbindelse med Gymnasier og større Byskoler begyndte man at uddanne Folkeskolelærere («Gymnasialseminarier» og »Normalskoler«); mange Steder uddannedes Lærere i Forbindelse med Vajsenhusskoler, et enkelt Sted i Forbindelse med Byens Tugt-, Rasp-, Forbedrings-, Fattig- og Galehus. Henimod det 18. Aarhundredes Slutning udkrystalliserede sig saa af alle disse Forsøg en Række af Lærerseminarier i senere Forstand, deriblandt inden for den danske Helstats Ramme 1781 Mønsterseminariet i Kiel og 1791 Blaagaard Seminarium ved København.

Det ejendommelige ved Tønder Seminarium er, at det i Begyndelsen ikke udpræget var noget af alt dette — og dog lidt af hvert. Dets Stifter var en ortodoks Præst, der bekæmpede Pietismen og sikkert har følt Afsky for den frembrydende Rationalisme. Som saa mange andre saa han Almueskolens daarlige Tilstand, harmedes over Skoleholderne, — »dette elendige Kram, som Bønderne belemrer sig med og fordærver deres Børn med«, — og han havde baade Mod og Midler til at skride til Handling og gaa sine egne Veje. Til sine Præster, — som han inddeler i tre Grupper: a) nogle, der baade vil og kan drive Sjælesorg, b) mange, der vil, men ikke kan, c) nogle, der hverken vil eller kan, — udsendte han den 13. November 1752 en Rundskrivelse, hvori han meddelte, at han Nytaar 1753 paa egen Regning begynder et Skolemesterinstitut i sit Hjem, for at Tønder Amt kan faa »et godt Forraad af dygtige Skolemestre, hvorved mangen en Præsts Embedsværk lettes og allehaande blivende Velsignelse skabes.« Om dette Skolemesterinstitut er kommet i Gang 1753, ved vi ikke bestemt; men at det har eksisteret i det mindste fra 1762 af, er en Kendsgerning.

Den 1. August 1786 skrev Balthasar Petersen sin »Foundationsacte«, der sikrede Fortsættelsen af Skolemesterinstitutet efter hans Død; den 17. November 1786 fik denne Foundationsacte kongelig Konfirmation saaledes, at Stiftelsen først skulde træde i Kraft efter Stifterens Død.

Balthasar Petersen døde den 1. Januar 1787, og ifølge Stiftelsens

Bestemmelser gik Gaarden Gørresmark m. m. den 1. Maj 1787 over i Stiftelsens Eje. Aabningen af det nye Seminarium trak dog af forskellige Grunde ud til omkring Mikkelsdag 1788, og det er derfor, at Tønder Seminarium holder 150 Aars Jubilæum ved Mikkelsdag 1938.

Det er ikke tilfældigt, at Nordens ældste Seminarium kom til at ligge i Tønder. Vestslesvig har altid været særlig modtagelig for Aandsstrømninger, særlig religiøse Strømninger, og denne Landsdels og Tønder Købstads gode økonomiske Kaar gav gennem Tiderne det Overskud, der skal til, for at Værdierne i det nye kan tilegnes. I Tønder stiftedes 1710 det første Vajsenhus i Danmark; over Tønderegnen kom Pietismen ind til Danmark og omsattes her i sin særlige danske Form; samme Aar, som Borgersønnen fra Tønder Balthasar Petersen fik sit første Præsteembede i Læk, kom Hans Adolf Brorson (Brodersen) til Tønder, og dermed indledes det rige Samvirke mellem ham og Provst Schrader, Pietisterne af dansk og tysk Støbning.

Vajsenhuset er stiftet for Penge, tjent ved Kniplingshandel, og for Vajsenhusets Nabo, Seminariet, gælder det samme. Om den Rigdom, det 17. Aarhundredes Studehandel bragte Tønderborgerne, minder i Dag Kristkirkens rige Udstyr; den Rigdom, det 18. Aarhundredes Kniplingehandel bragte, virker endnu i de mange Stiftelser og Legater. Unge Piger og gamle Koner har, siddet bøjet over Kniplingeskrinet med krummet Ryg og stirrende Øjne, ofrende deres Ungdom og Sundhed mod ussel Betaling, »priklet« Daler efter Daler sammen til Grosserernes Lommer; men flere af disse store Industri- og Handelsmænd eller deres Børn har atter ladet Pengene flyde ud til det almene Vel. Dette gælder bl. a. Peter Struck, der stiftede Vajsenhuset, og Balthasar Petersen, hvis Fader, Kniplingehandler Peter Petersen, havde samlet en stor Formue. For egen Regning købte og indrettede Balthasar Petersen, efter at han 1746 var blevet Førstepræst og Provst i sin Fødeby, en Skole for fattige Børn; under store private Ofre af Arbejdskraft og Penge uddannede han Præster i sit Præsteinstitut og Lærere i sit Skolemesterinstitut, og inden sin Død testamenterede han en hel Formue til Fortsættelse af sidstnævnte. Endnu i Dag nyder Tønder Seminarieelever ved særlige Understøttelser ud over Statens Stipendier godt af de Penge, der oprindeligt stammer fra den fine Tønderknipling.

Seminariet førte en meget beskeden Tilværelse, saa længe det nærmest var en Mellemting mellem et »Gymnasialseminarium« og

en »Normalskole«. I de første 15 Aar dimitteredes kun 52 Elever. Først da Generalsuperintendent Adler havde faaet det knyttet til Byens højere Borgerskole, der havde afløst den hensygnende Latinskole, begyndte under Rektor Forchhammers og Rektor Deckers Ledelse en første Blomstringstid, der standsede brat, da Decker 1827 forlod Skolen.

I Mellemtiden havde Reaktionen efter Napoleons Fald taget fat for at udrydde Frihedstankerne, og en utaknemmelig Slægt havde glemt de Goder, Fædrene, Oplysningstidens Mænd, havde kæmpet sig til og givet Efterslægten i Arv. Lærerseminarierne stod for Reaktionen som potenseret Udtryk for den revolutionerende Tidsaand, for Vantro, Mangel paa Ærefrygt og halvdannede Menneskers honnerte Ambitioner. Seminariet i Kiel blev nedlagt 1823; Aaret efter nedlagdes over Halvdelen af de bestaaende kongerigske Seminarier, og fra Præsters Side blev det foreslaaet at sende Tønder Seminarium samme Vej og overlade det til enkelte Præster at uddanne alle Lærerne til Folkeskolen.

Men gennem denne haarde Krise gik Tønder Seminarium 1829 frem i fornyet, varig Skikkelse som selvstændigt, dansk Statsseminarium, med selvstændige Bygninger, og Seminariet oplevede i Tiden 1830—1848 den største Blomstring under Prof. Bahnsens dygtige Ledelse.

Nationalitetskampen i Sønderjylland efter 1830, særlig efter 1840, truede atter Seminariet med Sprængning og evt. Nedlæggelse. I Vonsbæk ved Haderslev skulde der bygges et rent dansk Seminarium, og nogle foreslog at flytte det tysk-sprogede Seminarium i Tønder længere sydpaa. Det gik imidlertid anderledes. 1855 standsede Undervisningen i Tønder, og Seminariet flyttedes med sine Lærere til Eckernførde; men Planen om et Seminarium i Vonsbæk blev opgivet, og Tønder Seminarium aabnedes igen 1858 som et rent dansk Statsseminarium.

Dette Seminarium lukkedes 1864, og der indrettedes et Dobbeltseminarium med en dansk og en tysk Afdeling. Dets Standard var væsentlig højere end Seminariernes i de gammelpreussiske Lande, hvor den overmaade haardhændede Reaktion efter 1848 havde skruet Lærerskolernes Stilling ned til Lavmaaet. Flere Forsøg paa at trække preussisk Uniform over den gamle Skole og dens Elever mislykkedes.

I 1884 endte denne Periode. Den danske Afdeling flyttedes som Stamme for et nyt preussisk Seminarium til Haderslev; Tønder Seminarium blev ligeledes et normalt kongeligt preussisk Seminarium

og delte dermed de væsentlig bedre Kaar, disse Lærerskoler efter 1872 var kommet ind under.

Med Nyordningen 1901, der indrettede en sammenhængende Institution med tre Præparand- og tre Seminarieklasser og væsentlig bedre Uddannelse, indledes en ny Blomstringstid, særlig under Dr. Runkels Ledelse.

Saa kom Verdenskrigens store Omvæltning. Eleverne gik ud i Krigen. En Seminarielærer, Skolens Pedel og 86 Elever satte Livet til; men Undervisningen holdtes i Gang til efter Folkeafstemningen i 1920, da det tyske Seminariums Lærere og Elever flyttede til Niebüll.

Den 30. August 1920 begyndte Tønder Seminariums anden Periode som rent dansk Statsseminarium.

Som det fremgaar af det foregaaende, maa Seminariets Historie indeles i følgende Afsnit:

Præstegaardsseminariet 1753—1786.

Normalskoleseminariet 1786—1829.

Det danske Statsseminarium med tysk Undervisningssprog
1829—1855.

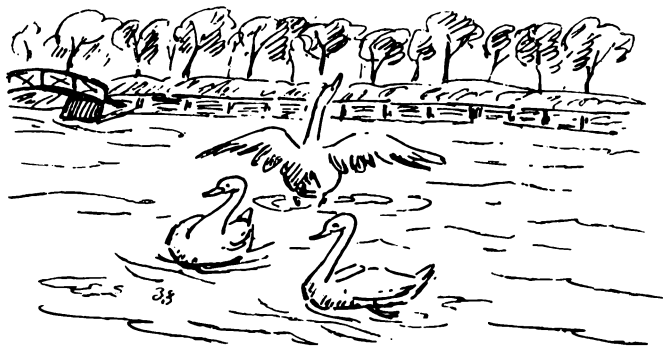
Det første danske Statsseminarium 1858—1864.

Det tvesprogede Seminarium 1864—1884.

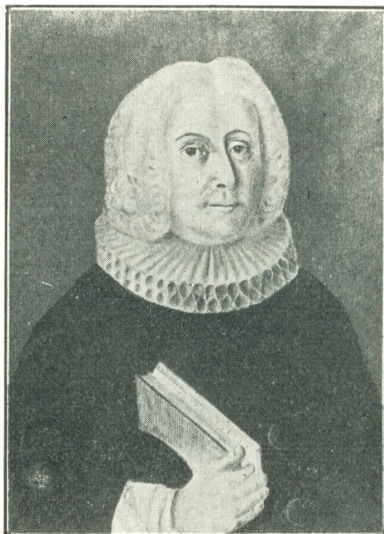
Det preussiske Seminarium 1884—1920.

Det andet danske Statsseminarium 1920— .

I det følgende behandles disse enkelte Afsnit. Seminariets Historie fra dets Grundlæggelse til 1920 er skrevet af afd. Seminarieforsøger Albeck, Indledningen og Beskrivelsen af Tiden efter 1920 af Seminarielærer Claus Eskildsen.

Balthasar Petersen.

Balthasar Petersen, Seminariets Grundlægger.

Blandt de ikke faa betydelige Personligheder, som er voksede op og har haft deres Virksomhed paa den slesvigske Vestkyst, maa uden Tvivl Grundlæggeren af Tønder Seminarium, Konsistorialraad, Provst **B a l t h a s a r P e t e r s e n**, nævnes. Blivende Vidnesbyrd om hans omfattende og indgribende Virksomhed findes i hvert Fald den Dag i Dag saavel syd som nord for den nuværende Grænse.

Som Personlighed var han af et ikke helt almindeligt Format. Som Kirke- og Skolemand har han været en Igangsætter af Rang. Hans Betydning kan vel bedst kendes paa den Kreds af Disciple i Kirke og Skole, som ikke blot har ofret ham de stærkeste Lovord, men ogsaa har fortsat hans Gerning ved at arbejde videre i hans Aand.

Balthasar Petersen var knyttet til Tønder By baade af Fødsel og Virksomhed. Hvad han høstede af Dannelse og Viden ude i den store Verden, saaede han i Virksomhed i sin Hjemstavn.

Han fødtes i Tønder 7. Maj 1703 som Søn af en Kniplingskræm-

mer. Den tønderske Kniplingsindustri stod paa den Tid i Flor saavel i Byen som i Omegnen og bragte Velstand til Tønder By, som var Industriens Midtpunkt. Rige Legater og fromme Stiftelser, som findes i Tønder By den Dag i Dag, om end mærkede af det Kapitalsvind, som Verdenskrigen førte med sig, skylder den tønderske Knipling deres Oprindelse. Kniplingskræmmerens Søn blev bestemt til at studere og modtog sin første Lærdom i Byens Latinskole, som den Gang bestod i samme Skikkelse, som Reformationstiden havde givet den og alle de andre Latinskoler i vore Købstæder.

I 18 Aars Alderen drog han til Universitetet i Jena, hvor hans Dannelse fik en Retning og et Indhold, som blev bestemmende for hele hans senere Virksomhed. Tyskpræget blev hans Kultur helt igennem. Hans Hovedinteresse blev Teologi og Filosofi, om han end ogsaa paa andre Omraader erhvervede sig en solid Viden. Den førende Teolog ved Jenas Universitet paa den Tid var Professor Buddeus, som tilhørte den gamle Ortodoksis Skole, — om end allerede under nogen Paavirkning af den gryende »Oplysnings« Idéer. Under hans Paavirkning blev Balthasar Petersens teologiske og kirkelige Standpunkt bestemt. Ved det hjemlige Universitet i Kiel afsluttede han sine teologiske Studier.

Inden han gik over i præstelig Virksomhed, var Balthasar Petersen Huslærer i Ravsted i Nordslesvig hos Herredsfoged Knudsen, men Tørsten efter de store Lærdomskilder drog ham atter til Udlandet. Som Hovmester for en ung Adelsmand kom han paany til Jena, hvor han forøgede sin teologiske og filosofiske Viden, men tillige hørte Forelæsninger over Medicin og Jus. Hans Dannelse blev saaledes af en helt omfattende Karakter. Hjemkommen fra denne Rejse blev han 1729 beskikket som Sognepræst (Førstepræst) i Læk, lidt syd for den nuværende Grænse. Regeringen var imidlertid blevet opmærksom paa den unge begavede og fremadstræbende Mand og kaldte ham i 1739 til Sønderborg, hvor han blev Sognepræst og Provst for Sønderborg Provsti. Derfra kaldtes han i 1746 som Sognepræst til sin Fødeby Tønder og Provst i Tønder Provsti. Dette var den Gang af meget stor Udstrækning; det omfattede foruden det ved Genforeningen dannede Tønder Provsti udstrakte Herreder syd for den nuværende Grænse og nord for denne tillige Lundtoft Herred, saa det strakte sig fra Vesterhavsøerne til Østersøens Kyst.

Balthasar Petersen virkede som en kraftig Prædikant, nidkær, veltalende og af omfattende Viden. Hans helt ualmindelige Arbejds-kraft og administrative Evner gjorde ham til en dygtig Provst og

Visitor. De Mangler i Kirke og Skole, som han med sit altid aarvaagne Blik søgte og fandt, bødte han paa med stor Ansvarfølelse og megen Myndighed. Hans Rundskrivelser til Provstiets Præster vidner paa en Gang om et mildt Hyrdesind og en Bestemthed, som til Tider kunde grænse til Skarphed og Haardhed. Der er Træk i hans Personlighed og Led i hans Virksomhed, som ret slaaende minder om den nogle Aartier senere virkende Sjællands Biskop Nikolai Edinger Balle. Begge var de trofaste Forkæmpere for den gamle Kristendom, Balle dog endnu mere paavirket af Oplysningstiden end Balthasar Petersen. Begge var de udprægede Intellektualister i deres Kristendomssyn; for dem begge var Kristendommen en Lærdom, som skulde og kunde læres og erkendes. Det var en Tid, da hverken Kant eller Schleiermacher havde givet Lys over det religiøse Livs Væsen. I en Lærebog, som Balthasar Petersen skrev: Gudserkendelse for Kateketer, Degne og Skolemestre, — affattet i Spørgsmaal og Svar, findes følgende for den Tids Kristendom betegnende Afsnit: Spørgsmaal: Hvor mange (religiøse) Kundskaber bør man have? Svar: Jo flere, des bedre. 2. Pet. 3, 18, Hos. 6. 6. Spørgsmaal: Kan man ogsaa faa mange Kundskaber? Svar: Livet er langt, og Guds Ord er fuldkomment. Salme 19, 8. Spørgsmaal: Hvortil nytter da mange Kundskaber? Svar: Man bliver oftere rørt, kan lettere tro og kender Guds Vej bedre. — Ogsaa andre Bøger foreligger fra hans Haand, — saaledes et »Jesu Liv« i 4 Bind, egentlig beregnet paa Lærere. Saavel i sine Prædikener som i sine Bøger synes Balthasar Petersens Tanker ofte at have bevæget sig bag det store Forhæng, som skiller mellem Liv og Død. Han udgav saaledes en Bog, som han kaldte: »Læren om de udvalgte Salighed i det evige Liv.« En tilfældig Tilhører fortæller, at han en Gang var i Kristkirken i Tønder og hørte Provsten prædike over følgende Tema: Kan de salige se de fordømte i Pinen, og de fordømte de saliges Glæde i Himlen? Det første Spørgsmaal blev benægtet, — det vilde jo forstyrre deres Glæde, — det sidste bekræftet, — det er en Del af de fordømtes Straf.

At den nidkære Provst var ivrig for »den rene Lære«, kan man skønne af en Kirkestrid, som blev udkæmpet i Tønder i de Dage. Den pietistiske Bevægelse havde fra Schraders og Brorsons Dage en Del Tilhængere i Tønder By, endnu flere i dens Omegn, og den var blevet yderligere styrket ved en herrnhutisk Vækkelse, som den Gang gik hen over Egnen. Balthasar Petersens Embedsbroder ved Kristkirken i Tønder, Arkidiakonus, Pastor Knudsen, var Ven af Bevægelsen. Nu ser man de to Præster polemisere skarpt mod hinanden

fra den samme Prædikestol. Der faldt drøje Hug, saa drøje, at de kirkelige Myndigheder maatte skride ind og formane til Ro.

Det synes imidlertid, som om Præste- og Provstevirksomheden ikke har kunnet tilfredsstille denne flittige Mands Virkelyst. Han følte sig i Besiddelse af pædagogiske Evner, som ikke kom tilstrækkeligt til Udfoldelse i Præstegerningen. I hvert Fald begyndte han en dobbeltsidig Lærergerning, som skulde faa stor Betydning for Kirke og Skole i Tønder Provsti og videre ud.

Han oprettede i Tønder By først en Præsteskole; et »Teologinstitut« kaldte han denne Uddannelsesanstalt for vordende Præster. Det stod aabent for unge Mænd fra Tønder Provsti og var ikke lukket for nogen, som kom længere borte fra. Det hele havde en ganske fri og privat Karakter, idet han i sin Provstegaard samlede unge Mænd om sig, holdt teologiske og filosofiske Forelæsninger for dem og indviede dem i Prædikekunstens Hemmeligheder. Hans Præsteskole erstattede saaledes paa en Gang Gymnasium og Universitet. Paa en helt udmærket Maade forstod han ved sine rige pædagogiske Evner at tilskynde og lede sine Elever og gennem et toaarigt Kursus at føre dem frem til overraskende Resultater. Men han sparede hverken sig selv eller de unge Mænd. De maatte slide i det; for ham selv var det at leve at arbejde, og han indpodede sine Disciple en streng Arbejdsmoral. »Mennesket kan nøjes med lidt Søvn«, plejede han at sige til dem, »6 Timer i Sengen er tilstrækkeligt!« Som Afveksling under Arbejdet anbefalede han sine Disciple — ikke Adspredelser og Fornøjelser, sligt var fremmed for hans strenge Livssyn, men Gymnastik og haardt legemligt Arbejde, for Eksempel med at hugge og save Brænde. Knap nok undte han dem Arbejdsro under deres Maaltider. Naar han sad ved Bordet, omgivet af sine Disciple, underviste og belærte han dem. »Saadan kan man slaa to Fluer med et Smæk«, plejede han at sige.

Men de unge Teologer maa ikke have været bange for at bestille noget; de blev i hvert Fald hans begejstrede Disciple. Fra en af dem, Nikolai Johansen fra Nibøl, Sognepræst ved St. Nikolaikirke i Flensborg, ogsaa kendt som en kyndig Forsker af slesvig-holstensk Kirkeret, har vi en meget fyldig Prædikensamling,*) sikkert skrevet i Balthasar Petersens Aand, strængt ortodoks og med dobbelt Front, dels mod Tidens Materialisme, dels mod dens Sværmeri (Pietisme og Hernhutisme). Han har tilegnet Balthasar Petersen denne Prædiken-

*) N. Johansen: Ein kurzer Abriss der vornehmsten Glaubenslehren und Lebenspflichten unsrer allerheiligsten Religion. Göttingen 1786.

samling. »Dyrebareste Lærer og Velgører« kalder han ham. »Aldrig har Danmark haft en mere værdig Gejstlig.« I Tidens panegyriske Sprog priser han sin gamle Lærer for hans dygtige Embedsførelse, hans aandfulde Skrifter, hans utrættelige Undervisning og Uddannelse af sine unge Venner til dygtige Kirkelærere. Men med særlig Varme priser han Balthasar Petersen for hans store Uegennytte og hans altid redbonne Hjælpsomhed, — og han har dermed sikkert peget paa et af hans Karakters mest værdifulde Træk. Han krævede meget af andre og meget af sig selv, men intet for sig selv. De mere velhavende af hans Disciple maatte betale for deres Undervisning, men hvad de betalte, anvendte han paa de ubemidlede, og slog det ikke til, gav han af sin egen Lomme. 4 eller 5 af dem boede i hans Hjem, hvor de fik deres Underhold ganske gratis. Han arvede en Formue efter Faderen — takket være den tønderske Knipling, og han mente, sikkert med Rette, at den gav gode Renter ved at anvendes til Hjælp for dygtige unge Mænds Uddannelse.

Den akademiske og teologiske Uddannelse, som de unge Mænd modtog hos Balthasar Petersen, var i Varighed noget forskellig, — i Reglen 2 Aar. Nogle af dem drog saa til Københavns eller Kiels Universitet, hvor de fortsatte deres Studier og fik deres »Attestats«, andre, og det var vistnok de fleste, afsluttede deres Uddannelse i Præsteskolen i Tønder og aflagde saa en Prøve for Konsistoriet i Tønder, som bestod af Amtmand og Provst, undertiden for en udvidet Eksamenkommission, hvortil flere af Egnens Præster blev tilkaldt. Den kongelige Regering regnede denne Prøve som værende af samme Værdi som en teologisk Attestats ved et Universitet og gav dem, der havde bestaaet den, Lov til at søge Præsteembede. Vi finder adskillige af dem i Præsteembeder ikke blot i Hertugdømmerne og Kongeriget, men saa langt borte som i Norge og Sverige, og de skal i deres Virksomhed ikke have gjort deres Uddannelse og faderlige Lærer og Ven Skam.

I Aaret 1752 visiterede Slesvigs Generalsuperintendent, Dr. Jeremias Friedrich Reusch Tønder Amt. I det tyske Kancellis Arkiv er opbevaret hans Visitatsindberetning, hvori han fortæller om sit Besøg i Tønder, og uagtet han i teologisk og kirkelig Henseende stod Balthasar Petersen ret fjernt, — han var Bengelianer, af den württembergske Pietismes Type — udtaler han sig dog meget rosende om Balthasar Petersen. Han omtaler hans store Fortjenester af Skolevæsenet i Tønder, blandt andet at han har faaet oprettet tre nye Skoler, til Dels ved egne Midler. »Han er«, hedder det i Indberetningen,

»saavidt jeg kan skønne det af alle hans Handlinger, en Mand, for hvem det er Alvor at udrette noget godt og at fremme Guds Ære, og Gud har dertil udrustet ham med rige Gaver.« Men særlig har Generalsuperintendenten interesseret sig for »Teologinstituttet«, som han har set nøje efter, og om hvilket han skriver: »Det er en meget gavnlig Institution. De unge Folk bliver saaledes manuducerede i Teologi og Filosofi, saa de paa to Aar lærer mere, og navnlig bliver mere dygtige til at prædike, end om de havde tilbragt to Aar paa et Universitet. Men det mest prisværdige er, at han (Balthasar Petersen) for alt dette Arbejde hverken har eller kræver nogen Fordel.« Som man ser, er der to Ting, som den høje Visitator særlig har lagt Mærke til. Det første er den udmærkede Vejledning i praktisk Teologi, Prædikekunsten, som de unge Teologer har modtaget, men dernæst den storslaaede Uegennytte, som Balthasar Petersen lagde for Dagen i hele dette Foretagende.

I 1762 gik Præsteskolens imidlertid ind. Den teologiske Uddannelse blev efterhaanden mere uniformeret og centraliseret. Fordringerne blev skærpede; man krævede Universitetsuddannelse og af dem, der søgte Præsteembede i Slesvig, en Eksamen for Overkonsistoriet paa Gottorp efter et Trearsophold ved et Universitet. Alt dette kom i Vejen for Balthasar Petersens frie Præstekole, saa den blev lukket, forøvrigt mod hans eget Ønske. I og for sig er det jo en smuk Form for Præsteuddannelse, naar en i praktisk Præstevirk-somhed staaende Mand, som forener teologisk Lærdom med pædagogiske Gaver, alt baaret af en fremragende Personlighed, samler unge Mennesker om sig og uddanner dem til Præstegerningen. Balthasar Petersen har givet Beviset for, at dette kan lade sig gøre.

Medens Balthasar Petersens Præstekole saaledes kun fik en kortere Levetid, skulde det lykkes ham paa et andet Omraade at sætte en Uddannelsesanstalt i Gang, som i sin Fortsættelse — om end gennem mange Omskiftelser — bestaar den Dag i Dag, nemlig en L æ r e s k o l e, et Seminarium.

I de almindelige Fremstillinger af dansk Skolehistorie nævnes Tønder Seminarium som det næstældste indenfor det danske Monarkis Grænser, og som Aaret for dets Grundlæggelse nævnes 1786. Af det i det følgende meddelte vil det kunne ses, at der nogle Aartier tidligere har været en Læreruddannelse i Gang i Tønder. Ogsaa her var det Balthasar Petersen, som var Igang sætteren. Som det først oprettede Seminarium nævnes ellers det i Kiel. Den danske Minister, Grev Andreas Peter Bernstorff, som tillige var Oversekretær ved det

tyske Kancelli, havde længe gaaet med Planer om at oprette et Seminarium ved offentlige Midler et Sted i Hertugdømmerne. Prokansler og Professor ved Universitetet i Kiel J. A. Cramer var navnlig virksom for at faa det oprettet i Kiel. Men ca. 30 Aar forinden havde Balthasar Petersen uden offentlige Midler, helt frit og privat begyndt sit »Lærerinstitut« i Tønder By, som han i nogle Aar holdt i Gang ved Siden af sit »Teologinstitut«. Der synes ikke at være Grænser for, hvad denne Mand kunde overkomme.

Det er for nogle Aar siden lykkedes en slesvig-holstensk Kirkehistoriker E. Michelsen,*) Præst i Klangsøl i Sydtønder Amt, i et nordslesvigsk Præstearkiv (Bylderup) at finde en Afskrift af en Rundskrivelse, dateret 13. November 1752, som Balthasar Petersen har sendt ud til Præsterne i sit Provsti.

I denne Rundskrivelse lægger han med provstelig Myndighed sine Præster paa Sinde at gøre sig al Flid for at bringe Guds Ord og Kendskab til den guddommelige Sandhed ud til Ungdommen i Sognene, idet han samtidig anker over, at Præsterne i deres Bestræbelser herfor ikke finder tilstrækkelig Hjælp og Understøttelse hos Degne og Skoleholdere. Dette, som han har iagttaget paa sine Visitatser, har givet ham den Tanke at skaffe Tønder Amt »et godt Forraad af dygtige Skolemestre, hvorved mangen Præsts Embedsværk kan blive lettet og megen Velsignelse spredes.« Da Balthasar Petersen var en Mand, for hvem der kun var et kort Skridt fra en god Tanke til en kraftig Udførelse, har han nu taget sin Beslutning. Han meddeler Præsterne den, for at de skal staa ham bi i Beslutningens Udførelse.

Han vil fra det nye Aars Begyndelse (1753) oprette et »Lærerinstitut«, som han allerede havde et »Teologinstitut«. For de unge Mænd, som han saaledes vil samle om sig, vil han holde Forelæsninger over en af ham selv forfærdiget Lærebog i Kristendomskundskab, ligesom han vil vejlede dem i at katekisere og sætte dem i Gang med at katekisere hinanden indbyrdes. Kristendomskundskab og kateketisk Færdighed var for ham det væsentlige i Læreruddannelsen. Hvad de unge vordende Lærere ellers kunde have Brug for af Kundskaber, kunde de forskaffe sig ved at overvære Undervisningen i Byens Skoler. »Erkendelse af Sandheden til Salighed er Hovedsagen i Skolen og i de unges Sjæle, hvis Lærergerningen ikke skal blive noget blot udvortes og forgængeligt«, saaledes udtrykker han sit Syn

*) Ernst Michelsen: Die ersten Anfänge des Tondernschen Seminars. Band VI. Heft 1 der Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte.

paa Sagen.*) I den nævnte Rundskrivelse beder han nu sine Præster om at sende ham til Tønder dels Degnesønner, som vil være Lærere, dels ikke tilstrækkeligt uddannede Skoleholdere, og dem var der den Gang mange af, som vil lade sig »præparere«. Undervisningen skal blive dem ydet »gratis og villigt«. Visse Krav for Optagelsen i hans Lærerskole maa han dog stille. De unge Mænd maa ikke være »stupide«, ej heller »vilde og lastefulde«, de maa have en Alder paa omtrent 20 Aar, i det hele være »Subjekter, om hvilke man tør have den Vished, at de kan blive dygtige og fromme Skolelærere«. Han vil med andre Ord oprette et Seminarium efter den Tids beskedne og begrænsede Fordringer.

Denne Rundskrivelse er af stor Interesse for Kendskabet til Tønder Seminariums Historie, idet den viser os, at der har været holdt Seminarium i Tønder fra Aaret 1753, — Beretninger andetsteds fra bekræfter det, og at det nuværende Tønder Seminarium oprindeligt har været et Præstegaardsseminarium, — med andre Ord: det historiske Grundlag er det samme som for saa mange andre Seminarier i vort Land.

Man kunde saa spørge, hvad der har givet Anledning til, at Aaret 1786 nævnes i dansk Skolehistorie og iøvrigt altid officielt er anerkendt som Tønder Seminariums Stiftelsesaar. Forklaringen er den, at Seminariet i 1786 fik det økonomiske Grundlag for sin Bestaaen, idet der i dette Aar udfærdigedes kongelig Konfirmation paa et Testamente, kaldet »Fundationsacte des vom Herrn: Consistorialrath und Kirchenpropsten Petersen zu Tondern gestifteten Schullehrerinsti- tuts.« **) Herved testamenterede B. Petersen sin Gaard »Gørresmark«, beliggende udenfor Tønder By med 209 Demat Jord, nogle Fenner i Byens Omegn og 8 000 Rigsbankdaler Kourant til Underhold for 18 Degnesønner, fortrinsvis fra de nordslesvigske Amter, som paa det af ham stiftede »Skolelærerinstitut« modtog Uddannelse for Lærergerningen. Paa denne Maade sikrede Balth. Petersen Fortsættelsen af sit Seminarium ogsaa efter hans Bortgang, som iøvrigt indtraf kort derefter. Den 1. Januar 1787 lukkede denne flittige og uegennyttige Kirke- og Skolemand sine Øjne.

---

*) At Balthasar Petersen ikke stillede faa eller smaa Krav til Lærernes »verdslige Kundskaber« kan ses af den senere omtalte »Fundationsakt«, hvor han forlanger, at Eleverne paa hans Seminarium skal være saa godt inde i Latin, saa de kan fortolke og analysere Cornelius Nepos!

**) Dette baade skolehistorisk og tidshistorisk interessante Aktstykke er aftrykt i Seminardirektor H. Eckerts Festskrift i Anledning af Seminariets hundredaarige Bestaaen. Slesvig 1888.

Den nævnte Fundationsakt bærer Præg af at være skrevet af en klog Mand. Eksempelvis skal anføres, at der i § 2 er indføjet den Bestemmelse, at Gaarden »Gørrismark« aldrig maa sælges, udstykkes eller paa nogen Maade afhændes, — og der tilføjes begrundende: »Erfaringen viser nemlig, at Immobilia bedre kan bevares end afløselige Kapitaler.« Ja, ganske vist! Det viser Erfaringen tilfulde! Den til Provst Petersens Legat hørende, efterhaanden ret betydelige Kapital er nemlig fuldstændig forsvundet, den blev i Krigstiden anbragt i Krigslaan. Men Gaarden »Gørrismark« ligger der endnu. Den var indtil 1937 bortforpagtet til Tønder Kommune, som benyttede den som Fattiggaard, og kaster hvert Aar en anselig Sum af sig (tidligere 5000, de sidste Aar ca. 3000 Kr. om Aaret), der uddeles som Stipendier til flinke og flittige Elever paa Tønder Seminarium.

Det er naturligt at rejse Spørgsmaalet: Hvorledes var B. Petersens Stilling i de udviklede Sprogforhold i Sønderjylland, særlig i hans Provsti?

Som Provst og Præst kunde han ikke komme udenom denne Vanskelighed, selv om man ikke kan tale om nogen egentlig Sprogkamp paa det daværende Tidspunkt. Sønderjylland var endnu ikke vaagnet. Danmark var et dansk-tysk Monarki. I Midtpunktet for Tidens Dannelsesliv herhjemme, København, trivedes dansk og tysk Sprog og Kultur fredeligt ved hinandens Side. At her var en Forskel, som kunde tilspidse sig og blive en Modsætning, kunde kun fremskredne Aander se.

B. Petersen var uden Tvivl den kongelige danske Regering en loyal Embedsmand. Men tysk var hans Kultur helt igennem, og han synes med den Mangel paa folkelig Sans, som har været ejendommeligt for tysk-slesvigske Kirkemænd lige ned til vore Dage, ikke at have været ubesmittet af det tyske Sproghovmod, for hvilket det danske Sprog var et simpelt Almuemaal, som ikke egnede sig til at være Bærer af aandelige Værdier.

Men Spørgsmaalet om Folkesprogets Ret og Betydningen af dets Pleje m a a t t e trænge sig ind paa ham ad en ganske bestemt Vej. Han var jo født og havde hele sin Virksomhed paa et Sted, som han selv kalder »et dansk Sted«. *) Drog han paa Visitats til den nordlige Del af sit Provsti, kom han til Egne, hvor Kirkesprog og Folkesprog fulgtes ad og var dansk. Han saa, hvorledes det stod helt godt til med Kirkeliv og Folkeoplysning i disse Egne. Men drog han til de sydlige

*) Fundationsakten § 4: Es kann auch an diesem dänischen Orte nicht mangeln osv.

Egne af sit Provsti, kom han til Sogne, hvor Kirkesprog og Folkesprog skiltes ad. Ogsaa her var Befolkningen dansktalende, men Kirkesproget var tysk, og Vankundighed og Ukirkelighed herskede. *) Som samvittighedsfuld Visitator m a a t t e han spørge sig selv, hvad Grunden kunde være.

I sit klassiske Værk: »Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig« har Professor C. F. Allen paa en grundig Maade taget B. Petersens Stilling til Sprogforholdene i Tønder Provsti op til en Undersøgelse, og det er ikke blide Domme, han fælder om Provsten og hans Stilling i denne Sag. Men hans Fremstilling er vel dokumenteret ved Fremdragelsen af officielle Dokumenter, Visitatsindberetninger, Cancelliskrivelser m. m. Der kan her henvises til Allens Redegørelse.**)

Af denne fremgaar det, at B. Petersen som en anden fremragende Fortyskningsmand paa hans Tid, Generalsuperintendenten, Brandenburgeren A. Struensee,***) saa ganske klart, hvor svækkende paa de aandelige Tilstande i Sognene det maatte virke, naar Kirkesprog og Folkesprog ikke fulgtes ad. Der m a a t t e bødes paa dette skadelige Forhold, men hvorledes? To Veje var der ud af dette Uføre: enten at gøre Kirkesproget dansk eller at forsøge at gøre Folkesproget tysk. Den sidste Vej forekom baade Struensee og B. Petersen at være den rette, blot var den sidste som Slesviger mere forsigtig i sin Fremgangsmaade end den første. Skolen skulde saa gøres til et Redskab i denne Fortyskningsproces.

Paa denne Baggrund kan det ogsaa forstaas, at B. Petersens Seminarium blev rent tysksproget, uagtet det laa paa et dansk Sted, skulde forsyne de dansktalende Egne i Sønderjylland med Lærere og søgte sine Elever blandt Degnesønnerne i de dansktalende Amter Tønder, Aabenraa, Haderslev og Als. Det eneste, yderst svage Hensyn til det danske Sprog, som findes i »Fundationsakten«, er en Bemærkning, som henviser Seminariets Elever til den danske Froprædiken i Tønder Kirke, for at de derved kan øve sig i det danske Sprog. Det var uden Tvivl i Overensstemmelse med Stifterens oprindelige Mening, naar Seminariet i det følgende Aarhundrede blev en frodig Planteskole for tysk Sprog og Kultur i Sønderjylland.

---

*) Generalsuperintendent Struensee udtaler i sin Visitatsindberetning af 1777, at i de Egne, hvor Kirke- og Folkesprog er dansk, findes der »eine gute Erkenntniss«, men hvor Gudstjenesten holdes paa Tysk, mens Folkesproget er dansk, er »die Unwissenheit gross.«

**) Se Allen: Det danske Sprogs Historie, særlig Siderne 302—316.

***) Generalsuperintendent for Slesvig, 1759—1791.

For B. Petersens Syn paa Sprogforholdene var dette en naturlig Sag. Andre kunde se, at her var en Skævhed, og at der blev begaaet en Uret mod det danske Sprog i disse Egne. Da Struensees Efterfølger i den slesvigske Generalsuperintendentur, Slesvigeren Adler, i 1793 besøgte Tønder Seminarium, som stod under hans Overtilsyn, vakte dette Forhold hans Forbavselse. Han skriver i sin Visitatsindberetning af 23. 12. 1793: »Det er dog paafaldende, at hele Undervisningen er tysk, da Seminariet skal uddanne brugbare Skolelærere særlig for de danske Skoler, og Størstedelen af Alumnerne bestaar af indfødte Danske og er fra de dansktalende Kirkesogne i Hertugdømmet. Den tyske Undervisning bør ikke ganske fortrænge det danske Sprog, men Alumnerne bør ved Siden af det tyske Sprog ogsaa øves i dansk Retskrivning og i Katekisation paa det danske Sprog.«

Set i Lyset af et Folks Ret til at bevare sit oprindelige Sprog maa vi derfor mene, at der er noget skævt i den Maade, hvorpaa B. Petersen anlagde sit Seminarium fra Begyndelsen, — i hvert Fald noget, som kom paatværs af det danske Sprogs Interesser. Men dette forhindrer os ikke i at højagte ham som Stifteren af Danmarks ældste Seminarium og at ære ham for hans fremragende Evner og Egen-skaber.

Begyndelse, Stilstand og Opgang 1787 — 1829.

Da Provst og Konsistorialraad Balthasar Petersen den 1. August 1786 satte sit Navn under den Fundats, — »Fundations- og Donationsakt« kaldte han den, — hvormed han ved sine testamentariske Gaver søgte at sikre sit Hjertebarn, Skolelærerinstitutet, en fortsat Bestaaen efter sin Død, var han en gammel Mand, i sin Alders 83. Aar. Døden fulgte snart derefter den 1. Januar 1787.

Hans Haand rystede af Alderdom, da han underskrev Aktstykkets 26 med største Omhu og Omstændelighed udarbejdede Paragraffer. Indsendt til det tyske Kancelli i København tilbagesendtes det paa Grund af dets Ulæselighed til Gottorp for der at blive afskrevet.

Naar man gennemlæser dette Dokument, hvorved B. Petersens Præstegaardsseminarium træder frem for Offentligheden, beundrer man den store Offervilje, Almensans og varme Interesse for Kirke og Skole, som det vidner om, men samtidig kan man ikke tilbageholde det Indtryk, at det er skrevet af en gammel Mand og af en Mand, som hørte en svunden Tid til.

Med en gammel Mands Forsigtighed og Omstændelighed gives der i Dokumentet Anvisninger, som gaar i de mindste Detaljer. Han giver udførlige Bestemmelser med Hensyn til den fremtidige Drift af den Gaard, som han testamenterer Lærerinstitutet, glemmer eksempelvis ikke at bemærke, hvor mange Læs Gødning der skal tilføres hver Demat Jord, for at den kan holdes i ydedygtig Stand; han noterer omhyggeligt, at der til »Stiftelsen« skal anskaffes en Regnskabsbog, hvori Indtægter og Udgifter skal indføres med en læselig Haandskrift, at der skal anskaffes en solid Pengekiste til Opbevaring af Stiftelsens Midler og to Nøgler, som skal betros Præsten og Borgmesteren, som alene har Adgang til Kisten.

Men Aktstykket bærer ogsaa Vidne om, at Giveren hørte en svunden Tid til. Der var paa den Tid stærke Brydninger mel-

dommen i Skolen og i Kirken. Paa »Alumnernes« religiøse Dannelse og Kundskabstilegnelse blev der lagt megen Vægt, som man paa Forhaand kan vente det efter det gammelprotestantiske Syn paa Skolen som et af Kirken helt afhængigt Anneks, der havde sit Formaal ikke i sig selv men i Kirken. Om Religionsundervisningen indeholder Fundatsen følgende Bestemmelse: »For at de fremtidige Lærere fremfor alt kan blive Lærere i Religion og Kristendom, og for at de som saadanne kan yde ikke blot et udvortes og forgængeligt Arbejde, men en sand Erkendelse af Sandheden til Salighed kan indprentes i Skolen og i Ungdommens Sjæle, saa skal enhver af Alumnerne i dette Institut lære udenad de Skriftsteder, som jeg har samlet af de kanoniske Bøger i det gamle og nye Testament. Endvidere skal de ligeledes lære udenad min Traktat: Kendskab til Troslæren for Kateketer, Skolemestre og Degne i korte Spørgsmaal og Svar.«*) Ved at lære disse to Bøger udenad skulde de vordende Lærere sættes i Stand til at forklare Katekismens Begreber. Den Tids Religionsundervisning bestod udelukkende i Katekisation over Kirkens Tro og Lære, Bibelhistorien var endnu ikke opdaget.

Man leder i Fundatsens Bestemmelser næsten forgæves efter en planmæssig Sprogundervisning. En saadan har Stifteren aabenbart fundet uforholdende. Dog finder man svage Tilløb, omend af en ejendommelig Karakter. »Da det er uomgængeligt nødvendigt, at en Skolemester kan skrive ikke blot smukt, men ogsaa ortografisk rigtigt, skal enhver af Alumnerne i de tre Aar, han opholder sig ved Institutet, have en Ekstratime hos Byens Rektor (Lederen af Latinskolen) og være saa godt inde i Latinen, saa han kan fortolke og analysere Cornelius Nepos,«**) — en ejendommelig Maade at indøve Retsskrivning paa! Naar man betænker, hvor ringe en Vægt der blev lagt paa Elevernes Uddannelse i det tyske Sprog, er der mindre Grund til at forbavses over det Mindstemaal af Indøvelse, som blev tildelt det danske, — og dog var Eleverne fra dansktalende Egne og skulde være Lærere for dansktalende Børn. I den Henseende indeholder Fundatsen følgende Bestemmelse: »Det kan paa dette danske Sted dog ikke undlades, at Eleverne faar Øvelse i det danske Sprog, og dette kan ske ved, at de besøger den danske Froprædiken. Paa denne Maade kan ogsaa de, som er fødte og opdragne i Marskegnene og dog søge Ansættelse paa et dansk Sted, blive skikkede dertil.«***)

*) Fundatsen: Section II, § 6.

***) Fundatsen: Section II, § 5.

****) Fundatsen: Section II, § 4.

H. Eckert: Gründung und Entwicklung des Seminars in Tondern, Schleswig 1888.

Endnu et Punkt i Fundatsens Bestemmelser fortjener Omtale, — ogsaa fordi der herfra udgik Virkninger af uheldig Art, som spores langt ned i Seminariets Historie, — nemlig Bestemmelserne om Lærerinstitutets Styrelse og Tilsyn.

Hvorledes dette skulde ordnes, har aabenbart kostet B. Petersen mange Overvejelser. »Efter Overvejelse og under Bøn til Gud om at vise mig den bedste Vej har jeg ikke kunnet finde noget sikrere, end at lægge dette Institut ind under Konsistoriet i Tønder, saaledes som dette er sammensat saavel af gejstlige som verdslige medlemmer (Medlemmer).« *) Konsistoriet i Tønder bestod af Amtmand, Provst, Arkidiakonen og Diakonen ved Sognekirken. Disse kom saaledes sammen med Byens Borgmester til at danne en **D i r e k t i o n** for Institutet med absolut Myndighed over dette. Direktionen havde Styrelsen og Tilsynet, den skulde forvalte Institutets Gods og Pengemidler, overvaage Elevernes Flid og Opførsel, tilse Undervisningen og afholde den afsluttende Prøve. I gamle Direktionsprotokoller, som beror i Seminariets Arkiv, kan man finde Beretninger om afholdte Eksaminer, hvor man ser Amtmand, Borgmester, Provst og hele Byens Præsteskab eksaminere løs uden ellers at have noget med Institutets daglige Undervisning at gøre. Det vil let kunne forstaaes, at en saadan Ordning maatte berede Vanskeligheder, navnlig efterhaanden som Seminariet blev frigjort fra sin Afhængighed af Byskolen og vandt frem til større Selvstændighed.

Den dobbelte Afhængighed, som Institutet fik i Kraft af sin Stifters Bestemmelse, — Afhængighed indadtil af Tønder Bys Almueskole og opadtil af en udenforstaaende og ofte uforstaaende Direktion, skulde i en alvorlig Grad komme til at hindre dets Trivsel.

Kort sagt kan Seminariets Begyndelseshistorie skrives saaledes: Starten var ikke god, Vanskelighederne mange og store! Da Undervisningen begyndte Mikkelsdag 1788, havde kun 13 Elever meldt sig. Det Tal af Stipendiater, som Stifteren havde tænkt sig, nemlig 18, blev sjælden naaet. I Institutets første 15 Aar dimitteredes kun 52 Elever, alle hjemmehørende i Tønder, Als, Aabenraa og Haderslev Amter. Naar Elevantallet sank truende, maatte man hente Forstærkninger fra Kiel.**)

Men saa greb en kraftig Haand ind, — til en Begyndelse dog uden Held. Det var Slesvigs nye Generalsuperintendent, J. G. C. A d-

*) Fundatsen: Indledning: § 2.

**) C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Slesvig, I Del, S. 333. H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern, S. 19.

le r, som i det hele med sin store Energi og levende Interesse for Skolevæsenet skulde komme til at indlægge sig store Fortjenester af dettes Organisation i Hertugdømmet Slesvig.

Han havde den Fordel at have B. Petersens Lærerinstitut paa nær Haand, idet han i de første 4 Aar af sin Virksomhed som Generalsuperintendent i Slesvig tillige var Provst i Tønder (1792—96), han residerede altsaa i Tønder, og som Repræsentant for Overkonsistoriet paa Gottorp havde han Overtilsyn med Lærerinstitutionen.

Adler synes at have haft store Betænkeligheder ved Institutets hensygnende Tilværelse, og hans klare Blik viste ham snart, hvor Skaderne laa. Det er sikkert ham, der staar bagved en Skrivelse, som under 27. Januar 1794 blev tilsendt Institutets Direktion fra Overkonsistoriet, og hvori det hedder: »Det er kommet til vor Kundskab, at Seminaristernes Undervisning er ufuldkommen. Her tænkes navnlig paa, at disse maa sidde i Skolen blandt de øvrige Skolebørn og kun i en Aftentime bliver øvede i at katekisere. Den hele paatænkte Nytte kan ikke opnaas paa anden Maade, end ved at der gives Seminaristerne deres egne Lærere, og ved at der meddeles Seminaristerne, som dog skal bringes videre end de øvrige Skolebørn, nogle særskilte Timer Undervisning og Vejledning i praktisk Undervisningsfærdighed. Iøvrigt er det paafaldende, at hele Undervisningen foregaar paa Tysk, da Seminariet skal uddanne brugbare Lærere særlig for de danske Skoler, og den største Del af Alumnerne bestaar af indfødte Danske fra de danske Sogne i Hertugdømmerne. Den tyske Undervisning maa ikke ganske fortrænge det danske Sprog, men ved Siden af det tyske Sprog maa ogsaa dansk Retskrivning og dansk Katekisation indøves.«*) Klogt, rigtigt og rammende sættes Fingeren her paa de to mest angribelige Punkter i Institutets Undervisningsplan.

Institutets Direktion blev efter denne Skrivelse fra Overkonsistoriet afæsket en Erklæring, og dets Svar er et tydeligt Vidnesbyrd om, hvorledes man følte sig bundet af Hensyn til Stifteren og hans Bestemmelser. Man henviste til, at der ikke var tilstrækkelige Pengemidler til at lønne en selvstændig Lærer for Seminaristerne. Med Hensyn til Kravet om Undervisning i Dansk erklærede man, at under de nuværende Forhold kunde intet foretages, men ved en kom-

---

*) C. F. Allen: Det tidligere citerede Værk, I, S. 334—35. Adlers senere Skolereform kan ikke siges i tilbørlig Grad at tage Hensyn til det danske Sprog, men som indfødt Slesviger, han var født i Arnæs ved Slien, havde han større Forstaaelse for Slesvigs sprogdelte Karakter end de foregaaende, sydfra stammende Generalsuperintendenter.

mende Forandring skulde denne Mangel blive afhjulpet. I det hele maatte man af Klogskab, Taknemlighed og Forsigtighedshensyn tilraade ikke at gribe reformerende ind, saalænge Stifterens Svigersøn, Rektor C a r s t e n s e n ved Latinskolen, levede. — Sagen gik saaledes — sin skæve Gang.

En medvirkende Grund til den Mangel paa Tilslutning, som Tønder Seminarium maatte lide under i sine første Leveaar, var uden Tvivl den skarpe Konkurrence, som det var udsat for fra det netop paa den Tid blomstrende S e m i n a r i u m i K i e l. Med dette maa vi beskæftige os i Korthed, før vi fortsætter Skildringen af Tønder Seminariums Historie.

Seminarieret i Kiel blev oprettet i 1781. Det var den nye Tids, Oplysningstidens Mænd, som her havde været virksomme. Mænd som Grev A n d r e a s P e t e r B e r n s t o r f f, dansk Minister og Oversekretær ved det tyske Kancelli i København, og Professor Dr. J. A. C r a m e r, Kansler ved Universitetet, havde formaaet at interessere Kong Kristian d. VII for Planen, og denne blev realiseret ved rigelige Statstilskud og ligesaa rigelige Gaver fra det slesvig-holstenske Ridderskab. Forskellen mellem de to Seminarier, det i Kiel og det i Tønder, hvad deres Oprindelse angaar, er iøjnefaldende. I Kiel stiftedes et Statsseminarium, — et »kongeligt Seminarium«, som det kaldtes, med selvstændige Lærerkræfter, tre i Tallet, hvoraf den ene var Forstander og Førstelærer, selvstændig Undervisningsplan, egen Seminariebygning og et Internat for Eleverne. I Tønder et Privatseminarium i Afhængighed af Byskolen, oprettet ved en Privatmands Interesse og rundhaandede Gavmildhed, men alligevel uden tilstrækkelige Midler til at skabe den nødvendige, selvstændige Lærerstab.

I Kiel var alt det ydre i Orden. Men ogsaa i det indre, i selve Arbejdet, rørte der sig en ganske anden, vel radikal, men levende og begejstret Skoleaand. Her ikke blot vilde man noget, men man vilde noget nyt. Den mærkelige Skolemand J. B. B a s e d o w, — Jean Paul kalder ham »Rousseaus aandelige Forlægger og Oversætter i Tyskland«, — var født i Hamborg, umiddelbart opad den holstenske Grænse, og virkede i en Række af Aar som Professor ved Gymnasiet i det holstenske Altona, støttet og fremhjulpet af Kong Kristian d. VII og hans Minister, Grev A. P. Bernstorff. Basedows pædagogiske Begejstring slog over og tændte Ild i Seminarieret i Kiel.

Som Forstander for Seminarieret her udpegede Cramer i 1782 en af sine dygtigste Disciple, en slesvigsk Præstesøn, født i Jørl i Flensborg Amt, H e i n r i c h M ü l l e r, Diakon ved Nikolaj Kirken i Kiel.

Han var en mærkelig Mand, og der gaar endnu Frasagn om hans Evne til at begejstre og inspirere sine Elever. Som Pædagog var han ganske »de nye Ideers« Mand. Ved ham forplantede Rousseaus Ideer, Basedows og von Rochows Metoder og Filantropisternes pædagogiske Enthusiasme sig til Seminariet i Kiel. Selv ung, kun 23 Aar, da han blev ansat som Lærer ved Seminariet, forstod han »at tage« de unge. De beundrede hans personlige Karakter som dristig Forkæmper for Sandhed og Ret, en svoren Fjende af Løgn og Hykleri, og som en Mand, der havde »sine Meningers Mod«. Han var en af disse Skikkelser, som ikke var ualmindelige i hin Tid, for hvem den franske Revolution var selve Menneskehedens Frigørelse fra Løgn og Tyranni. Hans Fag var Religion og Metodik, d. v. s., hvad vi nu vilde kalde Pædagogik, hans religiøse Standpunkt rendyrket Rationalisme. Han prises som »en Virtuos i Kateketik«, som en Sokrates, netop fordi han var Mester, i den kateketiske Spørgekunst. Under hans Ledelse blomstrede Seminariet op. Unge Mænd fra Holsten og Slesvig, som søgte Læreruddannelse, drog til Kiel. I Aarene 1781—86 uddannedes i Kiel 55 Lærere, af disse var Flertallet, 29, Slesvigere, 23 Holstenerne, 2 Danske, 1 Liflænder.*) Aanden fra Seminariet i Kiel forplantedes til Holsten og Slesvig. Dens Løsen var Metodik (Pædagogik), — en Vare, der blev efterspurgt efter en i høj Grad upædagogisk og umetodisk Tid. Men Aanden fra Kiel var ogsaa rationalistisk, kirkefjendsk, radikal og overmodig. Paa et saa tidligt Tidspunkt tilstræbte den en Adskillelse af Kirke og Skole og Afskaffelse af det kirkelige Tilsyn. Man fortæller om Kielerseminaristerne, at de med langt større Varme og Begejstring kunde fortælle om den franske Revolution end om den hellige Histories Mænd og Begivenheder.

Det maatte nødvendigt komme til et Sammenstød mellem denne radikale, fremadstormende Aand og de gammeldags troende. Holsten var jo et Land, hvor Kampen mellem Rationalismen og Bibelkristendommen blev særlig hed, — man behøver blot at nævne Kampen mod den Adlerske Agende og Personligheder som Matthias Claudius og Claus Harms. »E m k e n d o r f k r e d s e n«, som paa den Tid tog saa livlig Del i de religiøse og politiske Kampe, og som raadede over saa mægtige Forbindelser, og Matthias Claudius gik i Kamp mod den Indflydelse, som udgik fra Seminariet i Kiel. Matthias Claudius skrev i et Brev til Præsidenten for det tyske Kancelli, Cai Reventlov: »Denne selvkloge Aand fra Kielerseminariet kan ikke for-

---

*) Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1788, I B. S. 133.

bedres, den skal udryddes.« Det lykkedes ogsaa i 1805 at faa Heinrich Müller fjernet fra Seminariet i Kiel. Han udnævntes til ordinær Professor i Filosofi ved Universitetet i Kiel, — en Stilling, hvor man mente, han vilde gøre mindre Skade.*)

Hele dette pædagogiske Røre mod Syd skulde sætte sine Dønninger ogsaa ind over Provst Petersens i konservative og gammel-dags Skoletanker stivnede Lærerinstitut. Der oprandt en Nytid for Tønder Seminarium dels i Sammenhæng med en Nyordning af hele Skolevæsenet i Tønder, dels ved en personlig Indsats af to udmærkede Skolemænd.

Omkring 1797 gik Generalsuperintendent Adler i Gang med en samlet Reform af Skolevæsenet i Hertugdømmet Slesvig. Han gennemførte dette Arbejde med største Energi, indtil han kunde sætte Slutstenen paa Værket i den fælles Skolelov for begge Hertugdømmer af 24. August 1814,**) altsaa samme Aar, som Kongeriget fik sin store Skolelov. Det vil falde udenfor Rammen for denne Afhandling at gøre Rede for Gangen i den Adlerske Skolereform; det er et Stykke Skolehistorie for sig. Her skal kun omtales det Led deri, som fik Betydning for Tønder Seminarium.

I sin Skolereform havde Adler naturligvis ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa Købstædernes Skolevæsen. I enhver slesvigsk Købstad fandtes der foruden Almueskolen en lærd Skole. Men mange af disse lærde Skoler førte en kummerlig Tilværelse. Her som i Kongeriget sagde man om dem, at der kun var to Ting, man rigtig lærte i disse Skoler, nemlig Prygl og Latin. Som Følge af den Adlerske Skolereform ophævedes nu en Del af disse lærde Skoler; kun fire blev opretholdte — nemlig de lærde Skoler i Haderslev, Flensborg, Slesvig og Husum. I de øvrige Købstæder og Flækker oprettedes i de lærde Skolers Sted højere Borgerskoler, som meddelte en videregaaende Almendannelse end den, som Almueskolerne sigtede paa. De fik alle deres Regulativer i Aarene 1795—1807. Ogsaa i Tønder blev den lærde Skole nedlagt, idet den ved et Regulativ af 1803 blev omdannet til en højere Borgerskole.***)

---

*) Om Heinrich Müller se J. C. Jessen: Grundzüge zur Geschichte und Kritik des Schul- und Unterrichtswesens der Herzogtümer Schleswig und Holstein, S. 241—244. Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts, S. 227—231 og S. 438.

**) Adler var fra 1806 tillige Generalsuperintendent i Holsten.

***) Schulordnung für die sämtlichen Schulen der Stadt Tondern. 5 März 1803.

I Kraft af dette Regulativ fik Tønder By tre offentlige, kommunale Skoler: Hovedskolen (die Haupt- und Stadtschule), Vestre Byskole (die Wester Stadtschule) og Vajsenhuskolen (die Waisenhaussschule). De to sidstnævnte organiseredes som almindelige Almueskoler for Børn af begge Køn, hver Skole med to Klasser. Hovedskolen, som traadte i den lærde Skoles Sted, organiseredes derimod som en højere Borgerskole alene for Drengene. Den var bestemt for »Borgersønner«, som søgte en højere Uddannelse og mere omfattende Kundskaber, end hvad der svarede til »Almuens« Behov.

Til denne højere Borgerskole (Hovedskolen) var knyttet tre Lærere hver med sin Klasse. »Rektorklassen« kaldtes den øverste Klasse (Kl. I), fordi den havde Skolens Leder, Rektoren til Klasselærer. Rektoren skulde være Akademiker, kyndig i de klassiske Sprog, idet han skulde give Ekstratimer i disse til de fremmeligste Elever, som vilde søge ind i en af de ovenfor nævnte fire lærde Skoler for at gaa den studerende Vej. Mellemste Klasse (Kl. II) kaldtes »Kantorklassen« og havde Kantoren til Klasselærer. Nederste Klasse (Kl. III) kaldtes »Skrive- og Regnemesterklassen«, fordi Skolens Skrive- og Regnemester var dens Klasselærer. Dog udvekslede disse tre Lærere: Rektor, Kantor, Skrive- og Regnemesteren Timer i de respektive Klasser. Medens Undervisningen i de to nederste Klasser ikke var meget mere omfattende end den, som blev meddelt i Byens to Almueskoler, gik Undervisningen i Rektorklassen betydeligt videre og omfattede blandt andet ogsaa Undervisningen i fremmede Sprog.

Hele denne Nyordning af Byskolevæsenet i Tønder kom til at betyde en Højnelse for Seminariet, dets Undervisning og hele Skolekultur. Forbindelsen med Tønder Byskole, som Seminariet havde faaet fra Begyndelsen ved Stifterens grundlæggende Bestemmelser, blev ganske vist ikke ophævet, men den blev betydelig forbedret ved den nye Skoleordning.

I et Bilag til det ovenfor nævnte Regulativ for Byskolevæsenet i Tønder By findes Bestemmelserne om Seminaristernes Undervisning i den nye Hovedskole.*) Til denne blev de nu henvist, i denne, ikke i Almueskolen som før, skulde de nu indhente de almindelige Skolekundskaber. Det første Aar af deres Uddannelsestid skulde Se-

---

*) Anlage II: Anordnung, betreffend den künftigen Unterricht der Zöglinge des Tondernschen Seminars in der neu einzurichtenden Tondernschen Hauptschule.

minaristerne deltog i Undervisningen i Kantorklassen, de to sidste Aar i Rektorklassen. Hvis Seminaristerne ønskede det, kunde de dog fritages for Rektorklassens Undervisning i Fransk og Engelsk. Men ved Siden af Deltagelsen i Hovedskolens Undervisning blev der givet dem Ekstratimer i seks Timer om Ugen. Rektoren underviste dem i Metodik (d: Pædagogik) og Kateketik og gav dem Vejledning i Forstandsøvelser med Børn og »hensigtssvarende Samtaler med Smaabørn« (Smaabørnsundervisning), — Kantoren ledede Øvelser i Koralsang og Tegning, — Skrive- og Regnemesteren gav Fortsættelsesundervisning i det tyske eller danske Sprog og i den højere Regnekunst og Matematik. Hovedskolens tre Lærere var saaledes ogsaa Seminarielærere, Rektoren Seminariets Førstelærer. Til det tredje Aar af Uddannelsestiden var Undervisningen i praktisk Skolegerning henlagt, og den fandt Sted i Hovedskolens nederste og mellemste Klasse under Klasselærerens Vejledning og Tilsyn. Organisten ved Kirken gav Privattimer i Musik og Orgelspil.

Det var naturligt, at Tønder Magistrat saa sig om efter en dygtig Skolemand til at gennemføre denne nye Skole- og Seminarieordning. Den gjorde et udmærket Valg, idet den kaldte Johannes Ludolph Forchhammer til Rektor ved den nye Hovedskole og Førstelærer ved Seminariet.

J. L. Forchhammer var en Præstesøn fra Angel, hvor han fødtes 1764. Efter sin teologiske Uddannelse valgte han Lærergerningen og virkede ved den lærde Skole i Husum, hvor han naaede frem til at blive Skolens Subrektor. Derfra kaldtes han til Tønder 1803, og det blev saaledes hans Opgave at gennemføre den nye Ordning for Byens Hovedskole og Seminarium. Denne Opgave løste han med stor Dygtighed og udmærkede Resultater. Kun i syv Aar virkede han i denne Stilling, idet han i 1810 bortkaldtes i sin bedste Alder og midt i en blomstrende Virksomhed.

Det lykkedes Forchhammer at føre Tønder Seminarium ind i en Opgangstid. I Kiel var Seminariet gaaet stærkt tilbage efter Heinrich Müllers Afskedigelse. Nu gik Strømmen til Tønder, Forchhammers fremragende Lærerpersønlighed virkede tiltrækkende. Da han tiltraadte sit Embede i Tønder, var der kun 20 Elever i Seminariet, da han døde var der 80. Tilstrømningen var saa stor, at der kunde melde sig 100—120 Aspiranter til den aarlige Optagelsesprøve, hvoraf kun 27 blev optaget. Fra Ribe mod Nord og Altona mod Syd kunde Seminariet tælle sine Elever. Der foreligger kun lidet trykt fra Forchhammers Haand, saa det er ikke let at danne sig et Indtryk af hans

ejendommelige Evner. Men hans Eftermand, Rektor Decker, har givet ham et smukt Eftermæle i den før citerede Afhandling: Efterretninger om Skolelærerseminariet i Tønder.*) Vi citerer Rektor Deckers Afhandling: »Under Forchhammers næsten syvaarige Rektorat voksede Seminariet overordentligt i Elevantal, og Eleverne modtog en Dannelse, hvorved de anbefalede sig til Offentligheden og kom til at virke som nyttige Mænd i deres Kald, ligesom de forskaffede den Anstalt, hvor de uddannedes, et Ry, saa den ikke stod tilbage for noget andet Seminarium.**)

J. L. Forchhammer.

Jacob Decker.

Ved Forchhammers Død udpegede Adler med sin aldrig svigende Interesse for Skolen og Seminariet i Tønder en anden udmærket Skolemand *J a c o b D e c k e r* til hans Eftermand, og Magistraten fulgte Adlers Raad.

Decker var ligesom Forchhammer en Angelbo. Han var født i 1773 i et beskedent, men af en alvorlig kristelig Aand præget Hjem. Hans Fader var Skrædder og Husmand, hørte til »de vakte« i Angel og stod som saadan i livlig Forbindelse med gammeltroende Kredse

*) Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte, Aargang 1812, S. 569.

***) Rektor Forchhammer var Fader til den kendte danske Naturforsker og Kemiker Johan Georg Forchhammer, H. C. Ørsteds Medarbejder og Efterfølger som Direktør ved den polytekniske Lærestalt, Professor ved Københavns Universitet i Mineralogi og Geognosi. To andre Sønner gik til Kiel, en blev en anset Retshistoriker, en anden Professor ved Universitetet i klassisk Filologi.

baade i Nord og Syd, — med »Kristendomsselskabet« i Danmark og det den Gang saa kendte og virksomme »Kristendomsselskab« i Basel, der udgav gudelige Skrifter, som kom videnom. Skrædderen fra Angel skrev aandelige Sange og opbyggelige Smaastykker i de saakaldte »Baseler Samlinger«. Ved hans Død fandt man i hans Gemmer et gudeligt Skrift: »Guds underfulde Veje i Førelsen af min Søn Jacob Decker til og igennem det teologiske Studium.« Den Mand, der kom til Tønder som Rektor og Førstelærer ved Seminariet, var saaledes baaret frem ved sin fromme Faders Bønner. Det gav hans Liv en religiøs Indvielse og Retning, som han aldrig svigtede.

Efter sin teologiske Uddannelse slog Decker ind paa Skolevejen, og ligesom Forchhammer gik hans Vej til Tønder over Husum, hvor ogsaa han havde været Subrektor. Han traadte værdigt i sin Forgængers Spor, og med Decker holdt den pædagogiske Interesse for Alvor sit Indtog paa Tønder Seminarium, — ikke blot i Form af et dygtigt praktisk Undervisningsarbejde, men ogsaa som Sans og Begejstring for Metode og teoretisk Pædagogik. Paa disse Omraader var Decker en erfaren Mand, som kom til at øve stor Indflydelse paa Seminaristerne.

Efter den Tids Skik dikterede han sine Foredrag i de forskellige Fag: Religion, Naturkundskab og Pædagogik for sine Elever. Disse satte atter en Ære i at afskrive dem med en omhyggelig og sirlig Haandskrift. Det er en Fornøjelse at se, med hvilken Nøjagtighed og Kunstfærdighed disse gamle Tønder Seminarister afskrev deres Læreres Foredrag, — adskillige af disse Afskrifter er bevarede. Man havde jo den Gang ikke den Rigdom paa trykte Lærebøger som nu. Men for at lette sine Seminarister Arbejdet og vinde Tid, lod Decker sine pædagogiske Foredrag udgive i Trykken i en: »M e t o d i k f o r F o l k e s k o l e l æ r e r e «.

Gennem dette Værk kan vi lære Decker at kende. Det er en kortfattet, men klar og vægtig Pædagogik og Didaktik, skrevet af en kultiveret og for Skolens Arbejde stærkt interesseret Mand. Hans metodiske Anvisninger i Almindelighed og for de enkelte Fag er lærerige og til Dels anvendelige den Dag i Dag. Han deler sin Metodik i fem Afsnit: 1: Om Skoleundervisningens Formaal. 2: Om Inddeling af Skoler. 3: Om Undervisningsmaaden i Almindelighed. 4: Om Undervisningsmaaden i de enkelte Fag, 5: Om Lærerens Forhold til sine Elever, og slutter med et Tillæg: Om Lærerens Optræden i de forskellige Forhold, som hans Embede fører ham ind i.

Deckers Metodik vakte megen Opsigt. Den Aand, som gik igen-

nem den, var en anden end den, som prægede Heinrich Müllers Metodik. Den blev derfor ogsaa stærkt angrebet af Kielerretningen. En hel Litteratur opstod omkring den, hvorefter man kan skønne, at den pædagogiske Interesse nu ogsaa var vaagnet paa Tønder Seminarium, og det var Decker, som havde vakt den.

Blandt de værdifulde Ting, som Deckers Metodik indeholder, kan nævnes hans Behandling af Religionsundervisningen. Dette Fag var Deckers Hjertebarn. En ny Tid var ved at oprinde for dette Fag. Kant og Schleiermacher havde ikke virket forgæves. Ved dem var der kastet nyt Lys over det menneskelige Sjæleliv; ogsaa Religionsundervisningen var ved at blive psykologiseret. Om Formaalet for dette Fag skriver Decker i sin Metodik: »Vi kommer nu til den vigtigste Del af al Skolens Undervisning, Religionsundervisningen. Den er den vigtigste Del, fordi Religionen ikke alene har den betydeligste og mest umiddelbare Indflydelse paa Menneskets Evne til at naa sin Bestemmelse som Menneske, men uden Religion kan denne Bestemmelse overhovedet ikke naas. Derfor er ogsaa Læreren Fremgangsmaade ved denne Undervisning saa vigtig, og det er en af de betydeligste Opgaver for en Metodik at kunne anvisa en Fremgangsmaade, hvorved Formaalet for denne Undervisning kan naas paa den sikreste og letteste Maade. Her gælder det ikke blot om at meddele Kundskaber om Religion og Indsigt i samme, en Hukommelsens og Forstandens Religion, men at vække Religiositet i Mennesket, føre det dertil, at Hjertets Religion bliver hans lykkeligste Ejendom. Det er derfor aldeles ikke tilstrækkeligt, at Læreren selv har rigtige Kundskaber om og Indsigt i de religiøse Sandheder, og at han kan give sine Elever de rette Religionsbegreber. Det er heller ikke nok, at han i visse bestemte Timer og paa en hensigtsmæssig Maade kan meddele Undervisning i Religion. Det er ligesaa nødvendigt for hans Formaal, at han selv er en religiøs Mand, hvis hele Liv og Væsen vidner om, at Guds Vilje er ham hellig, at han i en fast Tro sætter sit Haab til Gud og modtager alt, hvad Gud tilskikker ham, med barnlig Ydmyghed og Tak, — og ligesaa vigtigt, at han ved enhver passende Lejlighed, ogsaa ved andre ikke-religiøse Undervisningsgenstande og paa Foranledning af Begivenheder baade indenfor og udenfor Skolen forstaar at henvende Elevernes Eftertanke paa Gud, hans Vilje og Jesu Velgørelser.«*)

*) J. Decker: Methodik für Volksschullehrer, hauptsächlich in den Herzogthümern Schleswig und Holstein, Tondern 1820, § 40.

Den Mand, der har skrevet disse Ord om Religionsundervisningens Formaal, har haft høje Tanker om dette Fag og dets Betydning. En, der har siddet paa Skolebænken i Tønder Hovedskole, da Decker var Rektor, den senere saa kendte P r o v s t C. E. C a r s t e n s i Tønder, har i en Skildring af Deckers Liv og Gerning givet Vidnesbyrd om, at Decker fulgte de af ham selv givne Anvisninger. »Fremfor alt laa Elevernes religiøse Dannelse Decker paa Hjerte. Det lykkedes ham ogsaa altid at vinde en lille Kreds og vække dem til et Liv i Herren. En stor Del lod hans Hefter gælde og kom kun til en ydre Ret-troenhed. Andre igen fulgte den herskende Tidsstrømning og blev rationalistiske. Det var ham en stor Smerte. Han kæmpede derimod som en Sjælesørger for de unge.«*)

Under Decker var Tønder Seminarium ved at blive overfyldt; det talte nu 100—130 Elever. Det fortjener at omtales, at det var under Decker og paa hans Initiativ, at Grunden til det senere saa rige S e m i n a r i e b i b l i o t h e k blev lagt. Hver indtrædende Elev maatte erlægge en Rigsdaler dertil, og de Bøder, som Direktionen idømte Elever for begaaede Forseelser, gik til samme Formaal. Og-saa fra højeste Sted blev hans Virksomhed meget paaskønnet. Rege-ringen udnævnte ham først til Professor, senere til Ridder af Dane-brog — til stor Glæde for Tøndringerne, som gerne saa deres kære Rektor hædret. En af Seminariets yngste Historikere**) fortæller, at han i Statsarkivet i Kiel har fundet en: »Ode an den Herrn Pro-fessor, Ritter J. Decker bei seiner allerhöchsten Ernennung zum Rit-ter vom Danebrog« i Klopstocks Stil.(!)

I Befolkningens kirkelige Liv tog han virksom Del. Han præ-dikede nu og da i Byens Kirke, og en af Byens bedste Mænd, Justits-raad Richtsen lod ved Lejlighed en af hans Prædikener trykke og ud-dele i alle Hjemmene. Byen og Omegnen var i den Tid i ikke ringe Grad under herrnhutisk Indflydelse. Rejsepræster og Udsendinge fra Christiansfeld kom hyppigt til Byen og holdt Forsamlinger der. Decker stod i Kredsen af disse jævne, men varme kristne, som midt i Rati-onalismens tørre Tid holdt fast ved den gamle Tro og Bekendelse.

Under sin lykkelige Skolevirksomhed i Tønder synes Decker dog at have lidt under et Tryk. Det kom fra Seminariets Direktion, hvis ledende Mand, Provst, Konsistorialraad P. Prahl var en meget myn-dig Overordnet. Man lod Decker mærke, at han kun var »første Læ-

---

*) Schleswig-Holstein-Lauenburgisches Kirchen- und Schulblatt, Aargang 1883, Nr. 36.

**) H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern 1925.

rer«, ikke »Direktør« ved Seminariet, han havde en Direktion over sig. Maaske var dette Anledning til, at Decker søgte Præsteembede, — den inderste Grund var sikkert hans varme Kærlighed til Evangeliet og Trang til at forkynde det.

I 1827 søgte og fik han Præsteembede i Reinfeld i Holsten, hvor han efter en lykkelig og rig Præstegerning døde i 1834.

1829—1848

Ikke blot ved sin Historie og skiftende Skæbne men ogsaa ved sit oprindelige Anlæg og senere Opbygning i de første Aartier af sin Levetid frembyder Seminariet i Tønder adskilligt af Interesse, i hvert Fald noget ejendommeligt, som skiller det fra andre Dannelsesanstalter med samme Formaal.

Medens de to andre Seminarier under det danske Monarki, som oprettedes i væsentlig samme Tidsperiode, Seminariet i Kiel af 1781 og Seminariet paa Blaagaard ved København af 1791, fra Begyndelsen havde stor Selvstændighed med egne Bygninger, egne fastansatte Lærerkrafter og selvstændige Undervisningsplaner, var Seminariet i Tønder fra Begyndelsen bygget op i største Afhængighed af Byens Skolevæsen.

De vordende Lærere sad paa Skolebænk sammen med, eller dog i samme Skolestue som Byens Børn, for i Almueskolen at indhente de nødtørftigste Kundskaber til Anvendelse i deres senere Lærergerning. Efter Stifteren, Balthasar Petersens Død var det Byskolens Førstelærer, som ledede Seminaristernes Uddannelse, bistaet af dens øvrige Lærere. At Seminariets Elever ogsaa udenfor disse Timer modtog Undervisning i særlige Fag, forandrer ikke Sagen i sin Helhed. Da Generalsuperintendent Adler reformerede Skolevæsenet i Tønder By i 1803, nedlagde den gamle hensygnende Latinskole og oprettede en højere Borgerskole under en dygtig Ledelse, medførte heller ikke dette en væsentlig Forandring. Ganske vist højnedes Seminaristernes Undervisning sammen med Byskolens, men Afhængighedsforholdet til denne var stadig det samme.

Dette Forhold kunde imidlertid ikke vedblive at bestaa. Det maatte sprænges, efterhaanden som Seminariet voksede udadtil i Elevtal og indadtil i Selvfølelse. Det var uholdbart saavel for Seminariet som for Byskolen og urimeligt i sig selv. Seminariet maatte have egne Lokaler, Leder og Lærere, som kunde meddele en Undervis-

ning, som egnede sig for dets særlige Forhold. Ogsaa Byskolen trængte til at blive frigjort for det Tryk, som Seminariet øvede paa dens Undervisning, og som følte stærkere og stærkere, jo større Tilgangen til Seminariet blev. Navnlige under Forchhammers og Deckers Rektorater blev det nævnte Forhold uudholdeligt, og Borgerne i Tønder begyndte at rejse sig mod denne Sammenblanding af Borgerskole og Lærerskole.

En Ændring i dette Forhold blev fremskyndet ved Rektor Deckers Bortgang fra Skolearbejdet i Tønder i 1827 og ved de for Seminariets Eksistens truende Forhold, som fulgte derefter. Man tøvede med at udnævne Deckers Eftermand i Forventning om en snarlig Nyordning af Seminariets Forhold. Rent foreløbigt blev Ledelsen betroet til Andenlæreren (Kantoren) ved Borgerskolen, C h r i s t i a n S ø r e n s e n, som var født paa Føhr, uddannet paa Tønder Seminarium under Forchhammer og som senere havde taget teologisk Attestats. Men han magtede ikke Forholdene. Seminariets gode Navn og Rygte kom under ham i Forfald, og det mærkedes stærkt paa Elevtallet. Man drøftede endog Muligheden af helt at nedlægge Seminariet, som det i Kiel var nedlagt i 1823, og i det hele at føre Læreruddannelsen ind i nye Baner. Kantor Sørensen kæmpede drabeligt men ikke heldigt for sit Seminarium.*)

Skulde der overhovedet kunne fortsættes, var en Nyordning altsaa en Nødvendighed. De i Seminariets fortsatte Bestaaen interesserede Parter satte sig derfor i Bevægelse, og der fandt i 1828 indgaaende Forhandlinger Sted mellem Direktionen, som var den mest interesserede Part, Byens Magistrat, som nødig saa Anstalten nedlagt, Regeringen paa Gottorp og det slesvig-holstenske Kancelli i København. Der forhandlede livligt, og der handledes hurtigt. Tønder By gav Forhandlingerne et godt Stød fremad ved et rundhaandet Tilbud om at købe en Bygning med et større Grundstykke. Bygningen skulde tjene til Bolig for Seminariets Forstander, og paa den tilliggende Grund kunde der rejses en Seminariebygning. Det var Ejendommen Nr. 4 i Østergade med stor Have og Gaardsplads, som strakte sig lige fra Østergade og ned til Vidaaens Bredder, den Grund, hvorpaa det nuværende Seminarium ligger. Byen stillede endvidere et Hus i Østergade til Raadighed for en Andenlærer ved Seminariet og paatog sig Forpligtelsen til at vedligeholde de to Bygninger. Ogsaa den danske Stat gav et godt Tilbud i Løftet om at ansætte en Førstelærer, som

*) Chr. Sørensen: Einige Bemerkungen über Seminare und Seminaristenbildung. Schleswig 1828.

tillige skulde være Seminariets Forstander, og en Andenlærer, begge med kongelig Udnævnelse. Forstanderen skulde være Akademiker, Andenlæreren behøvede ikke at være det, men skulde være en erfaren Folkeskolemand, som forenede praktisk Lærererfaring og teoretisk Indsigt med en solid Almendannelse.

Den 12. December 1829 vedtog det slesvig-holstenske Kancelli i København et nyt Regulativ, der paa en Gang blev en Redning for det truede Seminarium og det Grundlag, hvorpaa det kom til at leve sit Liv og gøre sit Arbejde indtil 50erne.

Seminariet blev saaledes gjort til en Statsanstalt, »et kongeligt Seminarium«, som det nu kaldes. Den historiske Udviklingslinje tegner sig saaledes ganske tydeligt: Begyndt som et rent privat Foretagende ved en enkelt Mands, Provst Balthasar Petersens Initiativ og Godgørenhed, et Præstegaardsseminarium, senere ved den tætte Sammenbygning med Byens Skolevæsen udviklet til en kommunal Institution blev Seminariet nu ved Nyordningen af 1829 en Statsanstalt. 1829 er saaledes et Mærkeaar i Seminariets Historie.

Regulativet af 1829 fortjener Opmærksomhed, idet man gennem dette faar et godt Indtryk af Tidens Skolekultur i det hele og et Billede af det Arbejdsstof og den Arbejdsmaade, som kommer til at præge Undervisningen paa Seminariet i Tønder i mere end en Snes Aar.*)

Regulativet er delt i to Dele, hvoraf den første Del omhandler Seminariets ydre, anden Del dets indre Indretning. I § 1 angives klart, hvad man tilsigtede med den forestaaende Nyordning. Den lyder nemlig saaledes: »For at Seminariet i Tønder kan blive en formaalstjenlig, til Tidens Aand og Behov svarende Dannelsesanstalt for vordende Lærere, skal det fuldstændigt skilles fra Byskolen i Tønder, hvormed det hidtil har været forbundet, og have sine egne Lærere i et Antal af to, som afvekslende skal undervise Eleverne i to Hovedklasser, en for de nyankomne, en for de videre fremskredne.« I § 2 hedder det om de to Læreres Ansættelse: »Begge Lærere skal udnævnes umiddelbart af hans kongelige Majestæt, og der skal foruden den dem tillagte Løn anvises dem Embedsboliger, som Tønder By stiller til Raadighed og vedligeholder.« Foruden de to Hovedlærere skal der ifølge § 3 i Færdighedsfagene som Skønskrivning, Regning, Gym-

---

*) Regulativet er aftrykt i Seminariedirektor H. Eckerts: Gründung und Entwicklung des königl. evangelischen Schullehrerseminars in Tondern, Schleswig. 1888.

nastik, Sang og Spil (Orgelspil) ansættes en Række Hjælpelærere, som kunde udtages blandt Byens Lærere. Saadanne »Hjælpelærere« fik ikke kongelig Udnævnelse men udnævntes af Kancelliet paa Forslag af Seminariets Direktion efter indhentet Udtalelse af Seminariets Forstander. I Undervisningen skal indføres to nye Fag: Havebrug og Gymnastik.*) Elevantallet blev betydeligt nedskaaret. Man havde under Forchhammers og Deckers Rektorater gjort Erfaringer om, at en stærk Tilstrømning af Elever ikke i alle Henseender er af det gode, men kan virke hæmmende paa Undervisningen. Elevernes Tal sattes derfor ned til 80 og maatte ikke overskrides. De fordeles i to Klasser, og Uddannelsesstiden strækker sig over tre Aar, hvoraf det første Aar tilbringes i II Klasse (efter vort Skolesprog I Kl.), de to sidste i I Klasse (II). Optagelsen i II Kl. sker efter en forudgaaende Optagelsesprøve, ligesom Eleverne, som har gennemgaaet denne Klasse, sigtes ved en ret skarp Oprykningsprøve, inden de optages i I Klasse. Om begge Prøver og naturligvis særlig om Afgangsprøven indeholder Regulativet nærmere Bestemmelser. I Overensstemmelse med Stifteren Balthasar Petersens Vilje skal der oprettes 18 Fripladser for trængende og værdige Skolelærersønner fortrinsvis fra Tønder Provsti, dernæst fra de andre nordslesvigske Amter, som desuden modtager et aarligt ved et Maksimumsbeløb nærmere bestemt Tilskud til Bestridelse af Omkostningerne ved Uddannelsen i Forhold til de Midler, som Stiftelsen (Legatet) til enhver Tid raader over. De øvrige Elever skal i Undervisningspenge erlægge 24 Rigsbankdaler om Aaret, et efter den Tids Forhold ikke helt ringe Beløb. Regulativet giver endvidere Bestemmelser om Anstaltens Tilsyn og Styrelse. Disse lægges som hidtil helt i Hænderne paa Direktionen, som bestod af Konsistoriet i Tønder (Amtmanden, Provsten og Byens Præster) tilligemed Borgmesteren. Denne Direktion er Forstanderens Overordnede, gennem denne gaar hans Skrivelser og Indstillinger til Kancelliet. Forstanderen (Førstelæreren, som han kaldes i Regulativet) har ganske vist Ansvaret for Anstaltens indre Organisme, Undervisning og Disciplin, men selv her gik hans Myndighed ikke videre, end at Direktionen kunde blande sig ogsaa i disse »indre Ting«. Denne Bestemmelse skulde give Anledning til mange Rivninger mellem Forstander og Direktion, hvorom der senere skal for-

---

*) Betegnende for Datidens Syn paa Gymnastikundervisning er en Bemærkning i Regulativets § 3: »De gymnastiske Øvelser skal henlægges til den store Plads mellem Forstanderens Bolig og Seminariebygningen.« Et Gymnastiklokale ansaas ikke for paakrævet.

tælles. Direktionen skal være medvirkende ved Seminariets forskellige Prøver, ogsaa deri var der givet Stof til Stridigheder. Med Hensyn til Undervisningsfag og Metode giver Regulativet indgaaende, ofte træffende Bemærkninger. Religionsundervisningen stilles i Spidsen som det førende og toneangivende Fag, Fagets Formaal og Væsen behandles indgaaende: »En ganske særlig Omhu skal ydes Elevernes religiøse Dannelse, og navnlig skal det paases, at de ikke alene opfatter den kristelige Religions Sandheder rigtigt, men at de ogsaa er levende gennemtrængt af disse, og at der i Eleverne vækkes en varm Følelse for Gud og det gode (Tugend), for at de kan naa frem til at opfylde deres kommende Bestemmelse som Ungdommens Lærere, som kan hjælpe den dem betroede Ungdom frem til sand Guds frygt og Dyd«. Efter Tidens Opfattelse lægges Hovedvægten i Religionsundervisningen paa det dogmatiske Stof. Landskatekismen (den for sin rationalistiske Aand berygtede Cramerske Katekisme) skal lægges til Grund og behandles kateketisk i nederste Klasse, i øverste Klasse udførligere i Foredrag. Et Fremskridt fra tidligere Tidens Religionsundervisning mærkes dog i den større Plads, som indrømmes det historiske Stof, som nu er ved at komme til sin Ret. Til den dogmatiske Religionsundervisning skal nemlig føjes en Undervisning i Bibellhistorie (»Religionshistorie«, som den kaldes, dog i en anden Betydning end den moderne) og en Indførelse i de bibelske Skrifter, som tilsigter ikke blot Kendskab til men ogsaa Vejledning i praktisk Brug af Bibelen. Ogsaa Undervisning i »Landsdelens Sprog« udvides betydeligt med Læsning af udvalgte Stykker Poesi og Prosa, Indøvelse i Ortografi, Analyse og Sproglære i Forbindelse med skriftlige Udarbejdelser til Dannelse af Udtryk, Stil og Disposition. Naturligvis: i Overensstemmelse med hele Anstaltens Fortid og Tradition forstaaes ved »Landsdelens Sprog« det tyske Sprog. I Hertugdømmets akademiske Kredse betragtedes det danske Sprog som »et groft patois«. Dog spores der i Regulativet en Bestræbelse ovenfra for at lade det danske Sprog vederfares i hvert Fald nogen Ret, idet en af Paragrafferne bestemmer, »at der ogsaa skal drages behørig Omsorg for Undervisningen i det danske Sprog, og denne Undervisning skal, indtil den kan blive meddelt ved en af de to Seminarielærere, overdrages til en for dette Formaal særlig uddannet Lærer«.*) Beteg-

---

*) Seminariets Akter indeholder en Brevveksling mellem Kancelliet og de to Seminarielærere Bahnsen og Dieckmann, hvoraf det kan ses at være Kancelliet magtpaaliggende, at Undervisningen blev lagt i deres Hænder. Begge undskylder sig med Mangel paa Kendskab til det danske Sprog. Undervis-

nende for Tiden og den endnu manglende Forstaaelse af de naturvidenskabelige Fag og deres Dannelsesværdi er den Omtale, som Regulativet giver et Fag, som kaldes »almennyttige Kundskaber«, og som omfatter saa forskelligartede Dele som Naturlære, Naturhistorie, Teknologi, Historie, særlig Fædrelandets, og Geografi. Dette Sammensurium af Kundskaber, som senere har udskilt sig til en hel Række af selvstændige Fag, maa der efter Regulativets Bestemmelser kun indrømmes 6 Timer om Ugen. Elevernes praktiske Øvelser blev sat i Forbindelse med Vajsenhusskolen, der den Gang ligesom nu var Seminariets nærmeste Nabo. Børnene derfra blev hentet ind paa Seminariet til kateketiske Øvelser, og Seminariets Elever fik i denne Skole Lejlighed til selvstændige Øvelser i praktisk Undervisning under en Lærers Vejledning. Paa et bestemt Punkt i Regulativet, dets § 27, ser vi en af den Tids nye Skoletanker skinne frem, nemlig den saakaldte »indbyrdes Undervisningsmetode«. Der bliver senere Lejlighed til at vende tilbage til denne.

Hvem var saa de Mænd, som Regeringen havde udset til at føre Regulativet af 1829 ud i Livet og give Seminariet dets nye Skikkelse? At den før nævnte midlertidige Leder, Kantor Chr. Sørensen ikke var Manden, var man klar over. Nye Mænd skulde frem, og de skulde hentes udefra. Formodentlig paa et Vink fra oven søgte Kantor Sørensen Præsteembede og blev forflyttet til Quickborn i Holsten.

I Valget af de to nye Mænd synes Regeringen at være gaaet frem med den største Omsigt og at have haft Lykke i sit Valg.

Til Forstander og Førstelærer udnævntes Kollaborator ved den lærde Skole i Flensborg Christian August Bahnsen, som samtidig blev karakteriseret som Professor. Han var en Angelbo, født 1797 i Tøstrup, hvor hans Fader var Lærer. Efter at have besøgt Doms skolen i Slesvig By og taget Studentereksamen der bestemte han sig for Teologien, studerede i Kiel og Berlin, sidste Sted blev han en af Professor Schleiermachers Disciple, en Paavirkning, som sporedes gennem hele hans Virksomhed som Lærer i Religion paa Seminariet, maaske med en tiltagende Hældning til det rationalistiske. Efter en kortere Virksomhed som Huslærer hos Amtmanden i Tønder blev han Kollaborator ved den lærde Skole i Flensborg, hvorfra

---

ningen overdrages saa til Andenpræsten i Byen, Pastor Brag, og der indrømmes Faget to Timer om Ugen.

Da Pastor Brag forflyttedes, overtog Seminariets Forstander og Førstelærer, Professor Bahnsen selv Undervisningen i Dansk og oversatte dertil Professor Paulsens lille Skrift: »Det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig«.

han i 1829 kaldtes til Tønder som Forstander for Seminariet. I »Meddelelser fra den lærde Skole i Flensborg« af 1830 gives der ham i en Afskedshilsen det Vidnesbyrd, at han var i Besiddelse af omfattende Kundskaber, var særlig dygtig i Undervisningsmetode og en stræng Haandhæver af Disciplinen. Det blev netop disse Egenskaber, som han fik Lejlighed til at udfolde ved Seminariet i Tønder.

Til Andenlærerembedet kaldtes en den Gang i Slesvig og Holsten kendt og anset Skolemand H. Dieckmann. Han var Seminarist fra Kiel og var under et Besøg paa Normalskolen for »den indbyrdes Undervisning« i Eckernførde blevet en begejstret Tilhænger af denne nye Metode. Dermed var hans Lykke gjort. I en slesvig-holstensk Skolehistorie fortælles som et Bevis paa hans fremragende pædagogiske Evner, at der ved hans Afgang fra Normalskolen i Eckernførde blev udstedt et for ham særligt Vidnesbyrd, »da Rammerne for de foreskrevne Vidnesbyrdformer var for snævre til

at omtale hans rige Begavelse.«*) Der foreligger fra hans Haand en Undervisningsmetodik, som i det væsentlige er en Lovprisning af »den indbyrdes Undervisning.«**) Han blev Dannebrogsmænd og Lærer ved en højere Pigeskole i Glückstadt, hvorfra han kaldtes til Tønder.

De to nye Mænd, Bahnsen og Dieckmann, arbejdede udmærket sammen. De var begge begavede, levende interesserede Skolemænd. Bahnsen repræsenterede det strængere, Dieckmann det mildere Element i Omgangen med Eleverne. Bahnsen var en udmærket Administrator, hvad der kom ham til Gode i hans nye Stilling, hvor en gammel Institution skulde sættes og opbygges paa en helt ny Basis. Det er en Fornøjelse i Seminariets gamle, gulnede Akter at læse hans klare, kloge, velovervejede Indstillinger til de overordnede Myndigheder, skrevne med hans sirlige Haandskrift, undertiden meget hvasse og skarpe, navnlig naar det gælder hans nærmeste Overordnede, Semi-

Professor Bahnsen.

*) J. C. Jessen: Grundzüge zur Geschichte und Kritik des Schul- und Unterrichtswesens in Schleswig und Holstein. Hamburg 1850. Side 346.

**) H. Dieckmann: Briefe, darstellend die wechselseitige Schuleinrichtung. Altona 1825.

nariets Direktion. Paa et Punkt var de to Seminariemænd ganske enige, nemlig i at sætte Seminariets Hovedformaal i dette: at uddanne praktisk duelige Lærere. Seminariet var for dem ikke en Kundskabsskole og en Lærerskole, men en Lærerskole, hvor det kundskabsmeddelende ganske var stillet i Tjeneste for Læreruddannelsen. Det er sikkert disse to Mænd, som har Æren for det gode Ry, som Tønderseminaristerne kom til at nyde baade mod Nord og Syd som dygtige Lærere, der tog deres Gerning alvorligt, var optagne af deres Lærerkald og gav den Befolkning, i hvis Midte de levede, et godt Eksempel i Guds frygt og gode Sæder.

Paa et Punkt skulde Professoren imidlertid møde Vanskeligheder, der skulde forbitre hans Dage, — det var som før antydet i Forholdet til den ham overordnede Direktion. Den vidtgaaende Myndighed, som Regulativet havde lagt i Direktionens Haand, passede i hvert Fald ikke Seminariets Forstander og gav Anledning til Vanskeligheder under Arbejdets Gang. Der syntes her ikke at være sat det rette Forhold mellem Ansvar og Indflydelse. Ansvar for Arbejdets Gang laa paa Seminariets Forstander, men Magten og Indflydelsen laa i Direktionens Haand. Denne sidste skulde vaage over Regulativets Overholdelse, træffe de afgørende Bestemmelser med Hensyn til Undervisningen og Ansættelsen af Lærerkræfter, deltage i Seminariets Prøver, stille Opgaver og medvirke i Censuren ved disse Prøver, udfærdige Vidnesbyrd, fordele Stipendier og forvalte Seminariets Landejendom. Gørrismark. Direktionens Magtomraade indskrænkede sig saaledes ikke til »de ydre Ting« men rakte langt ind ogsaa i »de indre«. Men dette Forhold kunde Professor Bahnsen vanskeligt finde sig i. Af Karakter synes han at have været hæftig og kamplysten, særlig naar det gjaldt hans kære Seminarium. Han førte en udmærket men spids Pen, som han yndede at dyppe i Galde, naar han skrev til Direktionens Formand og Forretningsfører, Provsten i Tønder. Det udviklede sig efterhaanden til en bitter Kamp mellem den stedlige Gejstlighed og Seminariet, repræsenterede henholdsvis ved Provsten og Seminarieforstanderen. Bahnsen synes i det hele ikke at have yndet Gejstligheden, han mente at have fundet en stor Modsigelse mellem dens fromme Miner og Lader og dens Magtbegær. Striden brød tidligt ud og stod længe paa. I Seminariets Akter finder man saa tidligt som i en Skrivelse af ³¹/₁₂ 1830 et Angreb, som Bahnsen retter mod Direktionen i Anledning af Ansættelsen af en Pedel ved Seminariet, som ikke var Forstanderen velkommen. Den affødte atter en Skrivelse fra Direktionen til selve kongelig Majestæt, hvori

man anmoder om, at der maa blive tildelt Professoren en Irettesættelse for hans usømmelige Skrivemaade og Til sidesættelse af Direktionens Anvisninger. Men dette skulde kun blive Optakten til langvarige og bitre Kampe, og der var nok af Gnidningsflader. Snart var det Læreransættelser, man stred om, snart Eksamensbedømmelser, snart Elevernes Opførsel i dette eller hint Tilfælde. Altid er det Professorens hensynsløse og ondsindede Skrivemaade og hans fortsatte Forsøg paa at gøre Direktionens Medlemmer til Skygger, som denne besværrer sig over. Næsten i en Snes Aar varer Striden, indtil Regeringen skrider ind. Det var henimod Slutningen af Bahnsens Forstandertid, nemlig 1846, at Regeringen paa Gottorp bebuder en Reform af Seminariets Administration og samtidig udtaler, at »den efter allerhøjest billigede Grunde ønsker Direktionen fjernet fra Seminariets Styrelse og Tilsyn, da denne (Direktionen) ifølge Stifteren Provst Balthasar Petersens oprindelige Bestemmelse skulde have sin Myndighed begrænset til Administrationen af Gørrismark, Uddeling af Stipendierne og Opsyn med Stipendiaterne, hvorfra Direktionens Myndighed efterhaanden er blevet udvidet til Seminariets indre Anliggender, uagtet dette efterhaanden er blevet en væsentlig forskellig Anstalt i Forhold til, hvad den oprindelig var«. Det var altsaa Bahnsen, som førte sit Standpunkt igennem til Sejr. Man vilde gøre ham Uret ved at mene, at alt dette Spektakel indenfor Murene alene skyldtes hans Stridslyst. Han kæmpede for en i hans Øjne betydningsfuld Sag, nemlig Seminariets Selvstændighed og Uafhængighed af Gejstligheden, et lille Udsnit altsaa af den Kamp, som stadig kæmpes for Skolens Selvstændiggørelse og Uafhængighed af gejstligt Tilsyn. At Bahnsen sejrede med Glans i Striden, maa vel i første Række tilskrives, at Tiden og Udviklingen arbejdede paa hans Side. Uden Betydning har det sikkert ikke været, at han havde gode Forbindelser paa allerhøjeste Sted. Kristian d. VIII satte stor Pris paa Bahnsen og lyttede gerne til hans Raad. Naar Kongen paa sin aarlige Baderejse til Føhr kom igennem Tønder, drøftede han gerne de vanskelige Skoleforhold i Slesvig, som tilspidsede sig mere og mere, med Professoren i Tønder.

Seminariets Historie, ogsaa i det Tidsrum som her beskrives, maa ses i Sammenhæng med det slesvig-holstenske Skolevæsens Historie i bredere Almindelighed. Derfor maa der ogsaa gøres rede for et ejendommeligt slesvigske Skolefænomen, som satte dybe Spor i Seminariets Undervisning i den her skildrede Bahnsenske Periode.

Hertugdømmernes Landsherre, den danske Konge F r e d e r i k V I var som bekendt stærkt interesseret i Folkeskolens Sag og mente i den før omtalte »indbyrdes Undervisningsmetode« at have fundet et Middel til Folkeskolevæsenets Rejsning. Bistaaet af sin for denne Sag begejstrede og nidkære Medhjælper O b e r s t A b r a h a m s o n satte han al sin landsfaderlige Omsorg og Energi ind paa at faa den ny Metode indført i den kongerigske Folkeskole. Men derfra søgte han den indført i Hertugdømmerne. I Eckernførde fandtes et Plejehjem for gamle udtjente Soldater og Krigsinvalider saavel som for Soldaterenker og i Forbindelse dermed et Opfostringshus for fattige Soldaterbørn, det saakaldte »Christians Pflagehaus«. Den dertil knyttede Elementarskole, som stod umiddelbart under Regeringen, blev nu af den gjort til en Normalskole for »den indbyrdes Undervisning«. Læreren ved den nævnte Skole C. E g g e r s blev kaldt til København for i den derværende Mønsterskole at sætte sig ind i den ny Metode. Umiddelbart efter hans Tilbagekomst til Eckernførde blev der paa allerhøjeste Befaling nedsat en særlig Kommission for Hertugdømmerne »til Fuldkommengørelse og Udbredelse af den indbyrdes Undervisning«. Lærer Eggers blev Medlem af denne. Han var paa en Gang begejstret og kritisk stemt overfor det, han havde set og lært i København — begejstret forsaavidt han i denne ny Metode saa et virksomt Middel til et mere intensivt Skolearbejde og en Højnelse af Skolevæsenet i det hele, men kritisk overfor Metoden i dens oprindelige Form »Lancasterianismen«, som den kaldtes efter sin Ophavsmand, Englænderen Joseph Lancaster, ligesom overfor den Udformning, som den i sig selv frugtbare Idè havde faaet i Kongeriget. Eggers fandt for meget af aandsdræbende Mekanisme, for lidt af virkelig opdragende Undervisning i det, han havde set i København, og deri havde han sikkert Ret. Han ansaa Hertugdømmernes Lærerstand for at staa for højt i pædagogisk Interesse og praktisk Undervisningsdygtighed, til at den skulde kunne gøres til Redskab for en saadan Skolemekanisme. Eggers satte derfor hele sin Energi ind paa at forbedre Metoden, klar over dens Fortrin og Mangler som han var. Den ny Kommission, som Regeringen havde indsat for at føre Sagen igennem i Hertugdømmerne, delte ganske hans Syn paa Sagen. Under Eggers Ledelse blev der nu ved »Christians Pflagehaus« i Eckernførde sat et betydningsfuldt Skolearbejde i Gang efter den indbyrdes Undervisnings Grundprincipper, men i ændret Udførelse. E c k e r n f ø r d e s k o l e n blev et ejendommeligt slesvigsk Skolefænomen, som tiltrak sig megen Opmærksomhed. Ikke blot fra Hertugdøm-

merne strømmede Lærerne did for at se det nye og lære af det, men ogsaa Skolemænd og videnskabelige Pædagoger fra Tyskland besøgte Skolen, interesserede for dette nye Forsøg. Et frodigt Skoleliv rørte sig i og omkring denne Skole i Tiden 1820-40, og Bevægelsen affødte en meget rig pædagogisk Litteratur. Eckernførdeskolemændene hævdede med Styrke, at i den Udformning, som de vilde give den indbyrdes Undervisning, kunde der ikke tales om en ny Undervisningssystemetode, men kun om en ny Skoleindretning: »die wechselseitige Schuleinrichtung«, som de kaldte det ny. De paastod, at en Metode kan ikke foreskrives alle udefra, den maa komme fra Lærerpersonligheden selv, og om dennes Frihed bør der værnes. En Skoleindretning derimod, som tilsigter den bedst mulige ydre Ordning af Skolen og den mest intense Udnyttelse af den af Læreren givne Undervisning, kan foreskrives udefra og ovenfra. Og det er dette, som den ny Skoleform skal give. Eckernførdeskolen skelnede meget skarpt mellem Læreren som umiddelbare Undervisning og Børnenes Selvbeskæftigelse, forsaavidt de ikke blev umiddelbart underviste af Læreren. Om Børnenes indbyrdes Undervisning kunde der saaledes ikke tales, men til Støtte for Læreren i hele det ydre Skoleapparat og til Overvaagen og Bistand for de Børn, som ikke undervistes umiddelbart af Læreren men var selvbeskæftigede, kunde de fremmeligste af Børnene anvendes som Hjælpere og Bihjælpere.

At hele denne Eckernførdeskolebevægelse har haft stor Betydning for Skolevæsenet i Slesvig og Holsten, er udenfor al Tvivl. Den har fremmet Gruppedelingsprincippet i Undervisningen og derved i Forbindelse med en udstrakt Anvendelse af Børnenes Selvbeskæftigelse muliggjort, hvad der tidligere nærmest var en Umulighed: at undervise i en Skolestue et stort Antal Børn med de forskellige Undervisningsbetingelser i Henseende til Alder, Flid og Begavelse. Den har forbedret Skolerne i Hertugdømmerne ved at kræve rummelige og lyse Skolelokaler, som ikke kendtes før. Den har skærpet Kravene til bedre Læremidler for at fremme Anskuelighed i Undervisningen: Læse- og Regnemaskiner, Tabeller til Læsning, Regning og Skrivning, Sandbord, Vægtkort og meget andet, som man hidtil havde savnet i Skolen, og, hvad der ikke er det mindst betydningsfulde, givet de slesvigske Lærere stærke Tilskyndelser til Fremgang i pædagogisk Indsigt og praktisk Undervisningsfærdighed. Tiderne har forandret sig, og dermed ogsaa de Krav, som stilles til Skolens Arbejde. Men den Bevægelse, som udgik fra Eckernførde-

skolen, har sat sine Spor i Lærertypen, som den findes i Slesvig den Dag i Dag, sikkert ogsaa i Holsten. I den enklassede Skole, som er ret almindelig i det slesvigske Skolevæsen, og i de der anvendte Metoder kan man finde Spor af Eckernførdeskolens Aand og Principper.

Naar dette slesvigske Skolefænomen omtales saa udførligt her, er det, fordi dets Indflydelse mærkes saa stærkt indenfor Tønder Seminarium i den Periode, som her skildres. Man møder Eckernførdeaanden ganske tydeligt i Regulativet af 1829, hvis § 27 udførligt omtaler den indbyrdes Undervisning. Naar den nævnte Paragraf kalder den ny Metode »die wechelseitige Schuleinrichtung«, naar den meget stærkt indskærper, at Seminariets Elever skal gøres nøje bekendt med denne Skoleform i dens historiske Oprindelse, og at dens Forskel fra Lancasterianismen nøje skal iagttages, naar der endelig gøres en skarp Adskillelse mellem Lærerens umiddelbare Undervisning og Elevernes Selvbeskæftigelse, naar der henvises til Benyttelse af Tabeller og Apparater til Læse-, Skrive- og Regneundervisning, er det Aanden fra Eckernførde, som spores helt igennem. En af Eckernførdeskolens Førstemænd, Dieckmann, blev Seminariets Andenlærer, og i 1831 bestemte et kongeligt Reskript, at Vajsenhusskolen i Tønder, Seminariets Øvelsesskole, skulde indrettes for indbyrdes Undervisning med Normalskolen i Eckernførde som Mønster. Og i de gamle Eksamensprotokoller fra den Tid har hver afgaaet Elev sin Karakter for Kendskab til og Duelighed i Anvendelsen af den indbyrdes Undervisning.

Det er i den her skildrede Periode af Seminariets Historie, at dette drages ind i den frembrydende Kamp mellem dansk og tysk Følkevilje, dansk og tysk Sprog. Da Sønderjylland blev sig sin Danskhed bevidst, krævede det sit Sprog respekteret og det ikke mindst ved Landets højere Dannelsesanstalter. Opmærksomheden blev derved vakt for den indlysende Modsigelse, at Tønder Seminarium, uagtet det laa i en By og paa en Egn, som var dansktalende, og efter Grundlæggerens Bestemmelse skulde forsyne de rent dansktalende nordslesvigske Amter med Lærere, var en rent tysk Dannelsesanstalt, tysk i Sprog og tysk i Aand med en ganske minimal Hensyntagen til det danske Sprog.

Tingenes indre Fornuft viste sig her som altid at være stærkere end kunstige Foranstaltninger. Man behøvede ikke udefra at paavise den nævnte Modsigelse. Det hele udviklede sig ganske af sig selv, idet Tilgangen til Seminariet fra de dansktalende nordslesvigske

Amter ganske ebbede ud. Dansktalende nordlesvigske Unge kunde nemlig ikke føle sig hjemme paa dette rent tyske Seminarium. Meldte de sig til Optagelsesprøven, var de sproglige Vanskeligheder saa store, at de ikke kunde bestaa denne, og hvis det lykkedes dem at komme gennem de forskellige Prøvers Skærnsild og faa deres Eksamensbevis i Hænde, mødte de hos Skolemyndighederne i Nordlesvig en vis Utilbøjelighed til at ansætte dem, fordi de var uddannede paa det rent tyske Seminarium. Følgen var, at Nordlesvigs Unge, der vilde uddannes for Lærergerningen, søgte til de kongerigske Seminarier, særlig til Skaarup og Bernstorfsminde paa Fyn. I sine aarlige Indberetninger klager Professor Bahnsen over dette Forhold og oplyser, at der fra det dansktalende Nordlesvig snart ikke meldte sig en eneste Aspirant, ja efter hans Opgivelse drog, navnlig i Aarene 1823-39, endog adskillige fra Melleslesvig og Holsten, som var tysktalende og ikke forstod et dansk Ord, til kongerigske Seminarier. Bahnsen oplyser, at Als dannede en Undtagelse; her gjorde nemlig den Augustenborgske Indflydelse sig gældende, her foretrak Myndighederne Seminaristerne fra Tønder.

Forudsætningen for denne Udvandring til Skaarup og andre danske Seminarier var en kongelig Anordning af 8. September 1820, som gav de paa kongerigske Seminarier uddannede Lærere Ret til Ansættelse i Hertugdømmerne, og dertil kom ved Siden af de nationale og sproglige Grunde, at Seminariet i Tønder var det eneste Seminarium i Hertugdømmerne, efter at Seminariet i Kiel var blevet nedlagt i 1823, og derfor ikke kunde tilfredsstille Efterspørgslen efter Lærere. Men sikkert har ogsaa den Aand, som raadede i det danske Seminarium, haft noget tiltrækkende ved sig. Det er i hvert Fald af Interesse i en slesvig-holstensk Skolehistorie at møde følgende Udtalelse om dette Forhold: »Det viste sig, at selv de oprindeligt tysktalende, som søgte til de danske Seminarier Skaarup, Brahetrolleborg og Jellinge, meget hurtigt blev det danske Sprog mægtige, og den elskværdige Modtagelse, de fik, de mange Lettelser som blev tilstaaet dem som fremmede, den mere omfattende Undervisningsplan, det friske Liv og det smukke Forhold mellem Lærere og Disciple paa de danske Seminarier — — alt dette virkede dragende paa de unge i de to Hertugdømmer*)«. Uden Tvivl har ogsaa hele dette Forhold, Udvandringen til de danske Seminarier, været med-

*) J. C. Jessen: Grundzüge zur Geschichte und Kritik des Schul- und Unterrichtswesens der Herzogthümer Schleswig und Holstein, Hamburg, 1860. Side 367.

bestemmende, naar Kristian VIII i 1841 oprettede et nyt Seminarium og lagde dette i Jellinge i Nærheden af Grænsen mellem Kongeriget og Slesvig.

Men ogsaa paa anden Maade skulde der skabes offentlig Opmærksomhed om Seminariet i Tønder og Seminariesagen i Hertugdømmerne i det hele. Gang efter Gang blev Sagen drøftet paa de nyoprettede Stænderforsamlinger, baade den slesvigske og den holstenske.

Det var saaledes paa den anden slesvigske Stænderforsamling i 1838, at Provsten for Gottorp Provsti, Boysen, raabte Vagt i Gevær mod den stadige Tilstrømning af slesvigske, ja endog holstenske Læreremner til de danske Seminarier. I slesvig-holstensk Interesse maatte dette forhindres. Men hvorledes? Provst Boysen foreslog en tredobbelt Foranstaltning. For det første skulde Seminariet i Kiel genoprettes. Endvidere skulde der oprettes en fælles Eksamenskommission for begge Seminarier, det gamle i Tønder og det ny, som vilde være at oprette i Kiel, og endelig skulde de Seminarister, som havde uddannet sig for Lærergerningen andetsteds (d. v. s. paa de kongerigske Seminarier), underkastes en Prøve for den nævnte Eksamenskommission for overhovedet at kunne blive ansat i Hertugdømmerne og denne Bestemmelse skulde ogsaa gælde dem, der søgte Ansættelse ved de dansksprogede Skoler i Nordslesvig. Spørgsmaalet blev ogsaa ført frem paa den holstenske Stænderforsamling i Itzehoe og forsaavidt med et Resultat, som Regeringen imødekom Ønsket om Oprettelse af et nyt Seminarium i Holsten. Dog kom det ikke til at ligge i Kiel men i Segeberg og aabnedes i 1839.

Derved var Adgangen for danskuddannede Seminarister til Skolerne i Holsten og Syd- og Mellemslesvig i det væsentlige spærret. Men nu Nordslesvig! At spærre Tilgangen af slesvigske Seminarister, som havde uddannet sig paa danske Seminarier, til de nordslesvigske Skoler var Slesvig-Holstenernes næste Maal i Seminariesagen, og, saa mærkeligt det end lyder, det kom ikke til at frembyde Vanskeligheder. Regeringen selv besørgede her det fornødne.

Den 14. Maj 1840 udstedte Kristian VIII sit bekendte Sprogreskript, som skulde vække saa megen Opsigt. Det havde et nationalt dansk Formaal, nemlig at give det danske Sprog den Ret, som tilkom det som Befolkningens Sprog. Det bestemte nemlig, at det danske Sprog herefter skulde være Regerings- og Retssprog i de Dele af Slesvig, hvor det var Kirke- og Skolesprog. Men samtidig indeholdt

Sprogskriptet en Bestemmelse, som var en ret vidtgaende Indrømmelse til de slesvig-holstenske Skolekrav, idet der blev paalagt Lærerne i Slesvigs danske Landsbyskoler den Forpligtelse: at undervise de Børn, hvis Forældre eller Værger ønskede det, tre Timer om Ugen i Tysk udenfor den sædvanlige Skoletid, og for Fremtiden skulde enhver, der ønskede at ansættes som Lærer i de danske Skoler i Slesvig, underkaste sig en Prøve i Tysk.*) Dette var et kraftigt men formodentlig ikke tilsigtet Slag mod de danske Seminariers Indflydelse i Nordslesvig, og dets Betydning var ikke mindre end denne, at Bestemmelsen af 8. September 1820 blev sat ud af Kraft. Strømmen af dem, der søgte Læreruddannelse med paafølgende Ansættelse i Nordslesvig for Øje, skulde vendes, saa den ikke længere gik i Retning af Skaarup, men i Retning af Tønder.

Sprogskriptets Bestemmelser fik naturligvis Tilbagevirkning paa Seminariet i Tønder. Det fremkaldte for første Gang Tanken om at gøre Seminariet tvesproget, d. v. s. med to Afdelinger, en tysk og en dansk. Kunde dette gennemføres? Tanken blev først fremsat til Drøftelse af Generalsuperintendent Callisen, Adlers Efterfølger. Rimeligvis som en Følge af den ved Sprogskriptet af 1840 skabte Situation visiterer han Tønder Seminarium i 1841, og i sin Visitatsindberetning for samme Aar gør han Forholdene paa Seminariet til Genstand for en indgaaende Omtale. Hans Overvejelser munder ud i et positivt Forslag om at ansætte en Tredjelærer ved Seminariet til at lede de dansktalende Elevers Øvelser i Undervisning og Katekisation paa Dansk, — »saaledes at Seminariet kan blive sikket til at uddanne de fornødne Lærere ogsaa for de danske Dele af Hertugdømmerne, saa at det ikke længere skal være nødtvendigt at hente dem fra Skaarup eller et andet Seminarium i Danmark, som Tilfældet hidtil har været«*) Callisen gaar i sit Forslag saa vidt, saa han tilraader en Foranstaltning, hvorefter det skal paabydes alle Skolemyndigheder i de danske Provstier i Nordslesvig fortrinsvis at ansætte de i Tønder uddannede danske Seminarister.

I sit Forslag om at gøre Seminariet dobbeltsproget fandt Callisen dog en afgjort Modstander i Professor Bahnsen. Atter fik Professorens Brug for sin skarpe Pen. I den Erklæring, som han fik Lejlig-

---

*) C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig. II. Side 238—42.

*) Et Uddrag af Callisens Visitatsindberetning er aftrykt i H. Eckerts: Gründung und Entwicklung des kgl. evang. Schullehrer-Seminars in Tondern. Side 46.

hed til at afgive i Sagen, afviste han Callisens Forslag med den største Kraft. Han følte sig kaldet til at være Værn og Værge for sit Seminariums Ry som ægte tysk Dannelseanstalt. Her vilde han ikke gaa paa Akkord. Han kunde tænke sig et dansk Seminarium oprettet i Nordslesvig; derimod havde han intet at indvende. Men ved Tønder Seminariets gamle tyske Traditioner maatte der ikke røres. Og med den Evne, som han havde, til at udtrykke sig fyndigt, naar han kom i Affekt, bryder han Staven over alt tvesproget Væsen og dets Indførelse i Seminariet med disse Ord: »Uns träfe gewiss die Schmach der bilingues!«

Trods Bahnsens energiske Modstand var Regeringen dog ikke sindet at lade Callisens Plan falde, men den arbejdede videre dermed, og i 1846 afgav det slesvig-holstenske Kancellien udførlig Betænkning om en Nyordning af Seminariet. Under Henvisning til de dobbeltsprogede Seminarier i de polsk-tyske Grænseprovinser anbefales en Ordning, hvorefter Seminariets Enhed som en tysk Anstalt skal bevares, dog saaledes at Hovedfagene skal meddeles i to Afdelinger, en tysk og en dansk, medens det tyske Sprog skal være eneraadende i Bifagene og de rent tekniske Fag, en Ordning, som ikke gennemførtes i denne Omgang, men senere, da Prøjserne i 1864 annekterede Slesvig.

Kristian VIII syntes imidlertid paa dette Tidspunkt at have opgivet Haabet om, at Seminariet i Tønder skulde kunne tilfredsstille berettigede danske Sprogkrav. Han lod i 1847 købe Grund i V o n s b æ k ved Haderslev for der at oprette et rent dansk Seminarium paa nordslesvigsk Grund. Men saa kom Treaarskrigen, og da denne var afsluttet, mente man fra dansk Side, at Forholdene var saa afklarede, at man kunde bryde helt med Seminariets tyske Traditioner og gøre det rent dansksproget, medens et rent tysk-slesvigsk Seminarium blev oprettet i Eckernførde under Professor Bahnsens Forstandskab.

Under alle disse Størme stod »den gamle Professor«, som Bahnsen kaldtes i Tønder, støt og rolig paa Kommandobroen og styrede sit Skib gennem Brændingerne. Han var fuldblods Slesvig-Holstener, og i sine Bestræbelser for at værne om Seminariets tyske Karakter havde han et godt Rygstød dels i den i Styrke stadig stigende Slesvig-Holsteinisme, dels i den personlige Tillid, som han nød hos de skiftende Konger. I national Henseende tilhører han en ejendommelig Type, som ikke maa overses eller undervurderes: den tysksindede men loyale, kongetro Helstatsmand. I det dansk-tyske Mellemværende i Sønderjylland har denne Type haft adskillige smukke Repræsen-

tanter, men da Forholdene tilspidsedes ved Trearskrigens Udbrud, faldt denne Type bort. For en senere Tids Betragtning kunde det synes vanskeligt at sætte Loyalitet mod Kongehertugen i Forbindelse med et udpræget slesvig-holstensk Sindelag, men Historien viser, at det meget godt har kunnet lade sig gøre. Men ganske vist var denne Type udsat for at blive misforstaaet baade fra tysk og dansk Side. Dette hændte ogsaa Bahnsen. For den Slesvig-Holsteinisme, som vilde Brud med Danmark, havde han ingen Sympati. Hans stærke Loyalitetsfølelse og Afsky for al Separatisme bevirkede, at han følte sig frastødt. Han ønskede Hertugdømmernes Forbliven ved Danmark, men han krævede tillige, at deres Rettigheder skulde respekteres uden Afkortning. Derfor var han en afgjort Modstander af ethvert Forsøg paa at indføre det danske Sprog i Kirke eller Skole, hvor det tyske Sprog hidtil havde lydt. Han var i det hele en Overgangsskikkelse og maatte derfor friste dens Lod: ikke at blive forstaaet til nogen af Siderne. En Søn af Bahnsen, som døde i 1919 som Generalsuperintendent i Coburg, har efterladt sine Livserindringer, i hvilke han ret udførligt dvæler ved Barndoms minderne fra Tønder. I disse gør Sønnen sig Anstrengelser for at rense sin Faders Minde for Beskyldningen for at have været dansksindet. »Min Fader var tysk fra Top til Taa«, skriver Generalsuperintendenten, — »jeg mener at skyldes min Faders Minde at omtale dette, fordi det ikke har manglet paa Mistænkeliggørelse i saa Henseende. Ja! der er endog dem, som erklærede ham for at være dansk«*).

Bahnsen tilbragte sine sidste Aar med at opbygge det ny Seminarium i Eckernførde, som blev oprettet efter Trearskrigen, da Seminariet i Tønder blev gjort dansksproget. Her døde han den 21. Maj 1864. Over hans Grav paa Kirkegaarden i Eckernførde rejste taknemlige Disciple en Mindesten, hvorpaa der staar skrevet: »Hele sit Liv og sin Stræben ydede han sit Valgsprog: Folkedannelse -- Folkevel!« Dette sidste Ord var hans Yndlingsord. Han havde lært det af den store Folkeoplysningsven, Kong Frederik VI, som ogsaa havde gjort det til sit Valgsprog.

---

*) Se: en Artikel af T. O. Achelis: Wilhelm Bahnsens Kindheitserinnerungen i »Die Heimat«. Aprilheftet 1924.

1848—1864

Krigens Forstyrrelser

Det dansksprogede Seminarium.

Skulde man finde og nævne ved Navn en Linje, som har været bestemmende for Tønder Seminarium fra dets Begyndelse og indtil Dato, vil det ikke frembyde nogen Vanskelighed. Dens Navn maa blive *S p r o g l i n j e n*. Snart aabenlyst, snart skjult, snart ret og lige, snart bugtet og brudt kan man følge denne Sproglinje som bestemmende for Seminariets ydre og indre Skæbne.

Hvis man vilde paastaa, at det alene er dansk, kongerigsk Indflydelse, som har gjort denne Linje til en saa urolig Kurve, vilde man tage fejl. Ganske vist kom der et stærkt Brud paa den tidligere saa lige Linje, da dansk Folkeand begyndte at røre paa sig i Slesvig i Trediverne og Fyrreerne i forrige Aarhundrede, da dansksindede Nordslesvigere krævede deres Folkesprog respekteret i Skoler, Kirke, Retssal og Administration. Men ogsaa fra slesvigsk og tyskslesvigsk Side blev det gentagne Gange, endog fra kompetent Side og fra højt ansete Mænd paavist, at der var noget skævt ved Seminariets sproglige Indretning lige fra Begyndelsen. Man krævede ikke, at Seminariet skulde opgive sit tyske Undervisningssprog, men man paapegede i Retfærdighedens og den sunde Sans Navn, hvor unaturligt det var, at dette Seminarium, som laa paa et dansktalende Sted og havde til Opgave at uddanne Lærere ogsaa for Skolerne i det dansktalende Nordslesvig, saagodt som intet Hensyn tog til det danske Sprog.

Det var de slesvigske Generalsuperintendenter, der havde Overtilsynet med Seminariet, som har Æren for først at have paavist dette Misforhold.

Den af Skolevæsenet i Slesvig og Holsten højt fortjente *G e n e r a l s u p e r i n t e n d e n t* *A d l e r* inspicerede Seminariet i 1793 og skrev derefter i sin Visitatsindberetning af 23. 12. samme Aar: »Det er dog paafaldende, at hele Undervisningen paa Seminariet er

tysk, da det dog skal uddanne Skolelærere særlig for de danske Skoler, og Størstparten af Alumnerne bestaar af indfødte Danske og er fra de dansktalende Kirkesogne i Hertugdømmet. Den tyske Undervisning bør ikke ganske fortrænge det danske Sprog, men Alumnerne bør ved Siden af det tyske Sprog ogsaa øves i dansk Retskrivning og i Katekisation paa det danske Sprog.«*)

Adler afløstes i sit Embede i Aaret 1834 af Slesvigeren *General superintendent Callisen*, som i ingen Henseender kan mistænkes for at have haft danske Sympatier. Han visiterer Seminariet i 1841 og gør samme Iagttagelse som Adler, finder det ligesom denne paafaldende, saa lidt Hensyn der tages til det danske Sprog i Seminariets Undervisning. Vistnok ikke af Interesse for det danske Sprog men for at modvirke det truende Forhold, at unge Mænd fra det dansktalende Nordslesvig, som søgte Lærerruddannelse, i stadig stigende Grad søgte til de kongerigske Seminarier, Skaarup og Jelling, men undgik det slesvigske Seminarium i Tønder, fremsætter han et Forslag, som paa en Gang vakte Opmærksomhed og Modstand i slesvig-holstenske Kredse, at Seminariet skulde gøres tvesproget, deles i to Afdelinger, en tysk- og en dansksproget.**) Paa allerhøjeste Sted stillede man sig forstaaende overfor Callisens Forslag, og det slesvig-holstenske Kancelli udarbejdede en Betænkning om en sproglig Nyordning af Seminariet, som gik i den af Callisen anviste Retning.

Naar man fra tysk-slesvigsk Side saa saaledes paa Sagen, vil man ikke kunne undre sig, naar man fra dansk-slesvigsk Side fremførte samme Anke mod den gennemførte tysksprogede Undervisning paa Seminariet, navnlig da naar man betænker den paa den Tid vaagende danske Folkefølelse. Den maatte komme, og den kom med Kraft. I Reaktionen mod dette Forhold, som man i Sprogkampens Dage ansaa som et Overgreb mod det danske Sprog, træffer man ganske naturligt to saa betydelige Forkæmpere for det danske Sprogs Ret i Nordslesvig som selve Kong Kristian den VIII. og Professor Christian Flor.

Det kan næppe kaldes overdrevent at nævne *Kristian VIII* som en af dem, der i særlig Grad interesserede sig for Seminariet.

---

*) C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. I. S. 334—35.

**) I. H. Eckert: Gründung und Entwicklung des kgl. evang. Schullehrer-Seminars in Tondern citeres S. 46 et Uddrag af Callisens Visitationsindberetning.

Han saa med fuldkommen Ret i dette Seminarium et strategisk Punkt i Kampen mellem de to Sprog i Sønderjylland. I »Sønderjydske Aarbøger«, Aargang 1895 har A. D. Jørgensen i Tilslutning til et Foredrag om nævnte Konge meddelt en Del Stof, som er hentet fra Kongens Brevsamling og andre egenhændige Optegnelser. For den, der interesserer sig for det Emne, som her behandles, indeholder denne Materialesamling adskilligt af Interesse. *)

I nævnte Afhandling meddeler A. D. Jørgensen saaledes ogsaa et Uddrag af Prins Kristians Dagbog fra en Rejse i Nordslesvig i Sommeren 1831, altsaa fra en Tid, da han endnu ikke var Konge men Prins. Prinsen har været i Sønderborg og i Augustenborg og er nu kommet til Aabenraa. Overalt har han besøgt Skoler for at danne sig et Førstehaands Indtryk af de brogede Sprogforhold i Sønderjylland, som optog ham stærkt. Han var i Aabenraa den 9. Juli, og sit Indtryk af Besøget i Skolerne dér gengiver han saaledes: »En væsentlig Mangel er, at hele Undervisningen er tilskaaren paa Tysk, medens Børnene hjemme taler Dansk, skønt ej med nogen ren Dialekt. De læste omtrent ligegodt Dansk som Tysk, men i de skriftlige Prøver var mange Germanismer og forkerte danske Ord, hvilket bør tilregnes Lærerne, der ej forstod det bedre.« Derefter kommer en Bemærkning, som i denne Sammenhæng interesserer: »Seminariet i Tønder, der nu skal forsyne Hertugdømmerne med Lærere, tager ikke Hensyn nok paa de dansktalende Menigheders Skoler. Hele Undervisningen dér er paa tysk, og de øves ej i det danske uden netop ved den Undervisning, der gives dem af en Præst paa Stedet.« **) Dette viser os, hvorledes Kristian d. VIII allerede som Prins havde sin Opmærksomhed henvendt paa Seminariet og den derfra udgaaende fortyskende Paa-virkning i det dansksprogede Nordslesvig.

I samme Materialesamling findes et Brev fra Professor Christian Flor til Professor Schouw, ***) dateret Rødding d. 4. Oktober 1846. Flor var dengang Forstander for den nyoprettede Folkehøjskole i Rødding. Af dette Brev skal følgende citeres: »Sidste September indsendte jeg til Kongen gennem Kammerherre Tillisch en Ansøgning fra Højskoledirektionen angaaende et dansk Skolelærerseminarium. Om vi nu faar dette Ønske opfyldt, ved jeg ikke.

*) Sønderjydske Aarbøger. 1895. A. D. Jørgensen: Kristian d. VIII. og Nordslesvig. S. 45—176.

**) Se nævnte Afhandling af A. D. Jørgensen, S. 53—54.

***) J. F. Schouw, Professor i Botanik ved Københavns Universitet. Fremragende baade som Videnskabsmand og praktisk Politiker.

Professor Bahnsen, som jeg i den Anledning har besøgt, erklærer for mig, at Forandringen ved Tønderseminariet var ham imod, og at han fandt Nordslesvigs Begæring om et eget Seminarium billig.«*) — Nævnte Brevuddrag viser, at bag ved Kongen stod ogsaa i denne Sag den Mand, hvis Indflydelse man sporer i alle den Tids Bestræbelser til Fremme af Danskheden i Nordslesvig, han hvem Carl Ploug træffende har kaldt Nordslesvigs nationalpolitiske Ingeniør, fordi han altid var optaget af at anlægge nationalt-danske Befæstninger i Nordslesvig. Af Brevudraget kan ses, at Flor har opgivet Tanken om en Forandring af Forholdene ved Seminariet i Tønder, her løb han mod Professor Bahnsens energiske Modstand. Med desto større Kraft arbejdede han paa Oprettelsen af et rent dansksproget Seminarium andetsteds i Nordslesvig.

Allerede forinden havde Kongen ved forskellige Foranstaltninger dels i Skrivelser til det slesvig-holstenske Kancelli dels i Statsraadsmøder bragt Spørgsmaalet om en Omdannelse af Seminariet paa Bane.

Han vaklede mellem to Ordninger. En mere moderat, som vilde gøre Seminariet tvesproget med Parallellklasser (Callisens Plan), dog saaledes at det tyske Sprog vedblivende betragtedes som Anstaltens Hovedsprog, og en mere radikal: Oprettelsen af et helt dansksproget Seminarium i Nordslesvig. Kongen hældede mere og mere til den sidste Udvej, skønt nogle af hans Statsministre (A. S. Ørsted og Criminil) fraraadede dette som en for udæskende og radikal Fremgangsmaade. Men ved Reskript af 14. Oktober 1846 tilstillede han Kanceliet til Betænkning det ovenfor nævnte Andragende fra Rødding Højskoles Direktion, hvis egentlige Ophavsmand var Flor. Da der samtidig var indløbet et Andragende fra en Kreds af danske Præster i Haderslev og Omegn, hvoriblandt den senere danske Biskop for Slesvig U. S. Boesen, om Oprettelsen af et selvstændigt dansk Seminarium i Slesvig og Henlæggelsen af samme til V o n s b æ k v e d H a d e r s l e v, betragtedes Sagen som moden til Afgørelse. Kanceliet giver Kongen sin Tilslutning, og en kongelig Resolution af 11. Juni 1847 godkender Oprettelsen af et Seminarium i Vonsbæk. Resolutionen, som slaar ned paa »Manglerne ved Tønder Seminarium«, lyder i Oversættelse saaledes: »Som det allerede ved allerhøjeste Resolution af 1. Maj forrige Aar er taget i Betænkning at afhjælpe Manglerne ved Tønder Seminarium, har vi nu overfor Vigtigheden

---

*) A. D. Jørgensens Afhandling, S. 166.

af for det nordlige Slesvig at have et selvstændigt dansk Seminarium fundet os bevæget til at resolve, at der for at imødekomme denne Trang oprettes et selvstændigt dansk Seminarium i Vonsbæk Sogn paa et ved Lokalundersøgelse nærmere bestemt Sted. Dernæst er det vor Vilje, at senest samtidig med Oprettelsen af dette Seminarium en forbedret Indretning for Seminariet i Tønder kan træde i Live.«*) M. Mørk Hansen**) var allerede udset til at være det ny Seminariums Forstander, men . . . . saa indtraadte først Kongens Død, saa Krigen.

Imidlertid begyndte de Begivenheder, som skulde omstyrte Regeringens nordslesvigiske Seminarieplaner, i hvert Fald give dem en ny Retning, at folde sig ud, og vore Tanker henledes derfor naturligt paa de Begivenheder, som tildrog sig i den for Murene i de bevægede Krigsaar.

Takket være Professor Bahnsens gennem hele hans Embedstid med stor Omhu førte Embedsbog er vi i Stand til at følge den Række af urolige Begivenheder, som kom til at forstyrre Undervisningen paa Seminariet i en Aarrække. Ganske vist: Medens Protokollen i Bahnsens tidligere Embedsaar er ret udførlig, indskrænker den sig i Krigsaarene og Aarene efter Krigen til korte, bevidst objektive og tilsyneladende tørre Bemærkninger og dog med en ejendommelig elegisk Undertone, saaledes at man bag det korte og ordknappe kan mærke den gamle Professors Følelser, først og fremmest hans Sorg ved at se det Arbejde, som han gennem mange Aar havde bygget op med stor Flid og Kærlighed, forstyrret ved Krigen Begivenheder, men ogsaa hans Uvilje over hele den Vending, som de politiske Begivenheder tog, den slesvig-holstenske Rejsning og dens Magt over Seminarieelevernes Sind. Disse, som for en stor Del var sydfra, mange fra Holsten, Ditmarsken, ja fra Lauenborg og Fehmern blev grebet af Bevægelsen, de kunde ikke længer sidde roligt paa Skolebænken. De forlod Seminariet og drog syd paa for at lade sig indrullere i den slesvig-holstenske Armé. Ogsaa paa Tønder Seminarium, blandt den tysk-sindede Ungdom dér sporedes den samme Urofølelse, som mærkedes i den kongerigske Ungdom og har faaet sit klassiske Udtryk i den gamle Frivilligsang fra disse Dage: »Jeg kan ikke blive, jeg har ingen Ro, jeg maa med de andre til Lejren!«

Men Seminariets Forstander, rodfæstet i tysk Kultur og Sprog,

*) Se nævnte Afhandling af A. D. Jørgensen, S. 173—74.

**) M. Mørk-Hansen, den utrættelige Talsmand for den danske Sag i Slesvig. Fra 1850—64 Sognepræst i Felsted i Sundeved, afsat af den prøjsiske Regering 1864, senere fra 1864 til sin Død 1895 Sognepræst i Vonsild og Dalby.

bestemt paa til det yderste at hævde sit Seminariums tyske Aand og Præg og dog samtidig yderst loyal mod Statsenheden og Kongehertug, lod sig ikke rive med af den slesvig-holstenske Frihedsbegejstring. Han bevarede sin Ligevægt og sin Loyalitet, hvad hans Embedsbog fra disse Aar tydeligt viser. Nogle faa Uddrag af samme Embedsbog under Krigsaarene kan have sin Interesse.*)

Onsdag den 26. Januar 1848 skriver han: Idag forstummede Orglet ved Morgensangen, fordi den foregaaende Dag Sørgebudskabet om vor elskede Konge, Hans Majestæt Kong Kristian VIII's Død var indløbet her til Stedet.

Lørdag den 26. Februar: Idag var her Sørgegudstjeneste paa Grund af Hans Majestæts Bisættelse, og i den Anledning havde Seminariet fri.

Embedsbogens Optegnelse af 26. Marts viser, at nu var Uroen i Opræk: »Søndag Eftermiddag Kl. 2 erklærede Seminariets Elever overfor mig, at de ikke længer havde Ro til deres Arbejde her paa Stedet, og at de var tilsinds snarest muligt at begive sig til deres Hjem. Abiturienterne ønskede og haabede senere at faa Adgang til at tage deres Eksamen. Naar? Det maa Forholdene bestemme. Adskillelsen var tung. Jeg anbefalede de bortdragende Elever til den almægtige og algode Guds Varetægt.«

Derefter følger en Række korte, knappe Meddelelser. Den 28. April rykker de tyske Tropper ind i Byen, en prøjsisk Løjtnant indfinder sig hos Professoren og begærer et Kort over Jylland udleveret. Krigsoperationerne tager deres Begyndelse. En slesvig-holstensk Indkvarteringskommission begærer Seminariets Bygninger rømmet og overladt til militær Benyttelse, selv Professorens Embedsbolig skal rømmes. Der skal skaffes Plads til Lasaret og militær Indkvartering. Med Smerte ser den gamle Professor fra sit Vindu i Embedsboligen, hvorledes alt Skolemateriel, Borde, Katedre, Fysikundervisningens Apparater, Bibliotekets Bøger fjernes og anbringes rundt om paa tilfældige Steder. Det var første Gang, Seminariet skulde faa Krigsødelæggelsens Vederstyggelighed at se, det skulde ikke blive sidste! Alt var i Uorden og Oprør, men Bahnsen søger at holde sammen, saa godt han kan. Af den slesvig-holstenske Regeringskommission faar han Ordre til at fortsætte Undervisningen, men hvor er det muligt? Naar Vaabnene taler, plejer Muserne at tie.

---

*) I H. Eckert: Gründung und Entwicklung des kgl. evang. Schullehrer-Seminars in Tondern findes et Uddrag af den af Professor Bahnsen i 1848—1855 førte Embedsbog. S. 71—77.

Alligevel holdes der baade Optagelses- og Afgangsprøve men for et stærkt svindende Elevantal. I en af sine Optegnelser fortæller Bahnsen, at Seminariets Undervisning maa gives paa seks (!) forskellige Steder i Byen. Nogle Dage derefter er han Fortvivlelsen nær, idet han fortæller, hvor elendige Ovnene er i de Værelser ude i Byen, som benyttes til Undervisning. Lærere og Elever sidder og fryser under Arbejdet, Ovnene vil ikke trække, Værelserne er fyldt med Røg, og der maa undervises for aabne Vinduer. »Hvis der ikke kan træffes en anden Ordning, maa Undervisningen høre op«, skriver han i sin Fortvivlelse. Det er ellers kun sjældent, der undslipper ham et Følelsesudbrud. Jo! Det harmer ham at se, hvorledes først de tyske, senere efter Istedslaget de danske Soldater danser i Seminariets Lokaler, medens Orglet anvendes til den ledsagende Dansemusik. I en for hans hele Stemning karakteristisk Bemærkning til den 20. Oktober 1849 fortæller han, hvorledes de tyske Soldater fejrer den prøjssiske Konges Fødselsdag med stor Højtidelighed og over Seminariebygningens Facade har anbragt en Indskrift i brogede (»blauroth«) Farver, hvorpaa stod at læse: Es lebe König Friedrich Wilhelm IV! Betegnende for hans Følelser er særlig hans Tilføjelse: »Mine Følelser kan jeg i det mindste ikke nu give Udtryk!« Undervisningen slæber sig imidlertid gennem Krigsaarene. Elevantallet skrumper stadig ind. Af det før saa blomstrende Seminarium var der i August 1850 kun 10 Elever tilbage. Efter Istedslaget rykker de tyske Tropper ud, danske rykker ind. Den 27. Juli besætter disse sidste Tønder og rykker ind i Seminariets Bygninger. Bahnsen fortsætter Undervisningen, pligtro til det sidste. En mindre Opgang i Elevtallet er at spore, men Fremtiden for Seminariet er uvis. Tanken om, at dette skal gøres dansksproget, begynder at spøge i hans Protokolbemærkninger. Den 30. Juli kommer Visheden, idet Ministeriet meddeler Lærerne, at Seminariet i Fremtiden skal være dansk, og det tyske Seminarium flyttes andetsteds hen.

Med Afviklingen af det gamle og Ordningen af det ny gik det imidlertid hverken hurtigt eller let. Ikke uden Grund udtales i en ud fra tyske Interessesynspunkter skrevet Fremstilling af Seminariets Historie*) en Forundring over, saa langsomt det gik med den danske Regerings Ordning af Seminarieforholdene i Tønder. Endnu fire Aar efter Krigens Afslutning førte det tysksprogede Seminarium under Professor Bahnsens Ledelse en stadig mere hensygnende Til-

---

*) H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern S. 74.

værelse. Først syv Aar efter Trearskrigens Afslutning skulde det dansksprogede Seminarium under Professor Kühnel træde i Virksomhed.

Sit Ulivssaar havde det tyske Seminarium imidlertid faaet ved de kendte Sprogreskripter af 7. og 8. Februar og 4. Marts 1851. Hermed var dets Skæbne besejlet. Som bekendt indførtes ved de nævnte Reskripter, hvortil særlig Regeringskommisæren Tillischs og Sønderjyden, Departementschef Regenburgs Navne er knyttet, Dansk som udelukkende Skolesprog og som delvist Kirkesprog i de saakaldte »blandede Distrikter« i Slesvig, det vil sige i de fleste Sogne i Mellemslesvig, hvor det danske Sprog endnu var Folkesprog. Hidtil havde baade Kirke- og Skolesprog været udelukkende Tysk i disse Distrikter. Teoretisk kunde den ny Foranstaltning synes rigtig og retfærdig. Hvad er rimeligere, end at det Sprog, som ligger paa Folkets Læber, ogsaa lyder i Skolestue og fra Prædikestol? Men praktisk skulde det vise sig, hvor vanskeligt det er at bryde brat og pludseligt, uden Forberedelse og uden at spørge Folkeviljen med en hundredaarig Tradition. Tiden mellem de to slesvigske Krige viser mere end tydeligt, hvor vanskeligt dette første Forsøg fra den danske Regerings Side paa at føre en aktiv Sprogpolitik i Slesvig skulde blive.

En Bedømmelse af denne Sprogpolitik skal ikke gives her. Det, som i denne Sammenhæng interesserer os, er dens Virkning paa Tønder Seminariums Skæbne. Den gjorde simpelthen det tyske Seminariums Forbliven i Tønder til en Umulighed. Tønder By regnedes som hørende til »de blandede Distrikter«, hvorfor det danske Sprog indførtes som Undervisningssprog i Byens Skoler. Det indførtes straks ved det ny Skoleaars Begyndelse i Elementarklasserne, i de mellemste og øverste Klasser først efterhaanden, dog saaledes at det tyske Sprog stadig fik en fremskudt Plads i Undervisningen, navnlig i de højere Klasser.

Det skal ikke skjules, at dette Sprogskifte i Tønder Bys Skoler vakte en stærk Uvilje i Borgerskabet. Magistrat og Skolebestyrelse protesterede kraftigt men uden Resultat. Professor Bahnsen stod i Forgrunden af denne Protestbevægelse. Han affattede en Adresse til Kongen og rejste som Ordfører for en Deputation af Tønderborgere til Flensborg, hvor han fik Foretræde hos Sprogreskripterens energiske Gennemfører, Departementschef Regenburg. Men her var intet at udrette. Bahnsen lagde nu sin Politik om, ikke fordi han havde skiftet Sind, men paa Grund af Forholdenes Overmagt. Saalænge

han havde kunnet det, havde han kæmpet for sit tysksprogede Seminarium, maaske han nu begyndte at forstaa, at det havde været taktisk klogere at tage noget mere Hensyn til det danske Sprog, naar han havde villet bevare et tysk Seminarium i Tønder. Men da han indsaa, at Fordanskningen af Byskolerne i Tønder var noget uafvendeligt, rejste han Kravet om sit Seminariums Flytning til et Sted, hvor Skolesproget var tysk. Alene af Hensyn til Seminaristernes praktiske Uddannelse i Undervisningsfærdighed var det umuligt at opretholde et tysksproget Seminarium i en By med dansk Undervisningssprog. Under disse Forhold fandt Regensburg og Bahnsen hinanden i Kravet om det tyske Seminariums Henlæggelse til en tysktalende Egn i Hertugdømmet. I en Skrivelse til Seminariets Direktion fra Ministeriet for Slesvig af 10. Januar 1853, underskrevet med Regensburgs Navn, lyder det saaledes: »Forstanderen for det kgl. Skolelærerseminarium i Tønder, Professor Bahnsen har gentagne Gange henledt Ministeriets Opmærksomhed paa denne Anstalts nuværende Tilstand og andraget om en Afgørelse med Hensyn til Anstaltens fremtidige Skæbne, idet han navnlig har fremhævet, at Seminariet som Følge af de med Hensyn til Skolesproget i Tønder trufne Bestemmelser ikke længere kan benytte de offentlige Byskoler til Seminaristernes praktiske Øvelser, og at det derfor vil være ønskeligt, at Seminariet bliver henlagt til et andet Sted. Ogsaa efter Ministeriets Syn vil Henlæggelsen af det tyske Seminarium for Hertugdømmet Slesvig til et Sted, hvor Skolesproget er udelukkende tysk, under de forhaandenværende Forhold være nødvendigt.«*)

Den citerede ministerielle Skrivelse kaster et klart Lys over de Overvejelser, som foranledigede det, som skete. Her er ikke Tale om et i Sejrens Overmod udført Attentat paa en tysk Undervisningsanstalt med gamle og smukke Traditioner, men om en naturlig Konsekvens af en ny Sprogordning for Størstedelen af Mellemslesvig, . . . man mene ellers om denne Ordning, som man vil. Slesvig var tvedtelt med Hensyn til Sprog og Kultur. Hvad var da rimeligere, naar dette blev anerkendt, end at Slesvig fik to Seminarier, et tyskslesvigsk og et danskslesvigsk.

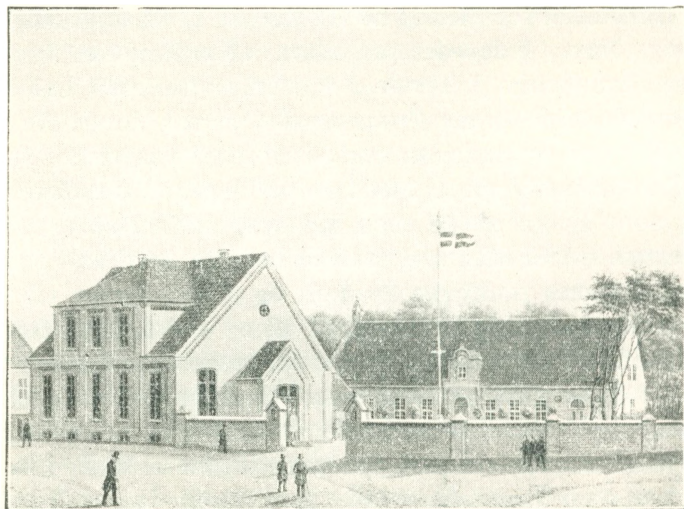
Den 21. Januar 1854 kom saa den officielle Meddelelse om, at det tyskslesvigske Seminarium skulde henlægges til E c k e r n f ö r d e. I Januar 1855 afskedigedes alle Hjælpelærerne ved Seminariet fra Paaske samme Aar. En sidste Afgangs- og Optagelsesprøve fandt Sted,

---

*) Se forannævnte Skrift af H. Eckert, S. 78.

uden at det kunde siges, naar Undervisningen med Seminariets faste Lærerkrafter skulde begynde i Eckernførde. »Das Seminar hörte sang- und klanglos auf«, skriver en af dets Historikere med en forstaaelig Bitterhed.

Der indtræder nu en omtrent fireaarig Periode, i hvilken Undervisningen paa det gamle Seminarium ligger stille, medens Bygningshaandværkerne har travlt. De nationalliberale Kredse, som den Gang havde Magten, nærede stor Interesse for den Nyordning, som skulde finde Sted, og de nødvendige Midler til at skabe noget nyt og godt ogsaa i det ydre blev bevilget. Skolebygningen, som under Krigen ganske var kommet i Forfald, blev fornyet haade i det ydre og det

Tønder Seminarium 1860.

indre og forsynet med en Tilbygning, som gav Plads til et nyt Klasseværelse og et Bibliotekslokale. Hosstaaende Billede viser, at det lykkedes at skabe et smukt Bygningskompleks i Overensstemmelse med Egnens Byggestil. Et nyt Orgel blev indbygget, og nyt Inventar anskaffet. Den gamle Forstanderbolig blev nedrevet, en ny, anselig og rummelig blev opført i dens Sted. Den staar endnu som en sidste Rest af Bygningerne fra denne Periode og benytttes den Dag i Dag som Embedsbolig for Seminariets Forstander. Omkring Bygningerne og langs Vidaaens Bred blev lagt et smukt Haveanlæg, hvoraf en Del stod til Raadighed for Eleverne, en Del var udlagt til Have for Forstanderen og endelig en Del til Benyttelse ved Elevernes Un-

dervisning i Havebrug. En samtidig Skildrer af Tønder By*) fortæller, at der uden om Seminariets Grund blev rejst »en smuk kinesisk Mur«, ogsaa den staar endnu og aflægger ved sin hældende Holdning et Vidnesbyrd om sin ærværdige Alder. Til ny Forstander udnævntes tidl. Kollaborator ved den lærde Skole i Flensborg A. Kühnel, ny Lærere blev ansat, en ekstraordinær Optagelsesprøve fandt Sted i de første Dage af Januar 1858, hvortil der meldte sig 23 Aspiranter, af hvilke 21 blev optaget.

Den 7. J a n u a r 1 8 5 8 aabnedes saa det ny danskslesvigske Seminarium med stor Højtidelighed og med en kraftig Bekendelse af dansk-national Farve. Daværende Diakon ved Kristkirken i Tønder, senere Provst og Æresborger i Tønder By C. E. Carstens, som sikkert var til Stede paa Embeds Vegne om end vel med blandede Følelser, har givet følgende Skildring af Aabningshøjtidelighedens ydre Smykke: »Indgangen til Seminariet var beplantet med Danebrogsfaner. Seminariets største Undervisningssal festligt og smagfuldt dekoreret. Paa de fire sydlige Vinduesposter var under to korslagte Danebrogsfaner anbragt 1. et Skjold med Saksos Navn og en Pergamentrulle, 2. Kingos Navn med en Davidsharpe, 3. Holbergs med en komisk Maske og 4. Oehlenschlægers med en tragisk Maske. Paa de fire nordlige Vinduesposter 1. Ansgars Navn med Aarstal 828 for Skolen i Hedeby, 2. Kristian III.s med Aarstal 1550. (Bibelovertættelsen), 3. Frederik VI.s med Aarstallet 1810 (Sprogreskriptet), 4. Frederik VII.s med Aarstallet 1851 for de sidst udkomne Sprogreskripter.« Altsaa: en tydelig Tilkendegivelse af de gamle kulturelle og nationale Minder, som nu skulde plejes paa dette Sted. En lignende kraftig national Bekendelse kom til Orde i den Festtale, hvormed den ny Forstander indviede det ny Seminarium, og hvori han bestemte dets Opgave som denne: at uddanne en kristelig, folkelig og oplyst Lærerstand. »Fra denne Læreranstalt« hedder det i Kühnels Tale, »bør ingen udgaa, som ikke kan udgaa med et dansk Sind og et dansk Hjerte, med Kærlighed til Kongen, Fædrelandet og Fædrenes gamle Sprog.«**)

---

*) C. E. Carstens: Die Stadt Tondern, S. 172.

**) Kühnels Indvielsestale blev trykt og udgivet. I tysk Oversættelse er Talen i sin Helhed og i det danske Sprog de ved Festen afsungne to Sange, der vistnok er af Kühnel selv, aftrykt i Eckerts gentagne Gange anførte Skrift S. 82—90. Det var med en ejendommelig Virkning, at den ene af de to Sange: »Oplysning er kaldt en hellig Sag« blev afsunget paany, da Seminariet ved en lille Højtidelighed d. 31. August 1920 blev genaabnet som dansk Seminarium efter Genforeningen.

Det nyoprettede Seminarium kom ikke til at savne Tilslutning. En af mine Hjemmelmænd, som paa den Tid var Elev i Seminariet, har berettet, at af de ca. 80 Elever, som i de senere Aar af Seminariets korte Levetid fandtes i dets tre Klasser, var saa godt som alle fra Nordslesvig og Mellemslesvig, hvad der jo ganske svarede til det ny Seminariums Bestemmelse, nogle enkelte fra de frisiske Egne. Den tidligere stærke Tilgang fra de sydligere, tysktalende Egne hørte naturligvis op. De søgte til Eckernførde i Slesvig og Segeberg i Holsten.

Det bør bemærkes som et Fremskridt i Seminariets indre og ydre Liv, at den tidligere *Seminaridirektion*, som havde voldt Professor Bahnsen saa mange Kvaler, blev ophævet. Seminariet blev stillet direkte under Ministeriet, og Direktionens Myndighed begrænset til at forvalte »Provst Petersens Stiftelse« og de dermed forbundne Stipendier, som kom Seminariets Elever til Gode.*)

A. Kühnel.

1851 til Flensborg lærde Skole og kaldtes 1856 til den ansvarsfulde Stilling i Tønder. I 1859 hædredes han ligesom sin Forgænger i Embedet med Professortitlen.

Hans Samtids og hans efterlevende Elevers Vidnesbyrd gaar ud paa, at han var en dygtig Mand, som løste den ham stillede vanske-

Men nu de Mænd, som Regeringen havde udset til den ingenlunde lette Opgave: at opbygge det ny danskslesvigske Seminarium! Hvem var de, og magtede de Opgaven?

Som før omtalt udnævntes daværende Kollaborator ved Flensborg lærde Skole *Arnold Magdalous Andreas Kühnel* til Seminariets Forstander og Førstelærer.

Kühnel var født i Nyborg i 1821. Efter at have taget sin teologiske Embedseksamen virkede han nogle Aar som Adjunkt ved Odense Katedralskole, kom derfra

---

*) Først efter Genforeningen er Seminarieforstanderen blevet Medlem af Direktionen, som nu kun fungerer som Stipendiebestyrelse.

lige Opgave paa en fyldestgørende Maade. At den ny Sprogordning, som var blevet mødt med saa megen Uvilje i Tønder By, maatte berede ham og de øvrige Lærere visse Forhaandsvanskeligheder, var at vente. Det danske Seminarium var ikke populært blandt den tysksindede Del af Byens Befolkning. Denne beskyldte den ny Forstander for at gaa haardt paa i sine Fordanskningsbestræbelser. Man kaldte ham »Professor Wurzelreisser«, idet man paastod, at han skulde have sagt, at han vilde rykke Tyskheden i Tønder op med Rode. Om Gnidninger mellem den tysksindede Del af Befolkningen i Tønder By og det danske Seminarium foreligger der Vidnesbyrd, som det næppe er Umagen værd at opholde sig ved.*)

Men Kühnel aftvang sig Respekt baade indenfor og udenfor Seminariet ved sin Dygtighed og Myndighed. Han levede helt for sin Embedsgerning og blandede sig ikke i offentlige Anliggender. Hans Hovedfag var Religion og Pædagogik, hans Undervisningsform den traditionelle: mundtlige Foredrag for Eleverne, som disse skrev ned, ofte i pynteligt skrevne Hefter. Som Teolog og Dogmatiker var han af den H. N. Clausenske Skole, i sine dogmatiske Forelæsninger klar og koncis som sin Mester. Hans Elever beundrede ham som rent fremragende i den kateketiske Kunst. En af hans Elever paa Lyngby Seminarium, hvor han blev Forstander nogle Aar efter at være fordrevet fra Tønder, siger om ham, at det var utroligt, hvad han kunde »pumpe ud af Børnene«.**) Til disse særlige Læreregenskaber sluttede sig en Række værdifulde menneskelige. Han havde Lune og et munter Sind, som hjalp ham i Omgangen med de Unge, som han dog samtidig holdt paa en vis Afstand. Meget forlangte han af sine Elever, tillod intet Sløseri med Hensyn til ydre Orden eller Hjemmeforberedelse, hvad der til Tider kunde give et Skaar i Populariteten. Hvis en nulevende dansk Skolemand har Ret i, hvad han udtaler om Forholdet mellem en Lærer og hans Elever: »Respekt er det væsentlige, Elevernes Kærlighed et ønskeligt Tillæg« (E. Kaper), var Kühnels Forhold i dette Stykke i Orden. Han synes at have været i Besiddelse baade af det »væsentlige« og af »det ønskelige Tillæg«. Han var en udmærket Administrator, en Egenskab,

---

*) For den, som interesserer sig for sligt, kan der henvises til en Artikel i »Die Heimat«, September 1913 med Overskrift: »Der Herr Professor Wurzelreisser«, en Artikel, som ikke gør sin Ophavsmand Ære.

**) N. Nielsen: Læreraar og Lærerkaar. Hillerød 1929. Se Side 21—23, hvor en af Kühnels gamle Elever tegner et smukt Erindringsbillede af ham fra hans senere Virksomhed som Forstander for Lyngby Seminarium ved Grenaa.

som der var god Brug for her, hvor noget nyt skulde bygges op. I politisk Henseende tilhørte han den nationalliberale Embedsmandstype, fædrelandssindet, varm og virksom for Danskhedens Pleje og Vækst i Slesvig ad de Veje og med de Midler, som Datidens nationalliberale ansaa for at være de bedst egnede. Overfor det vaagnende grundtvigske Folkeliv med dets Kirke- og Skoletanker, som han, hvad der senere skal paavises, fik nær ind paa Livet under sin Virksomhed i Tønder, syntes han ret uforstaaende.

Som Seminariets Andenlærer virkede ved Kühnells Side en anden ejendommelig Personlighed, nemlig Kaptajn, cand. theol. L a u r i d s d e T h u r a. Han havde gennemgaaet en rig Udvikling, inden han kom til Tønder. Han var en Præstesøn fra Ribe, hvor han fødtes 1825. Allerede i sine Drengaar var han kommet i Berøring med grundtvigsk Aandsliv, idet daværende Sognepræst i Seem og residerende Kapellan ved Domkirken, den senere saa kendte Seminarieforstander i Ranum Ludvig Chr. Müller, havde været Thuras Lærer ved Ribe Katedralskole og paavirket ham ved sin livfulde og hjertelige Personlighed og Undervisning. Da Thura kom til København kastede han sig ind i Tidens stærke religiøse og folkelige Røre. Han var til Stede ved det store Skamlingsbankemøde i 1843, hvor han blev opildnet i sin Kærlighed til Sønderjyllands Danskhed, hvad der atter fik en afgørende Virkning paa hans senere Liv. Hos ham som hos saa mange i den Tid gik Begejstringen for Sønderjyllands Danskhed Side om Side med Begejstring for den skandinaviske Enhedstanke, det nordiske Studentermøde i 1845, hvori han deltog, gjorde et stærkt Indtryk paa ham. I 1847 blev han teologisk Kandidat, og da saa Krigen brød ud i 1848 meldte den unge begejstrede, varmhjertede Fædrelandsven sig som frivillig. Hans Deltagelse i Krigen var meget ærefuld, og han gjorde hele Felittoget med. I Fredericiaslaget blev han saaret, men hædredes for sin Tapperhed dér med Udnævnelsen til Premierløjtnant. Helbredt for sit Saar meldte han sig paany og var med ved Isted, hvor han for sin Tapperhed hædredes med Ridderkorset. Efter Krigen blev han saa afskediget fra Krigstjenesten med Kaptajns Rang. Men hans Hjerte hang ved Sønderjylland, dér ønskede han at gøre sin Manddomsgerning enten som Præst eller som Lærer. Saa kaldtes han i 1856 af Magistraten i Tønder til Stillingen som Rektor ved Borgerskolen dér. Aaret efter bliver han Andenlærer ved Seminariet, hvor hans Fag var Dansk, Historie og Geografi, og hvor han ved Siden af sin Lærergerning udfoldede en ret frodig Forfattervirksomhed. Flere historiske Afhandlinger foreligger saaledes

fra hans Haand, Kühnel og de Thura var ret forskellige i Anskuelser. Forskellen mellem det nationalliberale og det grundtvigsk-folkelige Syn i Arbejdet for Danskhedens Fremme i Sønderjylland møder vi her som saa ofte i det danske Kulturarbejde i Sønderjylland mellem de to slesvigske Krige. Alligevel arbejdede de to Mænd godt sammen, og Thura var lykkelig ved sine Arbejdsaar i Tønder.*)

Da Seminariet var fuldt opbygget med tre Klasser, blev en fast Tredjelærer ansat, nemlig teologisk Kandidat H. H. A. M e i e r. Han var Sønderjyde, født i Rødding, og underviste i Regning og Matematik og har udgivet en Regnebog for Seminarier. Allerede i 1861 blev han Sognepræst i Kejtum paa Sild men blev fordrevet derfra i 1864. Hans Eftermand som Tredjelærer var en Nørrejyde J. J e n s e n, dimitteret fra Jonstrup Seminarium og Monradist. Men ved Siden af disse fast-ansatte Seminarielærere virkede en Række Hjælpelærere, saaledes L. J a s t r a u, som underviste i Sang og Musik og tillige var ansat som Organist ved Kristkirken i Tønder, og C o r n e l i u s A p p e l, som havde Timer i Skrivning ved Siden af sin Gerning som Lærer ved Byskolen.

I det hele vil det kunne siges, at der blev levet et rigt dansk Liv i og omkring Tønder Seminarium i de faa Aar, det fik Lov at bestaa som et dansk-slesvigsk Kulturcentrum i et omstridt Land. Et Seminarium har eller bør i hvert Fald have et indre, skjult Liv, som ikke saa meget folder sig ud i Klasserne og under det daglige Arbejde dèr, men mere i personlig Paavirkning Mand og Mand imellem under fortrolige Sammenkomster i »Kamrene«, hvor Eleverne hygger sig ved Aftentide, paa Spadsereture og Udflugter, i Samtale og paa anden Vis.

I dette indre Seminarieliv i Tønder i disse Dage var der en Mand, hvis Indflydelse var betydelig, i hvert Fald paa en Del af Eleverne, det var den ovenfor nævnte Lærer, Sønderjyden C o r n e l i u s A p p e l. Han kom til Tønder 1851 som Lærer ved den derværende Børger-skole og var saaledes med i Omlægningen af Børneundervisningen dèr fra det tyske til det danske Sprogleje. Allerede dengang havde han et godt og anset Navn som Lærer og Skolemand. Professor Kühnel havde da ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa ham og overvejede at ansætte ham som fast Lærer ved Seminariet med Fagene Religion og Historie. De forhandlede om Sagen, men det strandede paa de Modsætninger, som de to Mænd fandt herskende mellem dem

*) F. Hjort: Beretning om Slægten Thura. Om Laurids de Thura se Side 140—148.

i kirkeligt-dogmatisk og nationalpolitisk Grundsyn. Som før bemærket havde Kühnel ingen Forstaaelse af de grundtvigske Kirke-, Skole- og Folketanker, medens Appel, allerede før han kom til Tønder, var stærkt grebet af det grundtvigske Livssyn. Indenfor Seminariet kom Appel derfor til at indtage den mere beskedne Stilling som Lærer i Skrivning jævnsides med Virksomheden som Lærer ved Byskolen, men en af hans Elever paa Seminariet fortæller, hvorledes han ogsaa i dette Fag virkede opdragende paa de Unge ved den Venlighed, Omhu og Dygtighed, som han lagde ind i sin Undervisning. »Hvad der er værd at gøre, er ogsaa værd at gøre godt«, var et af hans hyppigt gentagne Raad til Eleverne.*)

En ung Mand, som senere skulde vinde sig et anset Navn som Historiker, afdøde Skoleinspektør P. L a u r i d s e n, Forfatter til det kendte Værk om Nationalitetskampen i Sønderjylland: »Da Sønderjylland vaagnede«, var i hine Aar Elev paa Tønder Seminarium.***) Han har i sin Tid givet Forfatteren af nærværende Afhandling Oplysninger, som er benyttet ved dette Forsøg paa at gøre Minderne om det danske Seminarium i Tønder levende. Han mindedes sine Læse- og Læreaar i Tønder med stor Glæde og talte derom med Varme. Ganske vist fandt han, at Seminariet var »en stræng Skole«, i for høj Grad »en Lektieskole«, og han følte under Arbejdet Savnet af det, han kaldte »en Margen for den personlige Udfoldelse«, men samtidig fremhævede han stærkt, at der fra Cornelius Appel og den Kreds, som omgav ham, og fra det Appelske Hjem, hvor Seminaristerne fandt et gæstfrit Sted, udgik stærke Tilskyndelser af aandelig Art. »Appel havde en stærk Magt over de unge«, fortalte han, og han forklarede denne Magt ved Appels vækkende Personlighed, hans Forstaaelse af Ungdommen, hans dybe Indlevethed i dansk Aandsliv gennem hans Studium af de to Aandens Stormænd, som i den Tid beherskede dansk Aandsliv, Grundtvig og Søren Kirkegaard, og hans dybt religiøse Aand. Den senere saa kendte Flensborger og Nordslesvigernes Repræsentant i den tyske Rigsdag, Gustav Johannsen, som i de Aar var Elev paa Seminariet (han dimitteredes dog ikke herfra) har lejlighedsvis udtalt, at det, som stærkest drog ham og andre unge til Cornelius Appel, var dette, at de mærkede, at han var »en Bønnens Mand«. Man kunde uden at forstyrre dette Billede føje til: og en Vidnesbyrds Mand. Thi baade den Gang og i hans senere

*) Mindeblade om Cornelius Appel, samlede af Georgia la Cour Pedersen og Augusta Busck Pedersen. S. 37.

**) P. Lauridsen blev optaget i Seminariet 1863, dimitteredes derfra i 1867.

Virksomhed som Lærer og Frimenighedspræst i Rødding var det Evnen til at aflægge et kristeligt og folkeligt Vidnesbyrd og hans stærke Tro paa Vidnesbyrdets Magt i Menighed og Folk, som var den inderste Kærne i Cornelius Appels Personlighed og Virke.

Det vilde føre for vidt ved denne Løjlighed at gøre udførlig Rede for de Tanker, som groede i denne Appelske Kreds. Derom kunde der skrives, og derom er der skrevet.*) Til Kredsen hørte ogsaa Mænd, som ikke havde direkte Tilslutning til Seminariet. Saaledes kan nævnes den begavede og særprægede Præst, Arkidiakonen ved Kristkirken i Tønder Johannes Matthias Dahl, Cornelius Appels Præst og gode Ven.***) Men det bør fremhæves, at det var stærke og livskraftige Tanker, som blev tænkt og drøftet i denne Kreds, og som vandt Venner og Tilhængere ud omkring i Eggen nord for Tønder og ud over Nordslesvig. Det skulde blive Fremtidens Sag at føre disse Tanker videre til Gavn for det danske Aandsliv i Sønderjylland.

Cornelius Appel blev saaledes en af Førerne i den saakaldte »Klosterpolitik«, saaledes kaldt, fordi dens første større Møde blev afholdt i Løgumkloster (»Kloster«). Baggrunden for denne nationalpolitiske Bevægelse, som kom til Orde paa folkelige Møder i Tøndereggen omkring Aaret 1860, var den Skuffelse og Modstand, som de Tillisch-Regenburgske Sprogskripter og deres Gennemførelse havde skabt ikke blot i Mellemslesvig men langt videre ud. I Modsætning dertil gjorde »Klosterbrødrene«, som denne Bevægelses førende Mænd kaldtes, ***) sig til Talsmand for en rummeligere Opfattelse af det slesvigske Sprog- og Kulturproblem. Man vilde vinde Sønderjylland for Moderlandet ikke ved et tvangsmæssigt gennemført Embedsstyre; det var forsøgt men havde kun baa-ret bitre Frugter, men ved en Frihed og Rummelighed, som tog Hensyn til Folkelivets Naturlove og aabnede Muligheder for et frit Kappes-træb mellem de to Sprog og de to Kulturer. Man bruger ikke for stærkt et Udtryk, naar man siger, at det blev disse Linjer, først op-

---

*) Se ovenfor nævnte »Mindeblade om Cornelius Appel«. Endvidere Hans Kau: Cornelius Appel. Et Bidrag til dansk Aandslivs Historie i Sønderjylland i det 19. Aarhundrede. Sønderjydske Aarbøger 1893: C. Appels Afhandling: Det er slet ikke lige for lige. Endvidere forskellige Artikler i »Dansk Kirketidende« fra disse Aar.

**) Se en varmtfølt Skildring af J. M. Dahls Liv og Virksomhed i Tønder ved C. Appels Pen i »Kirkekalender for Slesvig Stift«. 1862. Side 67.

***)) Blandt »Klosterbrødrene« paa den slesvigske Vesteregn kan nævnes Mænd som Huslærer Sigfred Ley i Visby, Gaardejerne Tyssen-Hansen i Randerup, Bunde Refslund den ældre og yngre i Bovlund, Møller Fausbøl i Brandrup, Knud Knudsen, Hedegaard.

trukne af Klosterpolitikerne, som den danske Regering lagde til Grund for sit frisdannede Styre af Nordslesvig, da det i 1920 kom tilbage til Danmark, og som er blevet forbilledligt ogsaa udenfor Danmarks Grænser.

Men ogsaa en anden frodig Tanke groede i den Appelske Kreds i Tønder. Som man krævede Frihed og Rummelighed i det nationale i Modsætning til al Statstvang, saaledes krævede man det samme paa det kirkelige Omraade i Modsætning til stram Statskirkevang. Der udgik et kirkeligt Frihedsrøre fra den omtalte Tønderkreds, og det fandt Tilslutning rundt om i Sønderjylland. At det gik alvorligt til i dette Sammenstød med Statskirken, kan skønnes af den Omstændighed, at en af Bevægelsens Førere, den før omtalte Præst ved Kristkirken i Tønder J. M. Dahl en Tid endog var suspenderet fra sit Embede paa Grund af hans Deltagelse i dette Røre. Men her finder vi en af Kilderne til den sønderjydske Frimenighedsbewægelse. Det er ikke en Tilfældighed, at tre af de førende Mænd i denne Sag, Cornelius Appel, L. B. Poulsen, Frimenighedspræsten i Bovlund, og N. P. Lycke, Appels Eftermand som Frimenighedspræst i Rødding, alle tre i deres Ungdom havde Tilknnytning til Seminariet i Tønder, den første som Lærer og Ungdomsfører, de to sidste som Elever i Seminariet.*)

Det dansk-slesvigske Seminariums Levetid blev imidlertid kun kort. Det opløstes ikke blot uden Sang og Klang men under Oprør, Krigstummel og bange Anelser for denne Landsdels Fremtid. Da d. 6. Februar 1864 Efterretninger indløb til Tønder om, at den danske Hær havde opgivet Dannevirke og var paa Tilbagetog mod Nord, kom Seminariet i Opløsning. Den slesvig-holstenske Stemning i Byens Befolkning gjorde en Fortsættelse af Undervisningen umulig. Lærere og Elever splittedes for alle Vinde. Dets Forstander søgte til Møgel-tønder, som med sin dansksindede Befolkning tog venligt mod adskillige af de fra Tønder flygtede eller forjagne Embedsmænd. Andre reddede sig paa Kanonlavetterne, da den 7. Februar ved Middagstide det danske Artilleri paa Tilbagetog fra Frederiksstad drog gennem Byen i Retning af Ribe.

Da Krigen var afsluttet, skulde en ny Tid begynde for det gamle Seminarium.

*) Se Thade Petersen: De sønderjydske Frimenigheders Historie. Side 37—40 i I. Halvbind, hvor den i sønderjydske Aandsliv kyndige Forfatter stærkt fremhæver, hvad Tønder Seminarium op imod 1864 kom til at betyde for Danskheden og i det hele for det aandelige Liv i Sønderjylland under Fremmedherredømmet.

Det tvesprogede Seminarium 1864 - 1884.

Naar man fra tysk Side har bebrejdet den kongelige danske Regering, at den var nølende og langsom i Handling, da man efter Trearskrigens Afslutning vilde skride til at oprette det dansk-sprogede Skolelærerseminarium i Tønder, kan man ikke rette den samme Bebrejdelse mod den østrigsk-prøjsiske Civilforvaltning, som skulde ordne den ny Tingenes Tilstand i de af Danmark ved Wienerfreden afstaaede Hertugdømmer. Før disse ved nævnte Fred var definitivt afstaaede, ja før Krigens Afslutning tog man hurtigt og energisk fat.

Portene havde knap lukket sig for de danske bortdragende Lærere og Elever, før man paa forskellig Vis var virksom i Tønder By for Seminariets Genoprettelse.

I Seminariets Arkiv findes saaledes Kladden til en Betænkning, udarbejdet og indsendt til de ny Magthavere af daværende Diakon, senere Førstepræst ved Kristkirken i Tønder og Provst for Tønder Provsti C. Carstens, affattet paa et saa tidligt Tidspunkt som den 22. Marts 1864*).

I denne Betænkning gøres der først Rede for Seminariets Historie til Begrundelse af Tønder Bys Krav paa ogsaa i Fremtiden at være Seminariebyen i Hertugdømmet Slesvig, men endvidere stilles der positive Forslag om, hvorledes den ny Ordning burde være. I sproglig Henseende var tre Ordninger mulige: den rent tysksprogede, som havde været fra Seminariets Grundlæggelse til Trearskrigen, den dansksprogede, som man havde forsøgt mellem de to slesvigske Krige, og endelig den tvesprogede Ordning. Den anden blandt de nævnte Muligheder kom naturligvis slet ikke paa Tale. En saa radikal Ordning som at gøre Seminariet rent tysksproget turde man af

---

*) Denkschrift betreffend das Tondernsché Schullehrerseminarium.

praktiske Grunde og taktiske Hensyn ikke foreslaa. Seminariet burde jo ogsaa kunne forsyne de dansktalende Sogne i Nordslesvig med Lærere, og Tiden var endnu ikke moden til at sende Lærere, der var rent tyskuddannede, til saadanne Sogne. Det skulde først komme senere, naar Undervisningssproget i den dansktalende Befolknings Skoler var blevet tysk. Carstens Forslag gik derfor ud paa at gøre Seminariet tvesproget med en tysk og en dansk Afdeling.

Den Tanke var ikke ny. Allerede i 1841 var den fremsat af Generalsuperintendent Callisen ved en Visitats i Tønder,*) men den blev den Gang ikke gennemført, væsentligt fordi den fandt en saa afgjort Modstander i daværende Seminarieforstander Bahnsen. Det er denne tvesprogede Ordning, som Carstens anbefaler i sin Betænkning.

Paa dette Punkt fandt Pastor Carstens Medhold hos Myndighederne, navnlig hos den Mand, hvem den prøjsisk-østrigske Civilforvaltning havde betroet at ordne den ny Læreruddannelse og Seminarieforholdene i Hertugdømmerne efter Krigen, Provst Valentin. Denne havde før Treaarskrigen været Præst i Tyrstrup i Nordslesvig, men blev i 1850 tvunget ud af sit Embede paa Grund af sit slesvig-holstenske Sindelag. Han virkede derefter nogle Aar som Seminarielærer i Bernburg i Anhalt for senere at overtage et Præste- og Provsteembede i Coswig ved Elben. Straks efter Fredsslutningen i 1864 vender han tilbage til Slesvig og stiller sig til Raadighed for Civilforvaltningen, og denne betror ham saa Ordningen af Seminarieforholdene i Hertugdømmerne. Det er ved hans Foranstaltning, at Tønder Seminarium træder ind i et nyt, føruprøvet sprogligt Stadium: det tvesprogede.

Seminariet deles i to Afdelinger: en A-Afdeling, som var tysksproget, og en B-Afdeling, som var dansksproget, hver med tre opadstigende Klasser. Man gjorde en Adskillelse mellem Fagene, saaledes at Hovedfagene i de to Afdelinger blev givet henholdsvis paa tysk og dansk. I Verdenshistorie og Naturhistorie saavel som i de rent tekniske Fag var hele Undervisningen tysksproget, endvidere havde den tyske Afdeling i én Time om Ugen Undervisning i det danske Sprog, — en i det hele mod begge Sprog og Kulturer hensynsfuld Ordning og svarende til Sprogforholdene, som de laa i det sprogblandede Land fra Ejderen til Kongeaen.

Seminariet genaabnes saa af Provst Valentin den 30. Maj 1864

*) Se Ekstrakten af Callisens Visitationsindberetning i H. Eckert: Gründung und Entwicklung des kgl. evang. Schullehrer-Seminars in Tondern S. 46.

med forholdsvis faa Elever, 40 i den tyske Afdeling, hvoraf en Del var overflyttede fra Seminariet i Eckernførde, som midlertidig var opløst, 6 i den danske Afdeling. Fra Seminariet i Bernburg havde Provst Valentiner hentet et Par af de nye Seminarielærere, og hans Opgave blev nu at finde en til de ny Forhold passende Direktor (Forstander) for det gamle Seminarium, idet han selv træder tilbage den 6. September 1864 samtidig med, at det ham midlertidig givne Inspektorat over Seminariet ophæves.

Med klog Forsigtighed havde Provst Valentiner til den ingenlunde lette Opgave at lede et dobbeltsproget Seminarium i en vanskelig Overgangstid foreslaaet en af Slesvigs egne Sønner, Pastor *Niels Schmidt*, som var født i Hoptrup i Nordslesvig, udgaaet af en slesvig-holstensk sindet Slægt og som slesvig-holstensk sindet Nordslesviger fortrolig med begge Sprog. Han havde været Præst i

N. Schmidt.

Frederik den VII.s Kog og modtog sin Udnævnelse til at lede Seminariet i Tønder den 12. Maj 1864*). Han var en dygtig og myndig Mand, som interesserede sig meget for sine Elever og den ny ikke lette Opgave, som var ham stillet, og han synes endvidere at have besiddet selvstændige Meninger og Frimodighed til at gøre dem gældende. Der skulde ogsaa blive god Brug for en Mand, der havde »sine Meningers Mod« overfor en ny Modsætning, som nu skulde trænge sig ind i det fra Fortiden paa Modsætninger saa rige Seminariums Historie. Den ny Modsætning kan kort udtrykkes saaledes: Modsætningen

mellem det gamle hjemmegroede slesvig-holstenske og det ny udefra tilførte prøjsiske.

Efter at Hertugdømmerne i 1866 var kommet ind under Prøjsen, dukkede denne Modsætning op. En højt anset slesvig-holstensk Historiker har karakteriseret den med følgende Udtalelse: »Ved Anneksionen kom Slesvig-Holsten sammen med et Land, som fra Be-

*) Han er Fader til den nuværende Folketingsmand for det tysk-slesvigske Parti hlv. Sognepræst i Vodder Dr. Johannes Schmidt, som er født i Tønder 1869, medens Faderen var Direktor (Forstander) for Tønder Seminarium.

gyndelsen af dets Historie var det fuldkomment fremmed.«*) Denne Indtrængen af noget fremmed kom ogsaa til at sætte sine Spor i Undervisningsarbejdet paa Tønder Seminarium, men for at forstaa dette maa vi kaste et Sideblik ind i et ejendommeligt Stykke prøjsisk Seminarie- og Skolehistorie.

Tiden efter Befrielseskrigen mod Napoleon var for Tyskland og det tyske Folk en Opgangstid paa alle Omraader, ogsaa paa Skolevæsenets og Læreruddannelsens Omraade. Mangt og meget virkede sammen til at gøre denne Tid til en pædagogisk Opgangstid. I sine flammende Taler til den tyske Nation i Akademisalen i Berlin 1807-1808 havde den mandige Fichte rettet en manende Appel til tysk slumrende Nationalkraft og navnlig henvist til den tyske Skole som Midlet til den tyske Nations Genfødsel. I Modsætning til den gamle Standsskole, som modvirkede den folkelige Enhed, slog han til Lyd for en tysk folkelig Skole, en tysk Nationalopdragelse skulde afløse den gamle Standsopdragelse. Selv paavirket i sine pædagogiske og folkelige Tanker af den store svejtsiske Pædagog og Folkeven Heinrich Pestalozzi anbefaler han at omplante dennes Skoletanker paa tysk Grund og i den tyske Skole for at vække de slumrende Kræfter og Evner i den tyske Ungdom og derigennem i det tyske Folk. Det var Fichtes og Pestalozzis Skoletanker, som gav Stødet til Opgangsbevægelsen i den tyske Skole og i dens Læreranstalter. Fremragende Lærere og Seminarieforstandere forplantede Bevægelsen videre. I denne Sammenhæng er det naturligt at nævne den kendte Seminarieforstander *Adolf Diesterweg*, som fra 1830 var Forstander for Lærerseminariet i Berlin.**) Fra dette Seminarium og den ved hans Initiativ oprettede og under hans Ledelse staaende Øvelses-skole udgik der en Strøm af Tilskyndelser til den prøjsiske og tyske Lærerstand, som den ny Skoleaand vilde udvikle til at tænke og dømme frit og selvstændigt for atter at gøre den skikket til at yde en vækkende og udviklende Undervisning til den prøjsiske Ungdom. I politisk Henseende var denne Skolebevægelse stærkt grebet af den frembrydende politiske Liberalisme. Man ønskede Skolen gjort konfessionsløs, krævede den frigjort fra det kirkelige Tilsyn.

Men denne ny Skoleaand kom derved i Kamp med en anden

---

*) P. von Hedemann-Heespen: Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit. S. 726.

**) Diesterwegs pædagogiske Skrifter kan den Dag i Dag læses med Udbytte. Paa Væggene i gamle Tønderseminaristers Hjem finder man ofte hans Billede hængende som et Vidnesbyrd om den Indflydelse, han har øvet paa dem i deres Seminarietid.

Aand, som efter 1840 blev raadende i det prøjsiske Undervisningsministerium, Reaktionens og Orthodoxiens Aand. Man mente at vejre baade Revolution og Atheisme i Bevægelsen. Den skulde derfor bekæmpes. Diesterweg maatte dele Skæbne med Friedrich Fröbel. Den første blev afsat fra sin Stilling som Seminarieførstander, den sidstes Liv blev formørket ved en Mistænkeliggørelse, som han og hans pædagogiske Bestræbelser blev Genstand for. Særlig efter Revolutionen i Berlin 1848 fik den reaktionære Bevægelse Vind i Sejlene. Paa Skolevæsenets Omraade naaede den sin Kulmination ved de tre prøjsiske Skoleregulativer af 1854, der efter deres Ophavsmand Gehejmerraad von Stiehl i Reglen kaldes *de Stiehlske Regulativer*«, som er de gamle endnu levende Tønderseminarister vel kendte af Navn. Med Hensyn til Folkeskolens Undervisning trak man snævre Grænser for de Kundskaber og den Viden, som maatte meddeles. Som Folkeskolen saaledes skulde ogsaa Læreruddannelsen skrues tilbage til det Standpunkt, hvorfra den nyere Skolebevægelse havde løftet dem op. Værdifulde Fag, som var blevet optaget i Seminariernes Fagrække som Pædagogik, Psykologi, Didaktik, skulde atter stryges, Katekismen blev sat til Højborgs. Af Seminaristerne skulde der ikke kræves stort mere Viden end den, som var nødvendig for at undervise i den enklassede Folkeskole. Man bekæmpede disse »Skoleuniversiteter«, som man kaldte de Seminarier, der satte sig højere Maal, og hvor Eleverne teede sig og ønskede sig betragtede som Studenter og efterlignede disses »Burschen-Liv«.*) Seminarierne skulde lægges ude paa Landet og indrettes som Internater, for at man kunde holde Eleverne under Opsyn og holde dem fri fra Tidsaanden, d. v. s. de liberale Ideer, som af Regeringen betragtedes som revolutionære.

Denne reaktionære Bevægelse naaede i sine Virkninger ogsaa ind over de i 1864 annekterede Hertugdømmer, men i Tønder løb den imod Seminariets gennem mange Aar opbyggede Tradition og imod den ny Forstander som dennes Bærer. Kort efter sin Udnævnelse havde Pastor Schmidt faaet Statsunderstøttelse til en Studierejse til de prøjsiske Seminarier, hvor han fik rigelig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med Virkningerne af *de Stiehlske Regulativer***). Det synes

*) Den latterlige Krig mod »Huerne«, som ogsaa paa Tønder Seminarium lejlighedsvis blev ført med Eleverne, er et Genskin af denne Bevægelse mod Seminaristernes Efterligning af Studenternes Paaklædning og »Burschen-Liv«.

**) Seminariedirektor Schmidts Beretning om Studierejsen findes den Dag i Dag i Provins-Skolekollegiet i Kiel. Se nærmere derom H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern S. 85—87.

under og efter denne Studierejse at være blevet indlysende for den ny Forstander, at hvis Seminariet i Tønder skulde omdannes efter det prøjsiske Forbillede, vilde det betyde en Sænkning af hele det Niveau for Undervisning og Liv, hvortil det gamle Seminarium havde arbejdet sig op. Seminarieforstander, Pastor Schmidt synes i det hele at have haft saa meget af slesvig-holstensk Frihedsfølelse og Hjemstavnstroskab i sig, saa han paa Forhaand ikke følte sig tiltalt af prøjsisk Tvang og Trang til at uniformere og regulere. Som hjemstavnsbunden Slesviger ønskede han det folkelige Særliv i Slesvig respekteret ogsaa paa det slesvigske Seminarium. Han ønskede derfor at lede sit Seminarium videre paa det Grundlag, hvorpaa det stod efter mange Aars Tradition, med Maal, som laa langt over de ved de Stiehl-ske Regulativer angivne.

Seminariets Fagrække og de Maal, som var sat for Undervisningen i de enkelte Fag, viser dette tydeligt. Det var rimeligt, at Direktør Schmidt som tidligere Præst skænkede Religionsundervisningen en særlig Interesse, og han har sikkert en ikke ringe Del af Æren for, at de Seminarister, som i de Aar udgik fra Tønder Seminarium, stod i Ry for at besidde gode Kristendomskundskaber og i det hele kendtes paa en god religiøs-moralsk Dannelse og megen Forstaaelse af det religiøs-moralske Livs grundlæggende Betydning for den almindelige Folkedannelse. Men ogsaa i de andre Fag satte man sig højere Maal end en blot kundskabsmæssig Tilegnelse af det rent elementære Stof. I Seminarieelevernes Sæmlev var der mere Frihed end paa de prøjsiske Seminarier, og Seminaristernes Forsøg paa at efterligne Studenterlivet under halv militære Former, som Reaktionen ogsaa bekæmpede, synes at have bredt sig ret frodigt ved Seminariet i Tønder, ogsaa som en Tradition fra tidligere Tid. Tønder blev betragtet som en gammel »Musernes By«, Seminariet som et Universitet i smaat Format. Seminaristerne bar Huer og Baand som Tegn paa deres Værdighed, ved højtidelige Lejligheder lange Støvler og Kaarde, de sluttede sig sammen i »Burschenschaft« og snævrere »Landmannschaft«. Alt dette var i Gang allerede i Direktør Schmidts Forstandertid og udvikledes i de følgende Aar til endnu større Frodighed. I det hele var Seminariet inde i en ny Opgangstid. I 1870 var det besøgt af 140 Elever.

Men fra de prøjsiske Skolemyndigheders Side saa man med noget Mishag paa dette Seminarium med dets Partikularisme. Det fjernede sig for stærkt fra de prøjsiske Seminariers Gennemsnits-type, og man forsøgte da ogsaa at sætte en Stopper derfor.

Tønder Seminariums Historiker, Forfatter til Bogen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern, der giver en i mange Henseender værdifuld Skildring af Seminariets Historie, som der er gjort rigelig Brug af ogsaa i dette »Blad af Tønder Seminariums Historie«, fortæller et lille Træk, som er meget betegnende for dette Forsøg paa at uniformere og regulere Seminariet efter prøjsisk Model.*)

Det var i Aaret 1870, at selve Gehejmerraad Stiehl indfandt sig paa Seminariet for at inspicere. Forstanderen, Direktor Schmidt havde (ogsaa betegnende for hele Situationen) anmodet Eleverne om at aflægge Huerne og Baandene under Gehejmerraadens Besøg paa Seminariet. Det vakte Stiehls Mishag, at Undervisningen i saa godt som alle Fag gik langt ud over det i de Stiehlske Regulatorer fastsatte. Saa hændte det i en Undervisningstime i Regning, at der blev gjort Brug af Logaritmetabellen. Det syntes Gehejmerraaden ikke om. Han lod det paa Tavlen opskrevne viske ud og skrev i Stedet for et Tal med en Mangfoldighed af Cifre, og da den eksaminerede Seminarist ikke straks var i Stand til at overskue og læse den lange Cifferrække, brød Gehejmerraaden af og sagde henvendt til Læreren: »Sehen Sie, üben Sie das man erstmal!« Meningens var tydelig nok. En Seminarist skal lære at tyde en Talrække. Den højere Regnekunst har han ingen Brug for.

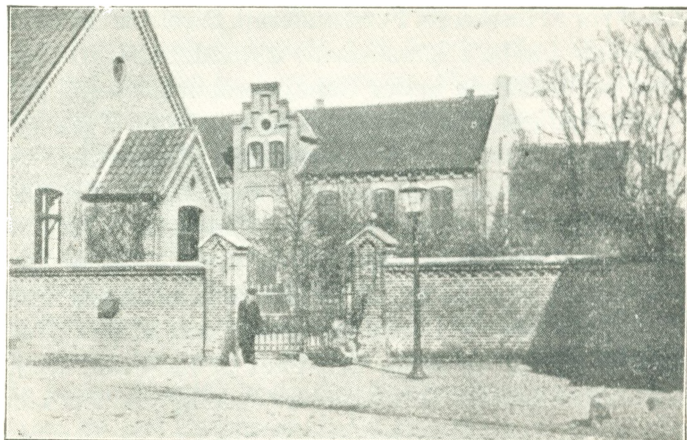
Hvad der ellers kom ud af denne Inspektion, og hvilken Dom der blev fældet af Gehejmerraaden over Seminariets Arbejde, ved man ikke. Men vist er det, at Direktor Schmidt tog sin Afsked et halvt Aar efter Stiehls Besøg og søgte Præsteembede paa Als.

Ikke blot i Forholdet mellem Seminariets Ledelse og de overordnede Myndigheder, men ogsaa i Seminariets indre Liv synes Spændingen mellem det prøjsiske og det slesvig-holstenske at have gjort sig gældende i Aarene efter 1864. Seminariets Akter bærer Vidnesbyrd derom.

Der findes i disse en paa mange Foliosider opskrevet Beretning om et Forhør over Eleverne i Anledning af en Begivenhed, som fandt Sted i 1865, og som i sig selv just ikke er af historisk Betydning, snarere er at betragte som Drengestreger, som ogsaa voksne Elever kan komme for Skade at begaa. Naar det omtales her, er det kun for at paavise de Vanskeligheder, som var at overvinde for den ny politiske Tingenes Ordning. Den prøjsiske Sanglærer Krause, som Provst Valentiner havde bragt med fra Coswig, lader Eleverne i A-Afdelin-

*) Se: H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern. Side 89—90.

gen, som overvejende var slesvig-holstensksindede, afsynge Sangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, men Eleverne driller deres prøjsiske Lærer ved at ændre Teksten, idet de indsætter »Preussen«, hvor Sangen taler om »Danmark«. Saaledes i Stedet for: drohend sich der Nord erhebt »drohend sich d e r P r e u s s erhebt«, i Stedet

Tønder Seminarium omkring 1880.

for: stehe fest und nimmer weiche, wie der Feind auch dräuen mag »wie d e r P r e u s s auch dräuen mag«, ja endnu værre i Sangens Omkvæd, hvor de unge Mennesker formastede sig til at synge: »Schleswig-Holstein stammverwandt, schmeiss d e n P r e u s s e n aus dem Land«. Sligt kunde naturligvis ikke taales, saa meget mere som denne Drengestreg naaede ud i Byen og blev Genstand for Byens Snak. Tønder maa den Gang have haft Militær, thi det oplyses i Forhørsakterne, at en Soldat i fuldkommen tjenstlig Orden indberettede Sagen for en Feldwebel, denne atter for sin Hauptmann, denne igen for Majoren. Der maatte optages Forhør. Nogle af Eleverne indrømmer deres Forseelse, andre paastaar at have sunget: Schmeiss den Krause aus dem Land, da Hr. Krause flere Gange havde saaret deres slesvig-holstenske Følelser. Ved anden Lejlighed var andre Elever i Forhør, fordi de havde udtalt sig nedsættende om Preussen og Bismarck. Seminariet var i det hele i denne tvesprogede Periode Skuepladsen for adskillige muntre Begivenheder, som viser, at de unge Mennesker var i Besiddelse baade af Humør, Selvstændighedsfølelse

og Kamplyst, ofte i Forbindelse med Brist paa Disciplinen.*) Den, der ønsker nærmere Oplysninger om disse Episoder, kan finde rigeligt Stof i de i Seminariets Arkiv opbevarede Forhørsakter.

Direktor Niels Schmidts Efterfølger som Leder af Seminariet blev den hidtilværende Seminarielærer C. F. Richter, som ved Seminariets Rekonstruktion i 1864 var kommet fra Cøpenick i Prøjsen, hvor han var Seminarielærer. Han ledede Seminariet i Tønder til 1878, da han udnævntes til Direktor for Lærerindeseminariet i Augustenborg.

Det blev hans Opgave at gennemføre en ny Seminarielov, som fremkom som et Led i de saakaldte »Allgemeine Bestimmungen« under Ministeriet Falk 1872.

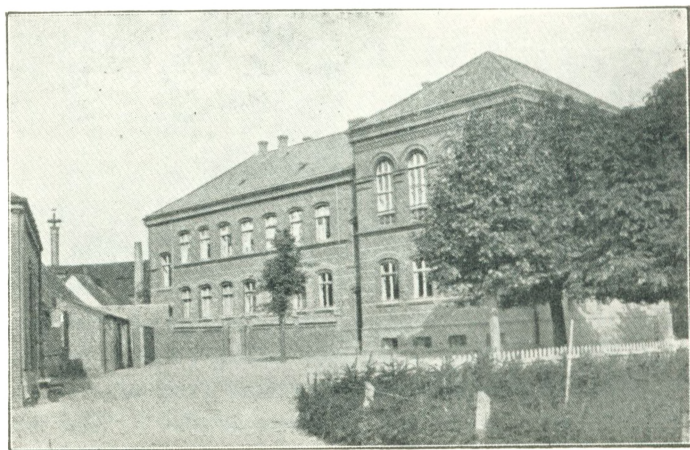
Disse ny Bestemmelser, som paa en Gang var en Folkeskolelov og en Seminarielov, ophæver de berygtede »Stiehlske Regulativer« og løfter dermed Undervisningen saavel i Folkeskolen som i Seminarierne op i et højere Plan.

I Seminariet indførtes nye Fag og Maalene for Undervisningen i de gamle blev lagt om. Bestemmelserne bekæmper ret kraftigt den blot mekaniske Udenadslæren af Undervisningsstoffet, idet Vægten lægges paa Elevernes selvstændige Tilegnelse og Bearbejdelse af samme. Fakultativ Undervisning i Fremmedsprog (Fransk, Engelsk og Latin) indføres, Laboratorieundervisning i Fysik og Kemi. For at skaffe Plads til Fagudvidelsen indskrænkes Timetallet i Religion. Det mest karakteristiske for denne ny Seminarielov er den overvejende Betydning, som tillægges Elevernes Opøvelse i Undervisningspraktik og Undervisningsmetodik. Lovens Paragraf 1 bestemmer, at ethvert Skolelærerseminarium skal være organisk forbundet med en flerklasset og en énklasset Øvelsesskole, og at Arbejdet i denne skal staa under Seminariedirektorens Opsyn og ledes af en Seminarielærer. I Forbindelse med denne Lovens praktiske Tendens indskærper samme, at Undervisningen paa Seminariet altid samtidig med Stoffet skal føre Eleverne ind i Stoffets metodiske Behandling og Tilrettelæggelse til Undervisningsbrug. Det falder godt i Traad med Lovens Krav om mere Selvstændighed i Tilegnelsen af Undervisningsstoffet, at der indføres friere Prøveformer ved den afsluttende Eksamen, saaledes at denne mere antager Karakter af en Modenhedsend af en Kundskabsprøve. Det er ogsaa i Overensstemmelse med

*) Saaledes »Huekrigen« i 1873, »Møgeltønderslaget« i 1878, se derom: H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern, Siderne 93—95, 104—105.

Lovens hele Tendens, naar Kravene ved Optagelsesprøven skærpes og den hidtil mere tilfældige og planløse Form for Forberedelsen til Seminariet lægges ind i et mere fast Leje. Saaledes oprettes en Statspræparandanstalt for Slesvig i Aabenraa og en for Holsten i Barmstedt.

»Die Allgemeinen Bestimmungen« af 1872 fik et godt Navn i den tyske Skole- og Lærerstand, og det med Rette. Paa adskillige Punkter bragte de dog ikke noget nyt til det Seminarium, som interesserer os i denne Forbindelse, Seminariet i Tønder, fordi dette i mange Henseender havde en højere Standard og var forud for de prøjsiske Se-

Øvelsesskolebygningen, opf. 1874—75.

minarier, taget i Gennemsnit; men disse Bestemmelser blev normgivende for alle prøjsiske Seminarier, ogsaa Tønder Seminarium, i de næste 30 Aar og har for en stor Del Æren for den udviklede Undervisningsteknik, den metodisk sikre Undervisningsmaade og den gode Opøvelse i praktisk Undervisningsfærdighed, hvormed de unge tyske Lærere gik ud fra Seminariet til Arbejde i Folkeskolen. Med Hensyn til hele Tendensen i denne ny Lov kan man, uden iøvrigt at ville presse Sammenligningen, finde visse Lighedspunkter med den ny danske Seminarielov af 1930. Tyskland har jo altid været et Foregangsland paa Læreruddannelsens Omraade.

En Virkning af den ny Lov blev denne, at Tønder Seminarium i Kraft af Lovens § 1 fik sin egen med Seminariet organisk forbundne Øvelsesskole. Som saadan havde Seminariet hidtil benyttet den i dets umiddelbare Nærhed liggende Vajsenhussskole og Byens Borger-

skole. Nu lader Staten paa Seminariets Grund opføre en stor anselig Øvelsesskolebygning, som foruden Klasseværelser rummede en Festsal og Lærerboliger, desuden opførtes en Gymnastiksal. Dette Nybyggeri foregik i 1874—75.

Øvelsesskolen var til en Begyndelse fireklasset, bliver senere seksklasset, og desuden indrettes en énklasset Skole, hvor Seminariets Elever blev opøvede i at undervise i den ejendommelige Skoleform, den énklassede Skole, som var saa almindelig paa Landet i Slesvig og Holsten. Samtidig sluttes der en Overenskomst mellem Staten og Tønder Kommune, hvorefter Staten overtager Undervisningen af de Børn, som af Kommunen henvises til Statens Øvelsesskole. Undervisningen i denne blev helt overladt til Eleverne i Seminariets øverste Klasse, men ganske vist under Ledelse og Tilsyn af en Seminarielærer (Ordinarius). Det siger sig selv, at en saadan Ordning ikke kunde være tilfredsstillende og i Børnenes Interesse. Disse var helt overladt til unge, uprøvede Lærerkrafter, som hyppigt skiftede efter en af Skolens Leder lagt Turnus. Denne Ordning holdt sig dog indtil Genforeningen, da den danske Stat overtog Seminariet og Øvelsesskolen og afsluttede en ny Kontrakt med Kommunen, hvorefter Staten forpligtede sig til at undervise 250 Børn fra dansksindede Hjem, men saaledes at der ved Øvelsesskolen blev ansat selvstændige Lærerkrafter, som underviser Børnene, og under hvis Tilsyn og Ledelse Seminariets ældste Elever faar Vejledning i Undervisningsfærdighed og lejlighedsvis selv overtager Undervisningen.

Man vil finde det ganske naturligt, at en dansk Fremstilling af Seminariets Historie ikke i Tavshed forbigaar den for det daglige Liv og Arbejde saa betydningsfulde nationale Spaltning indenfor Elevernes Rækker. Mange Elever havde deres Hjem sydpaa, havde levet deres Barndom og Ungdom i rent tysktalende Omgivelser, andre kom fra Nordslesvig fra dansktalende og dansksindede Hjem, og mange blandt disse igen med dyb Smerte i Sindet over Slesvigs Adskillelse fra Danmark 1864 og med et lønligt, ofte brændende Haab om, at Historiens Hjul maatte dreje sig en ny Omgang og atter føre Slesvig tilbage til Danmark. Det har altid været og er fremdeles Adskillelsens Smerte og Genforeningens Haab, som præger den nationalt vaagne slesvigske Sjæl. Hvordan var saa Forholdet mellem de to Grupper sprogligt og nationalt forskelligt indstillede Unge? Fandt de en fredelig Maade, hvorpaa de kunde leve deres fælles Liv under samme Seminarietag, eller var der Gnidning og Kamp dem imellem?

Den, der skriver dette Blad af Seminariets Historie, har under sin Virksomhed haft Lejlighed til at samtale med adskillige gamle Lærere og afskedigede Lærere, som har faaet deres Uddannelse paa Tønder Seminarium i dets tvesprogede Periode som Elever i B- Afdelingen. Af deres Beretninger faar man det Indtryk, at Forholdene i Helhed og Gennemsnit navnlig i de første Aar efter 1864 var helt frede-
delige. Selvfølgelig kunde der ske Overgreb fra begge Sider, men det skete mere i Ubetænksomhed og Overrilelse end med Plan og Overlæg. Man synes her at kunne skimte en helt naturlig Linje. Saalænge Aanden i Seminariets Liv og Arbejde var slesvig-holstensk, gled det hele lettere, ganske naturligt, da det fællesslesvigiske altid vil skabe en vis Forstaaelse mellem slesvig-holstensk og dansk-slesvigsk Tænke- og Følemaade, men jo mere Aanden blev prøjsisk og Germaniseringen blev bevidst og paagaende, des vanskeligere blev Forholdene, des mere traadte de nationale Modsætninger frem. Man kan maaske udtrykke Linjen saaledes, at medens Modsætningen mellem det slesvig-holstenske og det prøjsiske, som var ret stærk i Aarene umiddelbart efter 1864, efterhaanden svækkedes, tog samtidig Modsætningen mellem dansk-slesvigsk og tysk-prøjsisk Sindelag til, saaledes navnlig i Slutningen af 70erne og Begyndelsen af 80erne og blev tilsidst saa stærk, at den sprængte den tvesprogede Ordning.

Elverne fra de to Afdelinger levede i det væsentlige deres eget Liv, selv om Arbejdet i Seminariet og Livet i Byen og paa de smaa Hybler, hvor Eleverne boede, selvfølgelig gav mangfoldig Anledning til indbyrdes Omgang. Hver af de to Grupper havde deres egen Elevforening, og Foreningens Livet synes i det hele at have udfoldet sig meget rigt i denne Periode af Seminariets Historie.

Eleverne i A-Afdelingen havde deres egen »Verbindung«, de kaldte den »Concordia«. Livet i denne Forening var stærkt præget af den fra det tyske Universitets- og Studenterliv kendte Burschenschaftsaand og dens Skikke. Som ydre Tegn bar Medlemmerne af »Concordia« blaa Huer og ved festlige Lejligheder blaa-hvide Baand over Skuldrene med Foreningens Navn broderet paa Baandet. Selvfølgelig var denne Forening et Centrum for tysk-nationale Følelser og for Plejen af tysk Kultur. Men Foreningen lagde tillige megen Vægt paa Medlemmernes indbyrdes, gensidige Opdragelse i de gamle Burschendyder: Mandighed, Mod, Frihed og Høflighed mod det andet Køn. Foreningen havde sine Æresbegreber, og Brud mod disse blev dømt af en særlig Æresret. »Concordia« havde sit

Samlingssted paa »Svejtserhalle«, som har været Vidne til megen Seminaristkommers. Men ved Siden af denne Forening, hvor det fælles nationale var det forenende, samledes de tysksindede Elever, som kom fra de forskelligt prægede Egne i Slesvig og Holsten, i mindre »Landmannschaften«, hvor man drøftede og plejede de snævrere Hjemstavnsinteresser. Der var en Friser-, Angelbo-, Nordslesviger-, Holstener- og Ditmarskerklub.

Eleverne i den danske Afdeling B havde ogsaa deres Forening, den kaldtes »E n i g h e d e n«. Dens Medlemmer bar grønne Huer og Skulderbaand med Foreningens Navn, og den havde Hotel »Stadt Kopenhagen« til sit Samlingssted. Af nogle Foreningsprotokoller, som efter Genforeningen er tilsendt Seminariet og nu opbevares i dets Arkiv, kan man se, at ogsaa denne Forening havde ikke blot et selskabeligt men ogsaa et dansk nationalt Formaal, man vilde dyrke det danske Sprog, synge de danske Sange og læse dansk Litteratur, men den nævnte Foreningsprotokol, som fortæller om de stedfundne Møder og Forhandlinger, viser, at alt dette maatte foregaa i Hemmelighed, under Kontrol og dermed følgende Tryk. Det var den Gang ikke saa let for en dansk-sindet Tønderseminarist at bekende national Kulør. Hvad man i yore Dage betragter som naturlige Mindretalsheder, som ikke maa krænkes, blev den Gang navnlig fra et prøjsisk Synspunkt betragtet som landsskadeligt og landsfjendtligt. Men trods dette, at Vinden fra oven ikke var Foreningen gunstig, havde man det dog hyggeligt med dansk-sønderjydsk Gemytlighed indenfor »Enighedens« Vægge. Hjerterne opvarmedes, naar man sang Foreningens Kampsang: Som et Skjold mod Østens Magt . . . og andre danske Sange, ofte saadanne, som gav Udtryk for »Sønderjydens Minde, Klage og Haab«, som det hedder i en af de Sange, som er optegnet i Foreningens Protokoller. Navnlig synes man her i »Enigheden« som rundt om i det dansksindede Nordslesvig at have plejet Sproget ved Opførelsen af Dilettantkomedie.

I den i denne Afhandling gentagne Gange benyttede Fremstilling af Studiendirektor Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern fremstilles Forholdet mellem de to Afdelinger, den tyske A-Afdeling og den danske B-Afdeling, nærmest som en Idyl, som imidlertid blev forstyrret ved en enkelt Mand. Denne Fredsforstyrrer var den senere som Redaktør af »Flensborg Avis« og som de dansksindede Nordslesvigeres Repræsentant i den tyske Rigsdag saa kendte J e s J e s s e n. Denne havde paa forskellig Vis Tilknytning til Tønder By og dets Seminarium. Han havde sit Hjem i Toghale ved Mø-

geltønder og var Elev i Seminariets B-Afdeling i Aarene 1871-74, og i Slutningen af 70-erne, de i national Henseende mest bevægede Aar indenfor Seminariets Mure, var han Huslærer hos den dansksindede Advokat Gjessing i Tønder, medens samtidig en Broder til ham var Elev i Seminariet.*) Jes Jessen fremstilles i Siemonsens Bøg trods al Anerkendelse af hans fremragende Evner, der ogsaa lagde sig for Dagen i hans Seminarietid, som en politisk Agitator og Spektakelmager af Rang, og han gøres til Syndebuk for de Rivninger, som fandt Sted imellem tysk- og dansksindede Seminarister i 70-erne og Begyndelsen af 80-erne.

De, der kender Jessens glødende Dansksind, hans Kærlighed til dansk Sprog og alt, hvad der var dansk, og hans enestaaende Evne til at opflamme, hvad der var af dansk Følelse i nordslesvigske Sind, vil let kunne forstaa, at denne Mand kunde faa Indflydelse paa de dansksindede Seminarister, naar han samlede dem dels i sin Stue i Tønder dels i sit Hjem i Toghale og ved de lejlighedsvis Besøg, han aflagde i Foreningen »Enigheden«. Men at lægge Skylden for den stigende Modsætning alene paa »dieser Jessen« er dog mildest talt en overfladisk Betragtning af Tingene og en deraf følgende Miskendelse af dybere liggende Grunde. Den prøjsiske »Nordmarkpolitik« var ved at folde sig ud i fuldt Flor, og alt som Aarene gik blev den mere skrap og konsekvent i sin Fremgangsmaade mod dansk Sind og Væsen. En af Nordslesvigs bedste Mænd, som efterhaanden levede sig ind fra det slesvig-holstenske i det prøjsiske, om han end aldrig blev oplugt deraf, den højt ansete Generalsuperintendent over Slesvig Stift Theodor Kaftan udtaler i sine Livserindringer: »I Glæden over, at hele Slesvig blev tysk, blandede den senere prøjsiske Nordmarkpolitik sine bitre Draaber. Prøjsen, som vi Tyske har saa meget at takke for, forstod desværre ikke at behandle de Folkebestanddele af fremmed Nationalitet, som kom ind under dets Magtsfære, paa en rigtig Maade«.*) Der blev lagt Tryk paa det danske Sind i Nordslesvig, og Tryk avler Modtryk. Det mærkedes i hele Nordslesvig. Hvorledes skulde det kunne gaa ubemærket hen over det slesvigske Seminarium?

Det var i disse Aar, det berømte Møgeltønderslag fandt Sted mellem Seminariets dansk- og tysksindede Elever (1878). Det var ogsaa i disse Aar, at Medlemmerne af Foreningen »Enigheden« for at demonstrere deres Danskhed aflagde deres grønne Huer og anlagde sorte Silkehuer med Sølvsnor og Sølvkors, den danske Studenterhue.

*) Peter Jessen, dimitteret i 1879, senere Degn i Daler.

*) Th. Kaftan: Erlebnisse und Beobachtungen. S. 40.

Det var uden Tvivl tænkt som en Demonstration, og blev fra Ledelsens Side ogsaa opfattet saaledes. En ny »Huekrig« brød ud.

I 1878 blev Direktør Richter forflyttet, og en ny Direktør L. H. A. Castens fik Ledelsen betroet. Han kom fra Itzehoe, hvor han havde været Præst, og ledede Seminariet i Tønder til 1884, da han blev Direktør ved det nyoprettede tyske Seminarium i Haderslev. Allerede ved hans Indsættelse demonstrerede Eleverne i Afdeling B ved at møde med den danske Studenterhue. Det vilde den ny Direktør ikke finde sig i. Han udstedte et Forbud mod at bære denne Hue, som vakte Opsigt. Da Redaktøren af den danske Avis »Dannevirke« i Haderslev omtalte Begivenheden i sin Avis og kaldte Direktørens Forbud »bornert Fanatisme«, kostede det ham en Fængselsstraf.

I 1883 skred Direktør Castens med Tilslutning af Seminariets Lærerkollegium ind mod den danske Forening »Enigheden«. Han sammenkaldte alle Seminariets Elever til et Møde, hvor han om end med Beklagelse meddelte, at han maatte lukke Foreningen og forbyde dens Møder. Han begrundede denne Foranstaltning med, at Foreningen havde et helt andet end slesvig-holstensk eller tysk Præg. Tværtimod nærdes de fra de nordslesvigske Hjem medbragte vrang danske Sympatier gennem Foreningen, og i dem, der ikke allerede ved Ankomsten til Tønder var belastede med saadanne Sympatier, indpodedes de gennem Foreningen. Denne stod saaledes i Vejen for Tilslutningen til den tyske Kultur, og dette maatte han forhindre. Sluttelig erklærede han ikke blot Foreningen »Enigheden« men ogsaa de snævrere danske Klasseforeninger, Sangforeningen og Læseforeningen for ophævet.*) At dette var et haardt Slag for Seminariets dansksindede Elever vil kunne forstaas. Set under et større Synspunkt viser denne kraftige Foranstaltning, at Forsøget paa at samle Elever fra begge Ljre i et Seminarium efterhaanden var blevet en Trusel mod Seminariets Arbejde og Liv.

I Aaret 1884 blev den danske Afdeling, B-Afdelingen ophævet, og et nyt tysk Seminarium oprettet i Haderslev.

Saaledes endte det tvesprogede Tønder Seminarium sine Dage, og det blev afløst af et rent tysksproget.

---

*) Saaledes efter et Referat af Mødet i Foreningen »Enigheden«s Forhandlingsprotokol.

Det prøjsiske Seminarium 1884 — 1920.

I Seminariets begivenhedsrige og omskiftelige Historie begynder et nyt Afsnit med 1884. Bedst kan man vel karakterisere dette Afsnit ved Overskriften: **d e t p r ø j s i s k e S e m i n a r i u m**.

Skønt beliggende indenfor den danske Helstats Grænser havde Seminariet fra dets Grundlæggelse været tysk af Sprog og Aand, — kun med en kortere Afbrydelse fra 1851-64, da det var rent dansk baade af Sprog og Aand. Ogsaa efter Annektionen i 1864 var til en Begyndelse det slesvig-holstenske Præg det herskende, og Anstaltens Ledere og Lærere lagde Vægt paa at bevare dette Seminariums Hjemstavnspræg til Forskel fra andre tyske Seminarier. Men i 1884 skete et Omslag. Seminariets Farve blev den sort-hvide, den prøjsiske. Hjemstavnspræget skulde udviskes, og Seminariet skulde afglattes til at repræsentere Normaltypen paa Datidens prøjsiske Seminarier, som havde at fremstille den prøjsiske Normallærer, som atter — efter en klog og kyndig Mands Bedømmelse (v. Hedemann Heespen) — havde til Opgave at skabe en Normalrekrut til den prøjsiske Hær.

Den indre Aarsag til denne Overgang ligger i Landsdelens Historie, — i det som skete 1878.

I dette Aar slettede som bekendt de to Magter, Prøjsen og Østrig, som i Fællesskab havde annekteret Slesvig og Holsten, efter gensidig Overenskomst den Paragraf, som Napoleon III havde faaet indføjjet i **P r a g f r e d e n** (§ 5), og som havde givet Løfte om, at Nordslesvig skulde gives tilbage til Danmark, hvis Befolkningen ved en fri Afstemning tilkendegav Ønsket derom. Som rimeligt var, havde Nordslesvigs danske Befolkning klynget sig til denne Paragraf, som holdt Modet og Haabet om en Genforening med Moderlandet oppe. De prøjsiske Magthavere førte da ogsaa en forsigtig og maadeholden Politik mod den dansksindede Befolkning i Slesvig, saalænge denne § 5 stod ved Magt.

Paragraffen virkede derfor hemmende og generende paa de re-

gerende Myndigheder, og man ønskede den slettet, hvad den altsaa blev i 1878. Den senere Generalsuperintendent for Slesvig, Th. Kaftan, som paa det Tidspunkt var Regerings- og Skoleraad i Slesvig og som saadan godt inde i den raadende Regeringsstemning, skriver da ogsaa om Slettelsen af § 5: »Ved Slettelsen af § 5 havde Forholdene klaret og fæstnet sig«.*) Germaniseringsbestrebelserne fik saaledes fri Bane. En aktiv Sprog- og Skolepolitik kunde begynde i Nord-slesvig.

Det er af Interesse ogsaa i denne Sammenhæng at kunne følge Linjen i denne Germaniseringspolitik.

Som allerede bemærket gik man forsigtigt frem. Først i 1871 begyndte Regeringen at røre ved Sagen. Der udkom nemlig i det Aar en Forordning om Sproget i de nordslesvigske Skoler, hvor Hjemmesproget var ublandet dansk, men den var meget maadeholden. Den begrænsede sig til fra det tredje Skoleaar at indføre 6 Timers Undervisning i Tysk om Ugen, som dog paa Begæring af Skoleinteressenterne kunde udvides til 8, ja til 10 Timer. Tyskundervisningen behandledes endnu som Undervisning i et Fremmedsprog. Dette maadeholdne Skridt vandt Forstaaelse hos den dansk-talende Befolkning, som selvfølgelig var interesseret i, at deres Børn lærte det Sprog, som nu var Landets officielle. Forordningens maadeholdne Karakter er saaledes udtrykt i en af dens Paragraffer: »Nationalitet og Modersmaal skal lades uberørt«.

Men i 1878 — betegnende nok netop i det Aar, da § 5 i Pragfreden blev slettet — tog Regeringen et kraftigt Skridt fremad i sin Skole- og Sprogpolitik. Der udkom nemlig en ny Forordning, som bestemte, at der allerede paa Folkeskolens nederste Trin (»Understuf«) skulde indføres 6 halve Timer i tysk Sprog og Anskuelsesundervisning paa Tysk. Fiblen (ABC'en) skulde indøves baade paa Tysk og paa Dansk. Iøvrigt indførte Forordningen et mærkeligt Sprogsammensurium. I Tavleregning skulde saaledes undervises paa Dansk, i Hovedregning paa Tysk. Paa Skolens mellemste Trin (»Mittelstuf«) og paa dens øverste Trin (»Oberstuf«) blev de tyske Timer gradvis forøgede, dog ikke saaledes at det danske Sprog blev helt fortrængt. Nogle Fag skulde meddeles paa Dansk (saaledes Religionsundervisningen), andre paa Tysk, — ialt 14 Undervisningstimer paa Tysk, 18 paa Dansk. Den før omtalte Kaftan, der som Skoleraad inspicerede de nordslesvigske Skoler under Sprogordningen af

*) Th. Kaftan: Erlebnisse und Beobachtungen des ehemaligen General-superintendenten von Schleswig. S. 124.

1878, karakteriserer denne med Rette som »et Miskmask til Pine og Plage baade for Lærere og Elever«. Naturligvis var denne tvesprogede Skole kun tænkt som en Overgangsform, hvilket ogsaa fremgaar af en Slutningsbemærkning i Forordningen, som lyder saaledes: »Indførelsen af tysk Sprog som Undervisningssprog i samtlige Fag — kun med Undtagelse af Religion — kan tillades enkelte Steder, naar et Flertal andrager derom, eller kan tillades af Overpræsidenten paa Forslag af Regeringen«.

Men den Linje, som var antydet i Forordningen af 1878, blev ført helt igennem i den berygtede *Sprogforordning af 1888*, som bestemte, at Undervisningssproget fra det andet Skoleaars Begyndelse skulde være Tysk i alle Fag alene med Undtagelse af Religionsfaget. Denne sidste Begrænsning skyldtes Hensynet til Kirkesproget i de nordslesvigske Sogne, som var Dansk. Altsaa: Hjemmesproget var Dansk, Kirkesproget var Dansk, alligevel skulde Undervisningssproget i Skolen være Tysk.

Hvilken Smerte og Forargelse denne Forordning vakte i det dansktalende Nordslesvig, hvor Hjemmene skulde se deres Børn underviste i et Sprog, som var Hjemmene fremmed, er velbekendt, og Ubetimeligheden af dette Overgreb erkendes i vor Tid ogsaa fra tysk Side — dog maaske mere som en politisk Dumhed end som en Uret mod Befolkningen. Den dansksindede og dansktalende Del af denne rejste sig da ogsaa til øget Modstand. Man søgte at hjælpe sig med Privatundervisning i Hjemmene, som blev lagt alle Hindringer i Vejen, eller ved at sende Børnene til Efterskoler hinsides Grænsen. Sprog- og Kulturkampen tog Fart. Kaftan skriver om denne Forordning af 1888, for hvilken han fralægger sig ethvert Ansvar, at den var et Skæbneslag for Tyskheden i Nordslesvig.

Naar Udviklingslinjen i den prøjsiske Sprog- og Skolepolitik trækkes op i denne Sammenhæng, hvor der skal fortælles om Seminariets Historie i dette Tidsafsnit, er det, fordi den giver tilstrækkelig Forklaring paa det, som foregik i Seminariets Historie i 1884. *Seminariets Afdeling B, den danske Afdeling*, blev ophævet, dets Undervisningssprog blev Tysk helt igennem, fra regnet nogle faa Timer i Dansk som et Fremmedsprog. Man havde simpelthen ikke længere Brug for danskuddannede Lærere, end ikke for det dansktalende Nordslesvig.

Som et andet Fremstød mod det danske Sprog maa det betragtes, at et nyt tysksproget Seminarium blev oprettet i »Nordmarken«, nemlig Seminariet i Ha-

derslev. Seminariedirektor i Tønder C a s t e n s drog med en Flok af sine Tønder Seminarister til Haderslev og grundlagde der det nye tyske Seminarium. Seminariet i Haderslev er saaledes ligesom det nu nedlagte Eckernførdeseminarium et Datterseminarium af den gamle Anstalt i Tønder.

Hvis man tilstræber at danne sig et Billede af Seminariets indre og ydre Liv i Perioden 1884 — 1920 kunde det ligge nær at lægge de skiftende Direktoratater til Grund. En Fortegnelse over Rækken af Direktører (Forstandere) vil ogsaa blive givet i Slutningen af denne Afhandling (se Side 105), og den er i flere Henseende af Interesse. Men der maa vistnok advares mod at tillægge disse Direktørers Indflydelse, deres Evne til at præge Institutionen og dens Elever for stor Betydning. Dertil virkede hver enkelt af dem alt for kort. De kom paa langt nær ikke til at præge deres Elever i samme Grad som for Eksempel Forstanderne ved danske Seminarier (Svendsen i Jelling, Ludvig Christian Müller i Ranum og andre). Det vilde ogsaa friste til en Undervurdering af det Arbejde, som blev gjort af en Række dygtige og nidkære Seminarielærere, og let føre til en Miskendelse af den indgribende Betydning, som de Love og Bestemmelser, hvorunder der arbejdedes, havde paa Uddannelsen.

Ved at overskue Rækken af Direktører er der imidlertid to Forhold, som vækker vor Opmærksomhed.

Det ene er det paafaldende, at alle Direktører i Perioden 1884 — 1920 er hentede syd fra, ikke en fra Slesvig eller Holsten, alle fra Landet syd for Elben. Dette kan ikke være en Tilfældighed, der maa være en Plan, et Princip i dette, og Planen er den tidligere nævnte, at Seminariet skulde afklædes sit Hjemstavnsspræg og uniformeres i Overensstemmelse med de andre prøjsiske Seminarier. Men det andet Forhold, som vækker vor Opmærksomhed, er det paafaldende korte Aaremaal, som Regeringen gav de paagældende Direktører til deres Virksomhed i Tønder. I Perioden 1864—1920 var der ansat ialt 10 Direktører, d. v. s. at hver af dem gennemsnitlig kun virkede i rigelig 5 Aar. Man spørger om Grunden. Muligt er denne at søge i, at Stillingen kun betragtedes som en Avancementspost, hvorfra Vejen gik til højere Stillinger indenfor Undervisningsvæsenet, eller — og det er vel rimeligere at antage — Grunden ligger i selve Systemet: den enkelte Forstander maatte ikke vinde Tid til at paavirke Anstalten i større Grad, de af Regeringen lagte Linjer og Rammer for Seminariet maatte ikke forstyrres. Centralisations- og Uniforme-

ringsbestræbelser ønsker ikke at tillægge personlig Indsats og Initiativ for stor en Indflydelse.

Efter D i r e k t o r C a s t e n s Forflyttelse til det nyoprettede Seminarium i Haderslev i 1884 sendte Regeringen i 1885 en ny Direktor. hvis Virksomhed passende kan betegnes som et forhastet Forsøg paa at overføre prøjsiske Tilstande paa det slesvigske Seminarium. Han kom fra et Seminarium i Østprøjsen, hans Navn var M u n t h e r. Snart skulde han faa at mærke, at man ikke kunde regere paa et slesvigske Seminarium efter de samme Metoder, som kunde anvendes i et prøjsisk. Efter en højtidelig Indsættelse i Embedet kom det meget snart til Rivninger mellem ham og hans Elever, ja med Byens Befolkning. Seminariets Akter viser, hvor bagvendt han tog paa de ny, for ham helt fremmede Forhold. Hans Regimente var den strænge Disciplin og de mange Forbuds Regimente. Eleverne paa Seminariet maatte ikke bære langt Skæg, der indførtes stræng Kontrol med, hvilke unge Piger der maatte indbydes til dets Fester, der blev givet Regler for, overfor hvilke af Byens Standspersoner (Landraad, Borgmester, Provst med deres Hustruer). der var Hilselig for Seminaristerne. Det studentikose Væsen (»die Nachahmung studentischen Wesens«), som trivedes frodigt i Elevforeningen »Concordia«, søgte han at komme til Livs ved at opløse Foreningen. Med Byens Borgere laa han i Avisfejde. I 1886 vendte han tilbage til Østprøjsen, hvor han var kommet fra.

Ogsaa hans Efterfølger E c k e r t var en Prøjsler, han virkede kun to Aar i Tønder, idet han i 1888 udnævntes til Direktor for Kvindeseminariet i Augustenborg, men han fik dog Lejlighed til at efterlade sig et godt Navn og Minde i Seminariets Historie.

Under ham oplevede Seminariet nemlig en stor Begivenhed, idet H u n d r e d a a r s d a g e n for dets Grundlæggelse fejredes med stor Højtidelighed den 10. September 1888. Ved denne Lejlighed viste det sig, hvilken Popularitet den gamle Anstalt havde vundet sig gennem Tiderne ikke blot blandt gamle Elever, men ogsaa i Befolkningen. Skarer af gamle Tønderseminarister, Repræsentanter for Regeringen og andre tyske Seminarier mødte op for at hylde Seminariet og dets Stifter Provst Balthasar Petersen. Festens Midtpunkt var Afsløringen af et Mindesmærke for denne sidste. Det har den Dag i Dag en fremtrædende Plads i Seminariets Gaard, hvor det hilser den indtrædende og kalder Mindet frem om hin ærværdige Præst og Skolemand, som lagde Grunden til det i Tidernes Løb saa blomstrende Seminarium.

Mindestenen for Balthasar Petersen.

I Dagens Anledning udgav den fungerende Direktør et Festskrift, nærmest en Samling Aktstykker til Seminariets Historie, men ved Siden deraf en med Omhu udarbejdet statistisk-biografisk Fortegnelse over Direktører, Lærere og Elever paa Seminariet, hvortil der kan henvises, hvis man ønsker Oplysninger desangaaende.*)

En større Betydning end de hastigt skiftende Direktører maa man vistnok tillægge de Love og Bestemmelser for Seminariets Undervisning, hvorefter der arbejdedes. En Seminarielov, en Seminarireform har vidtrækkende Betydning ikke blot for selve Uddannelsen, men for det folkelige Kulturstandpunkt i det hele.

I den Henseende kom Seminarireformen af 1901 til at betegne en Epoke i alle prøjsiske Seminarier, ogsaa det i Tønder.

Forud for denne Reform havde Seminariet arbejdet efter »die allgemeinen Bestimmungen« af 1872. Disse betegnede, da de afløste

*) H. Eckert: Gründung und Entwicklung des königlich evangel. Schul-lehrer-Seminars in Tondern.

de berygtede »Stiehlske Regulativer«, et virkeligt Fremskridt og føltes den Gang som saadant. Som bekendt forfølger enhver Seminarieuddannelse et dobbelt Formaal: dels at meddele Eleverne en Almendannelse, der kan danne Eleverne intellektuelt, kulturelt og moralsk og saaledes gøre dem skikkede til at forplante den menneskelige og folkelige Kultur til den opvoksende Ungdom, — men desuden at forbedre Eleverne til det egentlige Lærerkald ved at give dem en teoretisk og praktisk Uddannelse med dette for Øje. »Die allgemeinen Bestimmungen« af 1872 havde maaske til Ensidighed betonet det sidste af disse Formaal paa Bekostning af det første. Undervisningens Indhold var i det væsentlige begrænset til de almindelige Folkeskolefag, hvis Stof gennemarbejdedes meget grundigt og tilrettelagdes logisk-didaktisk til direkte Anvendelse i Folkeskolens Undervisning. Horisonten for Undervisningen gik det i det væsentlige ikke ud over Folkeskolens Behov. Paa dette Omraade ydede Undervisningen i Datidens tyske Seminarier noget virkeligt fremragende, hvis Virkninger spores den Dag i Dag i den tyske Skoles Arbejde. Den unge Lærer, som var uddannet efter disse Bestemmelser, stod ikke famlende og usikker, naar han gik ud fra Seminariet til Arbejdet i Skolen. Han var fortrolig med Undervisningens Teknik. Men det er klart, at en Undervisning af denne Type paa de begavede Elever, som følger med Tiden, maatte virke ufrisk, fortørrende, uden Evne til at tilfredsstille deres Tørst efter større Viden og større Udsyn, og Teknikken udarter let til det haandværksmæssige.

Rektor H. Siemensen gør i sin Bog: »123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern« opmærksom paa, at der i de sidste to Aartier af forrige Aarhundrede havde lagt sig »en stor Træthed« over de prøjsiske Seminarier, og der lød ogsaa en stærk Kritik fra Lærerstandens over Uddannelsesstiden, som af nævnte Rektor Siemensen karakteriseres som »en Ørkenvandring«.

Ved Samtaler med gamle, endnu levende Tønderseminarister fra disse Aar faar man denne Dom bekræftet.

Her kan anføres nogle Linjer af en Selvbiografi af Forfatteren Wilhelm Lobsien, som var Elev paa Seminariet fra 1890—93.*) Han skriver i sin Selvbiografi om Seminarieaarene saaledes: »Da

---

*) Lobsien var født i Nordsløvig, i Foldingbro, i 1872, hans Fader var Toldbetjent. Efter at være dimitteret fra Tønder Seminarium virkede han som Lærer i Højer og Kiel. Han er Forfatter til en Række lyriske Digte, Romaner og Noveller, af hvilke en: »Der Halligpastor« er oversat paa Dansk.

jeg var 17 Aar gammel, kom jeg paa Seminariet i Tønder. Hvoraf kommer det dog, at disse tre Aar for mig i Dag er ganske døde og forglemte? Jeg er ikke i Stand til at erindre en eneste Undervisningstime, som beredte mig virkelig Glæde eller senere har virket blivende paa mig. Paa det venskabelige Samliv med mange af mine Seminariekammerater tænker jeg derimod med Glæde«.

I samme Retning gaar en anden Udtalelse af en nulevende anset dansk Skolemand, som var Elev paa Seminariet 1891—94: »Vi fik megen Øvelse i at lægge en Disposition for hver Time, at katekisere logisk og stille Spørgsmaalene rigtigt. Men det var et Haandværk, vi lærte, selv om jeg maa tilføje: vi lærte det grundigt«.

Disse nu aldrende Tønderseminarister fra disse Aar glæder sig alle ved at se tilbage paa det gode Kammeratskabsforhold, paa Livet i den hyggelige Seminarieby med dens Borgerfamilier, i hvilke de hyppigt giftede sig ind. *) De dansksindede, nordslesvigske Seminarister, som — om end kun i ringe Tal — sad paa Skolebænk med Angelboer, Frisere, Ditmarskere og Holstenere; har i det store og hele intet at beklage sig over med Hensyn til den Behandling, der blev dem til Del til Trods for deres danske, ofte antiprøjsiske Følelser. Der mødte dem ingen Fortrædeligheder, naar de da forstod at holde deres Sindelag »indenfor Vesten«. Men deres Trang til Viden, deres Tørst efter Kundskaber, deres Længsel efter et større Udsyn udover Kulturverdenens rige Felter blev ikke tilfredsstillet. Naturligvis gjaldt dette særlig de begavede blandt Eleverne. Middelmaadigheder har jo altid lettest ved at finde sig til Rette. Og dertil maa føjes, at Tiden var rig paa videnskabelig Fremdrift, — ikke mindst i det tyske Rige, som i disse Aar rejste sig i sin Vælde ikke blot politisk og økonomisk, men ogsaa videnskabeligt og teknisk.

Der trængtes med andre Ord til noget nyt. Seminariet som enhver anden Skoleform maa stadig paany lægge sig ud i Tidens Strøm og indrette sin Undervisning efter Tidens Krav. Dette tilstræbtes ved den nye prøjsiske Seminarielov af 1901.

Man søgte ved denne at bøde paa den før nævnte Spænding mellem de to Seminarieformaal: Hensynet til Elevernes Almendannelse og Hensynet til Forberedelsen til den egentlige Lærergerning,

---

*) Et muntert Minde om den Tids Seminarieliv i Tønder By og Forbindelsen mellem dette og Byens Borgere og da navnlig deres Døtre findes i et stærkt lokalt præget Lystspil af Tønderborgeren Lorenz Holm Andersen: Der verschriebene Vetter.

blandt andet ved at bringe en ny, organisk Forbindelse til Veje mellem Seminarie- og Præparanduddannelsen. Denne sidste havde hidtil været et privat Foretagende. Hist og her i Provinsen var der Præparandskoler, hvor unge Mennesker forberedtes til Seminariernes Optagelsesprøve. Til denne indstillede sig ogsaa saadanne, som havde forberedt sig selv under Vejledning af en eller anden Landsbylærer, hvem de samtidig gik til Haande i Skolen. »Underlærere« kaldtes de. Nu blev disse Præparandskoler Statsanstalter, treaarige og organisk indlemmede i de prøjsiske Statsseminarier, saaledes at de, der havde bestaaet Afgangsprøven ved Præparandanstalten, dermed var optaget i Seminariet. Hensigten med denne Foranstaltning var at aflaste Seminariet for Meddelelsen af de almindelige Folkeskolekunderskaber og dermed aabne Muligheder for en til Tidens hele Indstilling svarende højere videnskabelig præget Undervisning i Seminariet. Alle dets Fag blev lagt op i et højere Niveau. Endvidere indførtes saavel i Præparandanstalten som i Seminariet Undervisning i et moderne Fremmedsprog for derigennem at give Eleverne Adgang ogsaa til fremmede Landes Dannelsesomraader. Tro imod tysk Seminarietradition blev der fortsat lagt stærk Vægt paa Arbejdet i Øvelsesskolen, der organiseredes dels som en almindelig seksklasset Købstadsskole og dels i en kunstig sammensat enklasset Skole, for at Eleverne skulde kunne beherske Undervisningen i de forskellige Skoleformer. Lederen af Øvelsesskolen var en Seminarielærer, han kaldtes Ordinarius. Under hans Vejledning arbejdede Eleverne paa egen Haand i Øvelsesskolens Klasser. Kritik og raadgivende Vejledning blev givet af Ordinarius.

Til at gennemføre denne Reform maatte en ny Mand, og Regeringen havde her en saare heldig Haand, da den kaldte Rhinlænderen Dr. R u n k e l fra en kommunal Skoleinspektørstilling i Stettin til Direktorstillingen ved Seminariet i Tønder.

Runkel er en af de Skikkelser, som rager op i Seminariets Historie. Hans Virketid i Tønder var kun kort, 6 Aar (fra 1902—1908), men han kom til at præge Seminariet stærkt. Han egnede sig til det, som han var kaldet til: Gennemførelse af Ordningen af 1901. Selv videnskabelig interesseret forstod han at inspirere sine Elever med samme Aand. Han magtede at ægge sine Elever til selvstændigt Arbejde. Mange af disse fulgte hans Forbillede og studerede videre efter Dimissionen, stadig hjulpede og støttede af deres Direktor. Hans rhinlandske Gemyt og den Respekt, der stod om hans Person, hjalp ham til et godt Forhold saavel til hans Elever som til Byens Be-

folkning, Under ham hævedes Seminariet til et af de mest ansete i Hertugdømmerne. Til Skade for Seminariet maatte det tidligt miste ham, idet han avancerede til en Stilling som Provinsskoleraad i Slesvig, men hans Interesse for Politik slugte ham ganske. Han blev Medlem af den grundlovgivende Nationalforsamling i Weimar 1920 og blev Medlem af den tyske Rigsdag, hvor han sluttede sig til Strememanns Folkeparti.

Under hans Direktorat blev den gamle Seminariebygning nedrevet og en ny, større og flottere bygget op i Aaret 1905. Det var i denne Bygning, det danske Seminarium rykkede ind efter Genforeningen og nu har til Huse. Den store Tilvækst af Elever ved Oprettelsen af Præparandanstalten havde gjort denne Udvidelse nødvendig. Ogsaa Øvelsesskolen krævede ny og større Plads. Først i 1915 opførtes en ny smuk og praktisk Øvelsesskolebygning, sammenbygget med den ny Seminariebygning. Runkels Direktorat var en lykkelig Tid for Seminariet, alt var i Vækst og Udvikling.

Ogsaa for Seminarieungdommens fysiske Opdragelse blev der sørget godt, ganske særlig under D i r e k t o r K r a h e, som i 1908 fulgte efter Dr. Runkel. Var det i en Forudanen af den store Verdenskrig, som skulde kalde saa mange af Seminariets Unge under Vaabnene og stille saa store Krav til deres Mod og Legemskræfter, at Seminariet i sine sidste Leveaar som tysk Lærerskole i en Grad som aldrig før dyrkede Legemsøvelser, Sport og Idræt? Baade i det snævrere Hjemland og længere syd paa fejrede de sportstrænede Tønderseminarister store Triumfer, — ikke mindst ved de aarlige, patriotisk højstemte Knivsbjergfester, hvorfra Seminariets Ungdom hjemførte Sejerherrernes Præmier og Egekranse. Direktor Krahe interesserede sig i særlig Grad for denne Side af Ungdommens Opdragelse, og det tjener ham til et Æresminde, at han under Udfoldelse af et stort Arbejde fik indsamlet Pengemidler mange Steder fra til Erhvervelse og Indretning af den udmærkede, flere Hektarer store Sportsplads udenfor Byen ved Ribe Landevej, hvor Byens og Seminariets Ungdom den Gang og den Dag i Dag driver deres Legemsøvelser og kæmper deres Sportskampe.

For de Elever, for hvem Læsning og stille Studier var en yndet Beskæftigelse, var Seminariets Bibliotek et kært Sted. Ved Genforeningen var dette Bibliotek naaet op paa ca. 15000 Bind, det var Seminariets Stolthed, og man sagde, at næst efter Universitetsbiblioteket i Kiel var det Hertugdømmernes største. Det var sammensat af forskellige Bogsamlinger. Dets ældste Lag var et gammelt

Lærerbibliotek for Tønder Provstis Lærere fra ca. 1800 til 1830, som er velegnet til pædagogiske Kildestudier angaaende denne Tid. En Samling Bøger fra det dansksprogede Seminariums Tid danner en Samling for sig. Efter 1864 udvidedes denne ikke, medens det tyske Bibliotek voksede sig stort, idet der foruden Statsstøtte hvert Aar stillede Midler til Raadighed af den saakaldte »Herzog Friedrich Stiftung«.) Senere forøgedes det ved Bogsamlinger, som blev det testamenteret. Saaledes tilfaldt der Biblioteket ved Provst Carstens Død en saare værdifuld Bogsamling paa ca. 4000 Bind, hvori særlig Hertugdømmernes Historie er rigt repræsenteret. En Del af Biblioteket er den saakaldte Rickmerske Bogsamling, som ved testamentarisk Bestemmelse tilfaldt Seminariet ved Seminarielærer Rickmers Død 1905. Biblioteket indeholder gamle værdifulde Værker særlig om Hertugdømmernes Historie og Topografi foruden en rig Samling af tysk Skønlitteratur, Pædagogik og Teologi. For Bogelskere er det lidt af en Smerte at se denne Bogskat henstaa som noget uafsluttet, da det ikke er blevet fornyet efter Genforeningen. Efter den slesvigske Treaarskrig oprettedes et Legat »Det Howden-Rønnenkampske«, af hvilket en Sum var baandlagt til Anskaffelse af Litteratur til det danske Seminariums Bibliotek. Da Sønderjylland gik tabt for Danmark, overgik Legatet med en aarlig Anskaffelsessum til Askov Højskoles Bibliotek. Efter Genforeningen er Legatet atter kommet det danske Seminariebibliotek i Tønder til Gode.

Saa indtraf den store Katastrofe. Verdenskrigen brød ud! Som disse Blade af Seminariets Historie har kunnet fortælle, har denne Institution paa Grund af sin udsatte Beliggenhed i en særlig Grad været udsat for Krigens katastrofale Virkninger: 1848—51, 1864, Verdenskrigen 1914—19. Det katastrofalt omstyrtende afløst af det paafølgende genopbyggende gaar som en Traad gennem hele dette Stykke Seminariehistorie.

Til en Begyndelse virkede Krigens Udbrud paa Elevflokken i Tønder som overalt i Tyskland en Rus af patriotisk Begejstring. Eleverne meldte sig i store Skarer til Fanerne, selv Præparandanstaltens Elever, som næppe var kommet ud over Drengalderen, blev grebet af Bevægelsen og vilde med. Under disse Forhold kunde Seminariets Undervisning kun med yderste Vanskelighed gennemføres.

---

*) Legatet har sin Oprindelse fra en i Maj 1864 af den slesvig-holstenske Forening i Hamborg stiftet Laanekasse for Hertugdømmet Slesvig, oprettet for at lindre den ved Krigen fremkaldte Nød. I 1884 traadte denne Laanekasse i Likvidation, og de resterende Midler blev fordelt paa Gymnasierne i Haderslev og Flensborg og Seminariet i Tønder.

Elevernes og Lærernes Rækker tyndedes ud. Lokalerne blev som under de tidligere Krige taget i Brug til Krigsformaal. Den gamle Øvelsesskolebygning blev benyttet til Lasaret for Krigens saarede, Direktorboligen til Bolig for Lasaretlægen og til Apotek. Efterhaanden som der indløb Budskab paa Budskab om de mange Elever, som var blevet derude og aldrig vilde vende tilbage, kølnedes Begejstringen og afløstes af mørk Alvor. Alt var i Opløsning. Efter Krigens Afslutning, da Skæbnepilen viste i Retning af en bestemt Afgørelse, brød en Del dansksindede Elever fra Seminarierne i Tønder og Haderslev op og drog til Jelling Seminarium, hvor de under rolige Forhold kunde fortsætte og afslutte deres Uddannelse paa et særligt ved Seminarieforstander Skat Rørdam oprettet Kursus for sønderjydske Seminarister. En Del af disse fulgte senere efter Fredsslutningen med Forstander Rørdam til det nyoprettede danske Seminarium i Haderslev, hvor de fuldendte deres Uddannelse.

Efter Krigens Afslutning og under »den internationale Kommissions« civile og militære Forvaltning af Slesvig blev Seminariets Bygninger anvist som Kaserne for en engelsk Troppeafdeling paa ca. 90 Mand, som skulde opretholde Roen i Byen og sikre den fri Afstemning om Nordslesvigs Skæbne, som stod for. Ogsaa i denne Periode af engelsk Besættelse fortsatte Seminariet sin Undervisning, men stadig under store Vanskeligheder, og før og under Afstemningen udtømte dets Lærere og Elever deres sidste Kræfter i en hidsig Agitation for et i tysk Interesse godt Afstemningsresultat.

Resultatet af Afstemningen den 10. Februar 1920 er godt kendt. Tønder By tilfaldt Danmark, idet den ny Grænse blev trukket tæt syd for Byens Porte. Efter Afstemningen forlod de engelske Besættelsestropper Byen og afløstes af det danske Militær, som ogsaa fik Seminariets Bygninger anvist som Kaserne. Det tyske Seminariums Forbliven i Tønder var nu en Umulighed. Den sidste af dets Direktører Dr. P o t t med Lærere og Elever maatte med forstaaelig Smerte og undskyldelig Bitterhed forlade Tønder.*) Man drog til Nibøl i II Zone, nogle Mil syd for den ny Grænse og forsøgte at bygge Seminariet op paa ny. Her fik det dog kun en kort Levetid, idet Læreruddannelsen i Tyskland organiseredes paa en ny Maade: Seminarierne nedlagdes og erstattedes af pædagogiske Akademier, som kun stod aabne for Elever, som havde taget Studentereksamen (Abitur).

---

*) Nævnte Bitterhed overfor det danske præger Dr. H. Siemonsens Fremstilling af Begivenhederne i hans: »123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern«.

Det seminaristiske maatte vige for det akademiske, — i den Retning havde Udviklingen i Tyskland pøget siden Seminarireformen af 1901.

I Tønder By organiserede saa den danske Regering et dansk Statsseminarium, efter at det sidste Militær, de danske Tropper, havde forladt Seminariets Bygninger. Hvor de tyske Lærere og Elever var rykket ud med Smerte, rykkede de danske ind med Glæde, — begge Stemninger er lige forstaaelige. Endnu en Gang blev Danebrog hejst over den omstridte og omtumlede Institution.

Mindestenen for de faldne.

I Seminariets smukke Haveanlæg staar en Mindesten, smuk af Form, alvorlig, værdig og rolig af Indskrift: »Das Seminar in Tondern setzte diesen Stein seinen Gefallenen«. Den er rejst til Minde om 86 unge Elever i Seminariet og Præparandanstalten, en Lærer og Sko-

lens Pedel, som »blev derude«, faldt for deres Land. Stenen taler og vækker Alvor. Den taler om blomstrende Unge, som — for de flestes Vedkommende — i Begejstring og Offervilje satte deres Liv til for en Sag, som blev tabt, — hvis man i det hele kan tale om en tabt Sag dér, hvor Livet sættes frivilligt ind for en Idé!

Forstanderrækken efter 1884.

1885—86: *Munther* fra Østpreussen, senere Forstander i Østpreussen.

1886—88: *Eckert* fra Posen, senere Forstander i Augustenborg.

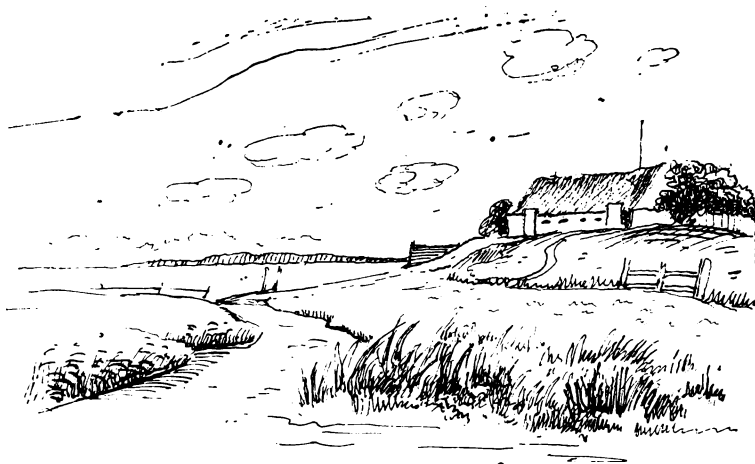
1888—93: *Löwer* fra Mellemtyskland, senere Forstander i Segeberg, fra 1901—03 Provinsskoleraad i Slesvig.

1894—01: *Kramm* fra Hannover, senere Forstander i Stade.

1902—08: *Runkel* fra Rhinlandet, senere Provinsskoleraad i Slesvig.

1908—16: *Krahe* fra Vestfalen, senere Forstander i Bromberg.

1917—20: *Pott* fra Hannover, senere til Nibøl.

Seminariets Historie fra 1920 - 1938 — Genforeningsseminariet.

Hvis man i Foraaret 1920 havde spurgt en Tønderborger, hvad de store Bygninger ved Vidaaen under de nye Statsforhold skulde bruges til, vilde han uden nogen Betænkning have svaret: »Selvfølgelig til Seminarium!« Konger og Kejsere var kommet og gaaet, Statsgrænsen var flyttet nordpaa og sydpaa, men gennem alle Omskiftelser havde Seminarium og By været knyttet fast sammen. For enhver Nordslesviger stod det lige saa klart, at der nu i Tønder skulde indrettes et dansk Seminarium.

Set fra Centraladministrationen i København laa Sagen ikke saa ligetil. Tønder Seminarium havde mistet langt den største Del af sit gamle Opland — de fleste Elever havde været hjemmehørende i Nordfrisland og Ditmarsken — og Haderslev, Ribe og Jelling Seminarier

syntes at spærre for nyt Opland nordpaa. Naar man alligevel gik med til at bevare Tønder Seminarium, skyldtes det vel delvis den ældgamle Tradition og et Hensyn til Tønder Købstad, som ved Grænse-dragningen havde mistet Halvdelen af sit økonomiske Opland; men man højede sig ogsaa for den nationale Nødvendighed at skabe et dansk pædagogisk og kulturelt Midtpunkt i Grænsebyen.

Den 31. August 1920 gænaabnedes saa Tønder Seminarium som et dansk Statsseminarium, og Dagen efter begyndte Øvelsesskolen, den danske Folkeskole for Tønder Købstad, i intim Forbindelse med Statsseminariet. Det var naturligt, at den nye Forstander Pastor Albeck ved Aabningshøjtideligheden knyttede Mindets Baand tilbage til den 7. Januar 1858, da Seminarieforstander K u h n e l havde aabnet det rent danske Lærerseminarium paa samme Sted, og at han i korte Træk opridsede denne Lærerskoles rige Historie. »Dette Seminarium« udtalte Forstander Albeck, »har mere end noget andet i Danmark Alderens Ærværdighed og en omskiftende Histories Interesse. Mange Minder om Sejr og Nederlag for Danskheden i Nord-slesvig synger deres stille Sang omkring disse Mure og de høje Træer ved Aaens Bred. Jeg anser det for godt for en Ungdom, naar den i Læreaarene er omgivet af Minder«. Det var lige saa naturligt, at Forstander Albeck paa denne Dag opridsede Fremtidens Opgaver: »Jeg ser vor Opgave som dobbelt. Først at gøre vort kære Fædreland Ære ved vort Arbejde og vor Færd. — — Dernæst at gavne dansk Ungdom ved at meddele en levende Undervisning, som gaar grundigt til Værks, saa grundigt, at den naar ind til den i Sjælegrunden hvilende Længsel efter den levende Gud og Samliv med ham. — Skal vi magte denne Opgave, over for hvilken vi staar med Frygt og Bæven, kræver det mere af os Lærere end det rent kundskabsmæssige og undervisningstekniske. Jeg tror, at der ogsaa vil kræves af os det kristne Sind, Jesu Kristi Sind, som kan give sig helt hen for et helligt Kald, saa Kaldet ikke er vort, men vi er Kaldets. Og der kræves et Sind; som har Forstaaelse af Fællesskabets Betydning og kan lade sig bære af Fællesskabet. — — Det er noget højere end Kammeratskab og Kollegialitet, det er noget, som fødes; ikke skabes, som gives, men ikke kan tages. — — Et saadant Fællesskab i Liv og Arbejde vil jeg ønske mellem Lærere og Elever paa Tønder Seminarium.«

Begyndelsen var beskeden. Forstanderboligen og den største Del af Seminariets Bygninger var under Verdenskrigen blevet benyttet som Lazaret; Seminariet havde dernæst i Afstemningstiden været Kaserne for de engelske Besættelsestropper og derefter indtil faa Dage

før Aabningen Kaserne for de første danske Tropper. Alle havde efterladt sig Indskrifter og andre synlige Spor, og det saa ikke hyggeligt ud indendørs. Først i Løbet af det første Undervisningsaar blev Bygningerne underkastet en Hovedstandsættelse, medens Undervisningen gik sin Gang.

Det eneste komplette var Lærerstabten, en Forstander og 6 Seminarielærere; men da der kun oprettedes to Seminarieklasser, deltog Seminariets Lærere det første Aar i Øvelsesskolens Undervisning. Seminariets 1. Klasse talte 15 Elever, den 2. Klasse kun 3. Af Hensyn til unge Sønderjyder, der kun havde haft tysk Undervisning i deres Skoletid, indrettedes tillige en Præparandklasse. Denne talte ved Aabningen 7 Elever, ved 1. Skoleaars Afslutning 12. Øvelsesskolen begyndte den 1. September med 130 Elever, fordelt paa 7 Klasser. Foruden Seminarielærer H. P. H. N o v r u p som Leder ansattes der 2 Lærere, 1 Lærerinde og 2 Timelærerinder.

De 18 Aar, der er gaaet efter Genaabningen i 1920, har vist, at det var rigtigt at bevare Tønder Seminarium. Seminariet har hele Tiden haft normal Tilgang af Elever og har med Hensyn til Elevtal fulgt den Bølgegang, alle danske Seminarier i dette Tidsrum viser.

Elevtal	1920/21	III. —	II. 3	I. 15	+	Præparandklasse
	1921/22	III. 3	II. 14	I. 32	+	-
	1922/23	III. 13	II. 27	I. 30	+	-
	1923/24	III. 21	II. 28	I. 31	+	-
	1924/25	III. 26	II. 28	I. 29	+	-

I Løbet af fire Aar naaede Seminariet altsaa op paa det normale Tal 83 Elever i Seminarieklasserne (+ 36 i Præparandklassen). Dette Tal holdtes med mindre, normale Svingninger, indtil der som Følge af den ny Seminarielov af 15. April 1930 fra 1934 af fandtes fire Klasser. Samtidig naaede dog Elevtilgangen en ny Bølgegal, saa der 1937 kun dimitteredes 17, 1938 kun 16. I Dag er Tilgangen atter stigende, saa Skoleaaret 1938—39 begynder med følgende Elevtal: IV. 24, III. 20, II. 32, I. 30, ialt 106 Elever (+ Præparandklasse).

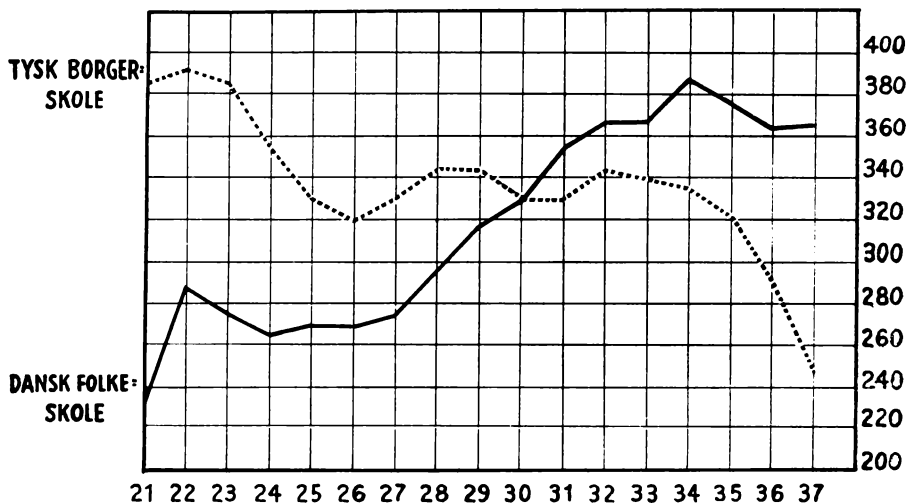
Naar de ydre Rammer til Trods for denne rolige Vækst Gang paa Gang er blevet sprængt, saa der med faa Aars Mellemlum har maattet opføres Tilbygninger og Nybygninger, skyldes dette delvis, at der i Medfør af den ny Seminarielov af 1930 maatte skabes nye Faglokaler, men frem for alt Øvelsesskolens eventyrlige Vækst. Allerede i Løbet af det første Skoleaar steg Børnetallet i Øvelsesskolen fra 130 til 247, fordelt i 8 Klasser, da der med Ministeriets

Tilladelse den 1. April 1921 indrettedes en 8. Klasse, bestemt for Børn fra By og Opland, der ønskede et 8. Skoleaar. I de følgende Aar vedblev Stigningen, indtil Skolen 1932 naaede op over 400 Elever.

Øvelsesskolens Elevtal har i de senere Aar været følgende:

1933	433	1936	410
1934	425	1937	401
1935	435	1938	408

Øvelsesskolens Udvikling er et synligt Udtryk for Danskhedens Vækt i Tønder By og genspejler tillige en almindelig Op- og Nedgang i Fødselshyppigheden, der viser sig overalt. At disse to Faktorer har samvirket, viser nedenstaaende Oversigt over Antallet af skolepligtige Børn (Elevtallet ligger højere) i Tønder danske Folkeskole (Seminariets Øvelsesskole) og Tønder tyske Borgerskole, gengivet efter Skoledirektionens officielle Tal:

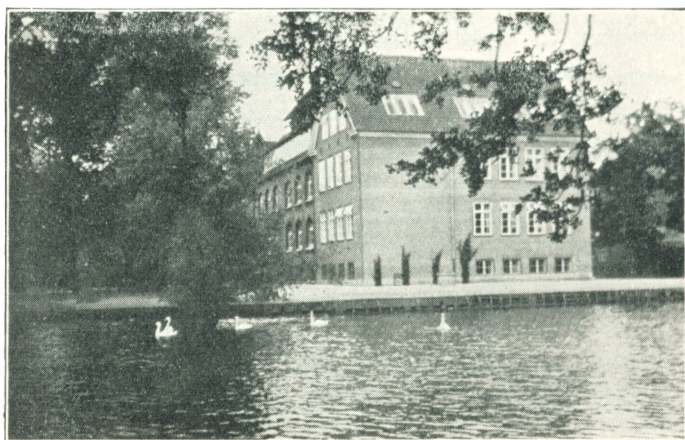
Man ser tydeligt paa den ene Side en Stigning i den danske, en Nedgang i den tyske Skole, men samtidigt i begge Skoler Fødselshyppighedens Genspejling i en Bølgelinie (tydeligst udtrykt i den tyske Skole).

Øvelsesskolens voldsomme Vækst nødvendiggjorde en Deling af Klasserne. 1920 begyndtes der med 7 Klasser, og den 1. April 1921 indrettedes der som nævnt en 8. Klasse. Efterhaanden deltes de største Klasser i Parallelklasser, saa Skolen fra 1930 havde følgende Klassedeling: I a og b, II a og b, III a og b, IV a og b, V a og b, VI, VII, VIII, ialt 13 Klasser. At VI. og VII. ikke er delt, skyldes,

at omtrent Halvdelen af Børnene fra V. (eller IV.) Klasse gaar over paa Statsskolen. I Skoleaaret 1938/39 maa ogsaa VIII. Klasse deles.

Øvelsesskolens Udvidelse fra 7 til 13 Klasser og Seminariets fra 3 (+ Præp.) til 4 (+ Præp.) samt Kravet om nye Faglokaler har medført stadige Udvidelser af Bygningernes ydre Ramme omkring Undervisningsarbejdet.

1920 overtog Staten følgende Bygninger: Forstanderbolig (opført 1860), den gamle Øvelsesskole med Festsal og to Lærerboliger (opf. 1874-75), Seminariet (opf. 1905), Gymnastiksalen (opf. 1874). I Foraaret 1921 overtog Staten den nye Øvelsesskole (opf. 1915), der indtil da ejedes af Tønder Kommune. 1922 opførtes en ny Gym-

Nybygningen af 1931—32.

nastiksal og et smukt Elevhjem til 20 kvindelige Elever; samme Aar blev den ene Lærerbolig inddraget til Skolebrug. 1931/32 opførtes en Nybygning med fire Klasselokaler, Skolekøkken, Lægeværelse og Faglokaler. 1938 forberedes Opførelsen af en anden Gymnastiksal, da Institutionens 18 Klasser ikke kan nøjes med en.

Skal man i faa Ord karakterisere Tiden fra 1920—1937, saa kan man bedst betegne den som en rolig, rigt velsignet Arbejdstid. Der bliver slidt paa danske Seminarier, og der er blevet arbejdet energisk paa Tønder Statsseminarium. Det kan ikke undgaas, at den i Forhold til tyske Seminarier meget strengere Eksamensordning virker paa det daglige Arbejde gennem hele Aaret. I Henhold til Seminarieloven af 30. Marts 1894 havde Seminariet indtil 1934 tre Klasser.

Den nye Lov af 15. April 1930 gav sig Udslag deri, at der 1934 ikke dimitteredes, og at Seminariet fra dette Aar havde fire Klasser. Det er naturligt, at Tønder Seminarium benytter den Specialelæsning i Historie, der indførtes ved denne Lov, til en grundig Gennemgang af det sønderjydske Grænsespørgsmaal. I Forbindelse med dette Studium er der foretaget Studieture til Landsarkivet i Aabenraa, til danske Skoler og Institutioner Syd for Grænsen, til Sydslesvig og Holsten, sidstnævnte, for ved Selvsyn at undersøge det gamle naturlige Skel mellem oprindeligt dansk og tysk Bebyggelse. Naturligvis er der her som ved andre Seminarier ogsaa foretaget talrige Studieudflugter med geografisk, geologisk og naturvidenskabeligt Formaal. 1937 og 1938 har alle tre Specialehold i Fællesskab foretaget en Studierejse til Harzen.

Foredragsholdere og Kursusledere udefra har jævnligt bragt friske Pust ind i Seminariets daglige Arbejde. Amtslæge Dr. Lausten Thomsen giver hvert andet Aar en speciel Undervisning i seksuel Hygiejne for to kombinerede Klasser, og i de senere Aar har der hvert Aar været afholdt Samariterkursus med afsluttende Prøve paa Seminariet. De fleste Elever er for nedsat Medlemsbidrag Medlemmer af Tønder Læse- og Ungdomsforening og kan derved deltage i de Foredrags-, Teater- og Koncertaftener, som denne Forening ordner. Indtil 1925 ordnede Seminariet en særlig Foredragsrække, fra 1925 har denne været fælles med Tønder Statsskole, idet der hver Vinter holdes to Foredrag hvert Sted, hvortil Eleverne har gratis Adgang. I denne Foredragsrække har medvirket Landets betydeligste Foredragsholdere, f. Eks. Prof. Vilhelm Andersen, afd. Censor P. A. Rosenberg, afd. Prof. Edv. Lehmann, afd. Minister Appel, afd. Minister H. P. Hanssen, afd. Biskop Valdemar Ammundsen, Prof. Oskar Andersen, Ministeriets Konsulenter. Prof. N. A. Larsen og Statskonsulent Kaalund-Jørgensen og flere andre. Man mærker ved denne Ordning den Fordel, det lille Land har, at de bedste Kræfter alle er nær ved Haanden, saa der ikke findes døde Afkroge.

Tønder Amts Skoledirektion har hvert Aar i Marts paa Seminariet holdt et Instruktionskursus for Lærere, hvor betydelige Mænd paa Undervisningens og Opdragelsens Omraade har demonstreret Undervisningsmetoder og holdt Foredrag om pædagogiske Spørgsmaal. Eleverne i Seminariets ældste Klasser har haft Adgang til at deltage, og Seminariet har været særdeles glad for at kunne give Husly for 100 Lærere og Lærerinder fra Tønder Amt, der hvert Aar deltager i disse Kursus.

I en længere Aarrække har baade vel besøgte offentlige Skolemøder og kirkelige Møder været afholdt paa Seminariet. 1926 var Seminariet gennem en hel Uge Hjemsted for det tredje danske Hjemstavnstævne med over 250 Deltagere fra hele Danmark, fra Sverige, Norge og England.

Desuden har der været afholdt Bibliotekskursus, Sangkursus og Sløjdkursus paa Seminariet, saa Tanken om at samle et pædagogisk og kulturelt Arbejde paa dette Sted i nogen Maade er blevet Virkelighed.

Men mere endnu end Strømmene udefra har sikkert Seminariets *B e l i g g e n h e d* lige op ad Grænsen kunnet bidrage til at udvide Elevernes Synskreds. De 356 Elever — 261 mandlige og 95 kvindelige —, der dimitteredes fra 1922 til 1938, har været hjemmehørende i alle Landets Egne. 185 havde deres Hjemsted Nord for Kongeaaen — paa Bornholm, i København, i alle Danmarks Amter, særlig dog de jyske, 2 var fra Grønland, 1 fra Færøerne — 168 var Sønderjyder, deraf 8 fra Flensborg og Mellemslesvig. Den nogenlunde lige Fordeling mellem Antallet af Elever fra »det gamle Land« og Sønderjylland har været til Berigelse for begge Parter, og aldrig har der været Tilløb til Partikularisme at spore. 14 af de dimitterede Elever har tilhørt det tyske Mindretal og arbejder nu ved tyske Skoler, (for saa vidt de kvindelige Dimittender ikke er gift og bosat i Tyskland). De har færdedes paa Seminariet som gode Kammerater blandt gode Kammerater og Venner og har — maaske med Undtagelse af en enkelt Klasse — aldrig udskilt sig i en særlig Gruppe, ligesom det i naturlig Konsekvens af dansk Indstilling er selvfølgeligt, at de aldrig har faaet et særligt Stempel sat paa sig og aldrig er blevet gjort til Genstand for Proselytmageri i national Henseende. Ogsaa denne Blanding af dansk- og tysksindede Elever har været til Gavn og Berigelse for alle og har hos den enkelte kunnet bidrage til praktisk Forstaaelse og Tolerance i det nationale Spørgsmaal. Seminariets Ledelse er i denne Henseende gaaet foran med det gode Eksempel. Det er selvfølgeligt, at de danske og fællesnordiske Toner paa Grænseseminariet kommer frem med klarere og renere Klang end andre Steder, men aldrig har de fra Ledelsens Side været blandet med Had eller Ringagt mod Nabofolket. Det er lige saa selvfølgeligt, at det ejendommelige, man har kaldt »Grænsens Sang«, ogsaa uden tilsigtet Fremkaldelse og direkte Paavirkning griber de unge, der færdes i Grænsebyen i flere Aar.

Med elementær Kraft brød Grænsens Stemning igennem, naar

Seminariets Lærere og Elever i de første Aar besøgte sønderjydske Hjem i de forskellige Egne, var indkvarterede hos Beboere og festede med dem i Forsamlingshuse: Februar 1922 Visby, September 1922 Felsted, 1923 Egen, 1924 Brøns, 1927 Bylderup. I de senere Aar har en Del af Eleverne deltaget i de Møder og Udflugter, som »Det unge Grænseværn« har ordnet.

Seminariets Udflugter hører sikkert til de smukkeste Minder, Eleverne tager med fra Tønder. Gennem mange Aar var det Tradition, at der ved Afslutningen af den skriftlige Prøve foretoges en kortere Udflugt og i Begyndelsen af September en længere. Flere Gange har Husum-Frederiksstad-Slesvig (Danevirke) været Ruten; men da man først erfarede, hvor interessant det er at gæste et andet Land, foretoges der Udflugter til Sild, til Hamborg og til Lübeck. Den nye Seminarieordning har ført med sig, at de store Udflugter for alle Elever og Lærere er traadt tilbage for Specialeholdenes Studierejser; men 3. og 4. Klasse har dog to Gange været i København og Nordsjælland, og den gamle Tradition genoptoges 1938 med en Udflugt for alle Seminariets Lærere og Elever og Øvelses-skolens Lærere og Lærerinder til Lübeck.

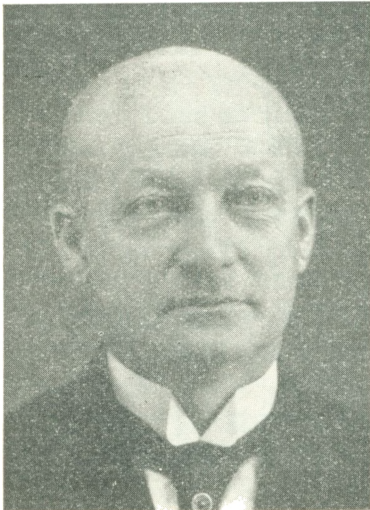
En særlig værdifuld Forbindelse er kommet i Stand mellem Tønder og Göteborg Seminarier. Takket være Foreningen »Nordens« Hjælp og en storstilet Gæstfrihed fra Göteborg Seminariums Side kunde Tønder Seminariums 3. og 4. Klasse 1933 og 1937 gæste Göteborg og Omegn, og 1935 havde vi den Glæde at kunne øve Gen-gæld ved at være Værter for Eleverne fra Göteborg Seminariums to ældste Klasser. Der er derved til Glæde for begge knyttet faste Venskabsbaand mellem de to Seminarier.

Om Arbejdet, Foredrag, Kursus og Udflugter kan der gives Oplysninger, som det lige er sket ved tørre Kendsgerninger; men det vigtigste, Tonen paa Stedet og det indre Liv, unddrager sig en Beskrivelse. Og dog er det just paa dette Omraade, at Forskellen mellem tyske og danske Seminarier altid har været stærkest fremtrædende. Sognepræst J. C. Jessen fortæller i sin »Grundzüge zur Geschichte und Kritik des Schul- und Unterrichtswesens der Herzogthümer Schleswig und Holstein« (Hamburg 1860), at mange Elever fra Hertugdømmerne for 100 Aar siden søgte til de kongerigske Seminarier Skaarup, Jelling, Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg. Bl. a. trak »den elskværdige Modtagelse, det friske Liv, det smukke Forhold mellem Lærere og Elever mange fra Hertugdømmerne derhen«. Disse anerkendende Ord om danske Seminarier for

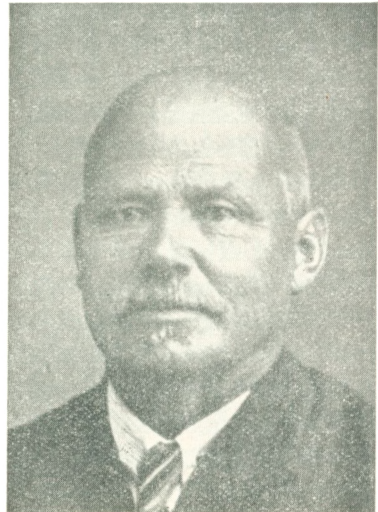
100 Aar siden kan ogsaa med fuld Føje siges om Tønder Seminarium i Tidsrummet 1920—38.

At denne Tid har været en støt, rolig og rig Arbejdstid, skyldes for en stor Del, at dette Afsnit som intet foregaaende i Seminariets lange Historie har været fri for Lærerskifte,*) at Seminariet har været præget af en smuk og fin Tone og et rigt indre Liv, skyldes delvis dansk Folkesind, delvis Blandingen af mandlige og kvindelige Elever, men ikke mindst Forstander Albecks Paavirkning.

1920 ansattes foruden Forstander Albeck Seminarielærerne

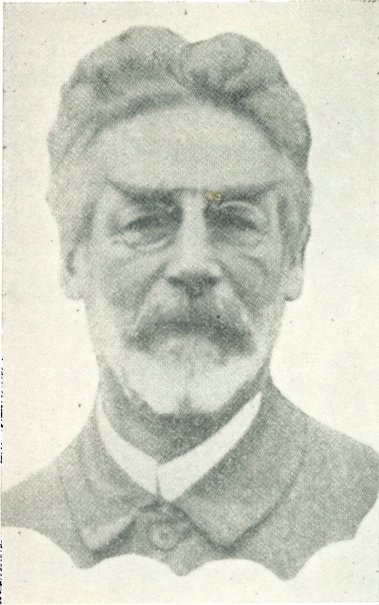
Seminarielærer Cl. Eskildsen.

Seminarielærer O. Schrøder.

Ejnar Emborg (Sang, Musik, Tegning), Claus Eskildsen (Psykologi, Religion, Tysk), Hans Novrup (Regning, Matematik, Praktik, Øvelsesskolens Ledelse), Ahrend Ottersstrøm (Geografi, Naturhistorie, Fysik), mag. art. Aage Rahr (Dansk, Historie) og Gymnastikdirektør Olav Schrøder (Gymnastik, Sløjd). Alle disse syv har virket uafbrudt uden væsentlig Fagforskydning og uden nævneværdige Afbrydelser i hele dette Tidsrum, fra 1932 desuden cand. mag. Jørgen Utoft Sørensen (Matematik, Fysik). — I denne Forbindelse bør nævnes, at Se-

*) Man faar et Indtryk af det tidligere stærke Lærerskifte, naar man erfarer, at kun een af de mange Seminarielærere, der har virket ved Tønder Seminarium gennem 150 Aar, ligger begravet paa Tønder Kirkegaard: Henning Diekmann, død 12. 5. 1849, fra 1830—1849 Andenlærer ved Seminariet.

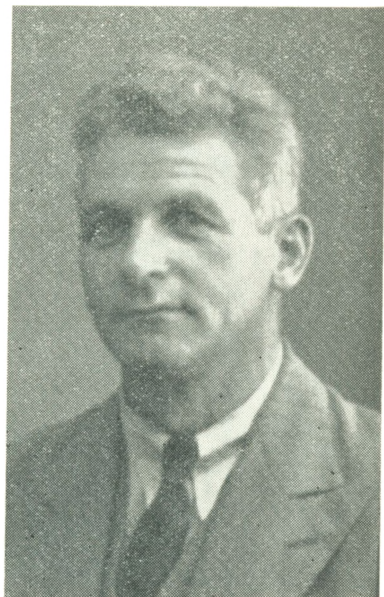
Seminarlærer A. Otterstrøm.

Seminarlærer, Magister Rahr.

Seminarlærer Utoft-Sørensen.

Seminarlærer E. Emborg.

minariets Pedel Johannes Bønde gennem hele denne Tid ved sin Dygtighed og Trofasthed har været en stor Støtte for Forstander, Lærere og Elever, og at Økonoma Frk. Jacobsen har gjort Elevhjemmet til et virkelig godt Hjem for de kvindelige Elever. — Som Timelærere underviste Mellemskolelærer Atke (1920—1932 en Klasse i Matematik) Lærerinde Fru Hansen (1923 — 34 kvindelig Haandgøring), Lærerinde Frk. Horsbøl Christensen (fra 1934 kvindelig Haandgøring), Lærerinde Frk. Inger Ene-mark (fra 1923 Kvindegymnastik), cand. mag. Fru Sievers

Seminariets Elevhjem.

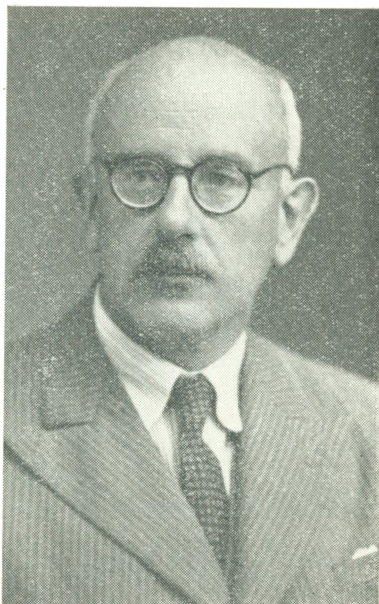
(Tysk), Lærerinde Frk. Clausen, Adjunkt Larsen og Lærer N. J. Thim (Engelsk), Lærer Brejl (Skrivning, Smaasløjd), Organist Toft (Orgelspil), Sognepræst Høgel, Visby (1936—38 Religion).

Aaret 1937 bragte en Afslutning paa dette rolige Arbejdsafsnit. Forstander Albeck maatte i September 1936 tage Orlov paa Grund af Sygdom, og Overlærer Novrup blev konstitueret som Forstander. Med Skoleaarets Slutning 1937 blev Forstander Albeck og Seminarie-lærer Otterstrøm pensionerede og konst. Forstander Novrup udnævnt til Amtsskolekonsulent i Sønderborg. Som ny Forstander udnævntes Seminarie-lærer ved Silkeborg Seminarium mag. art. Morten Bredsdorff, som Lærer i Geografi og Naturhistorie cand. mag. Aage Helweg Glenstrup. 1938 ansattes Dr. Niels Møller som Lærer (Religion og Engelsk).

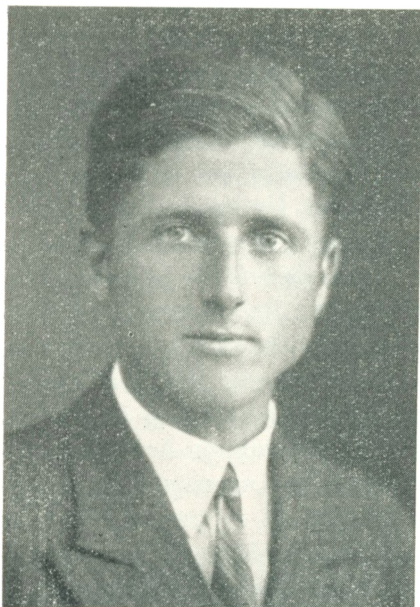
Det er sikker! af Betydning for Tønder Seminariums Fremtid,

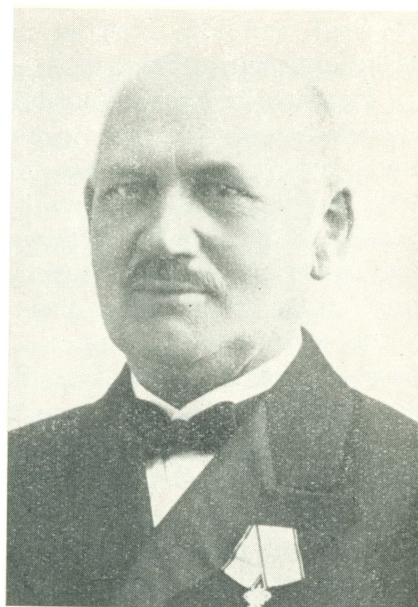
Seminarieforstander M. Bredsdorff.

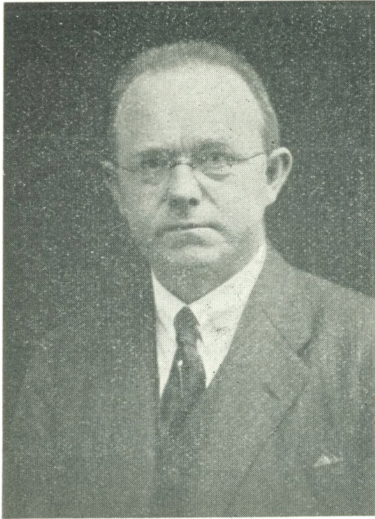
Seminarielærer Dr. phil. N. Møller.

Seminarielærer Aa. H. Glenstrup.

Pedel J. Bonde.

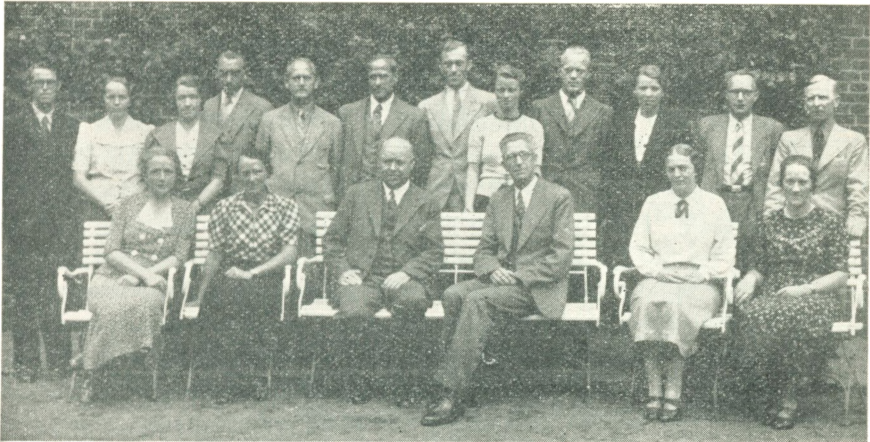
Amtsskolekonsulent H. P. H. Novrup.
Overlærer 1920—37.

Overlærer Th. Roust.

at der gennem 17 Arbejdsaar under rolige Forhold er blevet skabt en fast, god Tradition, og de nye Mænd er Borgen for, at denne fortsættes med Dygtighed og Kærlighed til Arbejdet paa dette vigtige Sted, samtidig med, at unge Kræfter har tilført Seminariet friske Impulser og nyt Liv.

Den danske Eksamensordning med beskikkede Censorer for alle Landets Seminarier, med enslydende Eksamensspørgsmaal i nogenlunde faste Rammer for hele Landet fører naturligt med sig, at der med Hensyn til Stoffensum hersker større Uniformering og med Hensyn til Stoffets Behandling mere Lærerbogslæsning paa danske Seminarier end paa de tidligere tyske, hvor de enkelte Lærere havde langt større Indflydelse paa Stofudvalg, Behandling, Eksamination af de enkelte Emner. Men den danske Seminarielærer er alligevel som Helhed friere stillet, end hans tyske Kollega var det. Der levnes rigeligt Spillerum til individuel Behandling af Stoffet, der udøves ingen trykkende Kontrol med det daglige Arbejde ovenfra, Forholdet mellem Lærere og Elever er — svarende til en Væsenforskel mellem dansk og tysk Folkelighed — meget friere, og Lærerne har rigere Lejlighed til at udøve en større Personligheds-paavirkning. Frem for alt gælder dette den danske *F o r s t a n d e r*. Den preussiske Seminarieførstander var »Direktor« og Embedsmand,

Øvelsesskolens Lærerkollegium 1938.

Siddende fra Venstre: Frk. E. Clausen, Frk. I. Enemark, Overlærer Roust, Seminarieforst. Bredsdorff, Grevinde Moltke, Frk. K. Horsbøl Kristensen.

Staaende fra Venstre: Vikar H. Hansen, Fru Jensen, Fru Steinmeier, Hr. N. J. Thim, Hr. Helkiær, Hr. Frederiksen, Hr. Amdi Petersen, Frk. Bjerg Lauritzen, Hr. Boisen, Frk. Horst, Hr. S. C. Brejl, Hr. Sodborg.

ogsaa uden Uniform ret stærkt uniformeret; den danske Leder er Forstander i Lighed med de frie Folkehøjskolars Forstandere, i Stand til at præge den Skole, hvor han virker, saa hvert enkelt dansk Seminarium faar sit Særpræg.

Derfor var det for Genforeningsafsnittet i Tønder Seminariums Historie af saa stor Betydning, at en betydelig Mand blev dets Leder og Præger. Seminariets Historie fra 1920—1937 er frem for alt Fortællingen om Seminarieforstander Albecks Virke paa dette Sted.

Det kom som en Overraskelse for mange, at Kongen i 1920 udnævnte en forholdsvis ukendt københavnsk Sognepræst til Seminarieforstander i Tønder; men denne Mand var godt kvalificeret ved mange Aars Arbejde i Seminariets og Folkeskolens Tjeneste, havde gennem lange Tider haft stor Interesse for og rig Berøring med det sønderjydske Spørgsmaal, og de Mænd, der henledte Ministeriets Opmærksomhed paa Sognepræst Albeck, vidste, at han først og sidst havde det vigtigste i Orden, den rige Personlighed, der kunde virke paa Medarbejdere og Elever og videre ud.

Emil Albeck fødtes den 12. December 1870 i København som Søn af Varemægler Emil Albeck og Hustru Franziska A. Borgerdydskolens Rektor Johannes Helms. Forfatter til Sønderjydernes Yndlingsang »Jeg elsker de grønne Lunde« med de smukke Linier:

»Hver Glans, hver Plet vil jeg bære,
som falder paa Danmarks Navn,«

vakte tidligt hos Drengen en varm Kærlighed til Sønderjylland og dyb Interesse for Nationalitetskampen i Nordslesvig. Som Sognepræst i Grænsesognet Seem ved Ribe og residerende Kapellan ved Ribe Domkirke (1898—1905) optog Albeck »Grænsens Sang« i sit følsomme Sind. Han kom som Foredragsholder til Sognene Syd for Kongeaaen, og det gjorde et uudsletteligt Indtryk paa ham, naar de sønderjydske Mænd og Kvinder midt i Køllerpolitikkenes værste Tid sang deres Trofasthed og Fremtidshaab ud i Verset:

»Lad dem glemme os kun paa vor ensomme Vagt,
lad dem vie til Døden os ind!
Ved den gryende Dag skal de se, hvilken Magt
der er lagt i det trofaste Sind.«

Kaldelsen til Tønder 1920 følte derfor af Albeck som et virkeligt Kald, en alvorlig og ansvarsfuld Opgave, men tillige som Opfyldelse af et Livsønske.

Fra 1905 til 1920 havde Albeck været Præst ved Mariendalskirken paa Frederiksberg. Han elskede København, og han havde i et af de nye Sogne, som Dansk Kirkefond oprettede, samlet en meget stor Menighed om sin Prædikestol. Han var en ualmindelig veltalende Mand, en dygtig Præst, der paa mesterlig Maade kunde give Udtryk for klare Tanker og dybe Følelser i Sprogets mest fuldendte Form. Han var en elsket Præst, og han vedblev til sin Død at føle sig som Præst og Forkynder og være stærkt præget af dette Kald. Men han var tillige Skolemand. Som ung teologisk Kandidat havde han været Lærer i Religion ved Frk. Zahles Seminarium og havde her lært, at en Skoles Aand — »dette uforklarlige, som er alle Vegne og dog ingen Steder, men som gennemtrænger hele Skolelivet« — er det absolut vigtigste for en dansk Skole. Som Sognepræst i Seem havde han undervist i Religion ved Ribe Seminarium, som Medlem af Frederiksberg Skolekommission havde han grundigt sat sig ind i Folkeskolens Forhold og havde drevet ret indgaaende pædagogiske Studier.

Langt mere end disse ydre Kvalifikationer fik Albecks rige Personlighed Betydning for hans Arbejde i Tønder. »Som Præst er man elsket, som Forstander respekteret«, sagde han engang rammende; der stod Respekt om hans myndige Person. Han havde som alle Mennesker sine personlige Fejl. Han kunde være for ivrig, nidkær og

streng og kunde overskygge andre for stærkt; men han kæmpede ærligt med sine Fejl og stillede de haardeste Krav til sig selv. Han var en uhyre flittig og samvittighedsfuld Arbejder, der ikke lod de store Linier af Syne og samtidig ihærdigt og grundigt med sit glødende Temperament og med Indsats af sin hele Arbejdskraft beskæftigede sig med de mindste Spørgsmaal. Og hans hele Arbejdsiver bundede i Samvittighedsfølelse overfor det Kald, Gud havde givet ham. Paa sit Skrivebord havde han anbragt et fransk Citat: »Lad os altid arbejde saaledes, at vi — selv om vi ikke gør Lykke hos Mennesker — maa tækkes Gud, som har overgivet os Arbejdet, men ikke lovet os Held!« Gud, Danmark, Grænselandet, Tønder Seminariums Vel, — det var hans Ledestjerner.

Ved Genaabningen 1920 havde Albeck sluttet sin Tale med at ønske et virkeligt Fællesskab i Liv og Arbejde mellem Lærere og Elever paa Tønder Seminarium. Det lykkedes for ham at fremkalde og forme et saadant Fællesskab. Naar der paa Tønder Seminarium i Genforeningsafsnittet 1920—1937 herskede et ualmindeligt godt, venskabeligt Forhold mellem alle Lærere indbyrdes og et smukt Forhold mellem Lærere og Elever, har Forstander Albeck sin store Andel deri. Ved Siden af det daglige Arbejdes Strenghed laa der Fest og Glans over Seminariets Højtider: Julefesten, Dimissionsfesten, Besøg i sønderjydske Forsamlingshuse. Ved private Fester kunde han være barnlig og naiv i sin Glæde. Støttet af en dygtig, klog og elskværdig Hustru, der bar sin store Del af Pligterne paa dette Sted, var han en udmærket Vært for de mange Gæster, der officielt og privat kom i hans Hjem.

Et af de Ord, han gav sine Elever med ud i deres Gerning, lød: »Altid brændende!« Albecks Aand var en brændende Ild, der for tidligt fortærede hans Lægeme. Efteraaret 1936 maatte han tage Sygeorlov paa Grund af en Hjertelidelse i Forbindelse med for højt Blodtryk. I 1937 blev han pensioneret og blev ved denne Lejlighed udnævnt til Kommandør af Danebrog. Den 12. December 1937, paa sin 68. Fødselsdag døde han efter et langt, tungt Sygeleje.

Da han tog Afsked med sine Medarbejdere i Tønder, udtalte han bl. a.: »De ved, jeg elsker dette Sted, som jeg har givet al min Kraft gennem 16 Aar. — — Jeg forlanger ikke Medlidenhed med min Person; men jeg lægger det hen til enhver af Dem at lægge al Deres Evne og Kraft ind i, at Udviklingen kan fortsættes ogsaa under min Fraværelse, den Udvikling intet levende kan undvære. Dette Seminarium, Grænseseminariet, maa stadig forblive et levende Sted, et

Grosted!» — Tønder Seminarium har haft mange dygtige Ledere; men at Genforeningstiden 1920—1936 maaske har været Seminariets rigeste Grotid, hvor det smukkeste menneskelige, kristelige og danske fremkaldtes og plejedes i saa stærk en Grad som næppe i noget Afsnit før, skyldes Seminarieførstander Albecks rige Personlighed og overlegent dygtige Ledelse.

* * *

Lad os aldrig glemme, at Tilegnelsen af Kundskaber og melodisk Færdighed er nødvendige og nyttige Ting, men at det vigtigste for en Lærer og en vordende Lærer er de levende Børn, ikke som Objekter for større eller mindre Underviserkunst, men som det inspirerende og livgivende i Arbejdet! En nordslesvigsk Amtsskolekonsulent udtalte engang, at Eleverne fra Haderslev og Tønder Seminarier efter hans Erfaring kom ud i Skolerne med en særlig smuk Arbejdsindstilling og Arbejdsforstaaelse. Hvis dette har været Tilfældet, ligger den naturlige Forklaring i den nære Forbindelse mellem Seminarierne og Øvelsesskolerne paa disse Steder.

Det har været af stor Betydning for Eleverne paa Tønder Seminarium, at de hele Dagen har »haft Børnene rendende mellem Benene paa sig«, at Seminarium og Øvelsesskole fremtræder som en sammenhængende Institution med Klasselokaler for Seminarieelever og Børn i samme Bygninger, med fælles Lærerværelse for Seminariets og Øvelsesskolens Lærere, med delvis fælles Undervisningsmateriel, med fælles Timedeling og Frikvarterer. Det har været af stor Betydning, at Skolen har været en stor, normal Folkeskole, den eneste danske Folkeskole for Tønder Købstad, med Børn fra alle danske Hjem, fra alle Stænder, en stor og velopdragen Børneskare.

Denne korte Skildring af Tønder Seminariums Udvikling fra 1920 til 1938 begynde med en Omtale af Øvelsesskolens smukke Vækst, den sluttes bedst med at nævne Øvelsesskolens Lærere og Lærerinder, der ved et dygtigt Arbejde har bidraget til dette Resultat, i hvis Hænder Seminariets vigtigste Fag, Elevernes praktiske Uddannelse, ligger.

Øvelsesskolen begyndte 1920 med Seminarielærer N o v r u p som Leder og med Lærerne T h o m a s R o u s t og M a r i u s J a c o b s e n og Lærerinde E l v i n e C l a u s e n som fastansatte Lærerkrafter, medens Lærerinderne F r u A s t r i d E m b ø r g og F r u V i t a S c h r ø d e r var Timelærerinder. Da den 8. Klasse indrettedes den 1. April 1921, kom Lærer E j n a r S y l v e s t H a n s e n til

Skolen. Af disse »Veteraner« virker Th. Roust og Frk. Clausen endnu ved Skolen. De har været med til at skabe en fast, god Tradition, og det var selvfølgelig, at Hr. Roust 1937 blev Skolens Overlærer, da Hr. Novrup blev Amtsskolekonsulent for Aabenraa og Sønderborg Amter.

I det følgende nævnes kun de Lærere, der i Dag virker ved Skolen: Otto Helkiær (siden 1921), Inger Enemark (siden 1923), Søren Chr. Brejl (siden 1925), Vilhelm Frederiksen (s. 1925), Grevinde Helene Moltke f. Petersen (s. 1926), Kirsten Hørsbøl Kristensen (siden 1930), Niels J. Thim (siden 1930), Johan M. Sodborg (siden 1935). Amdi Petersen (siden 1935), Poul Larsen (siden 1935), Boe Boisen (siden 1936), Fru Anna Jensen (siden 1937), Karen Bjerg Lauritzen (siden 1938). — Af de øvrige Lærere, der kortere eller længere Tid har virket ved Skolen, skal mindes den udmærkede Lærerinde Anna Lassen, ansat 1926, død den 13. December 1929.

Seminariets Øvelsesskole var gennem flere Aar den eneste Statsfolkeskole i Danmark. 1921 overtog Staten af Tønder Kommune den nye Skolebygning, opført 1915, med Forpligtelse til at undervise indtil 250 Børn gratis. I administrativ Henseende havde Øvelsesskolen en af Seminariets Lærere til Leder, og Seminarieforstanderen førte Overtilsynet. Den stedlige Skolekommission havde intet med Skolen at gøre, men fra 1922 virkede et frivilligt Forældrenævn paa 7 Medlemmer som Bindeled mellem Hjemmene og Skolen.

Den stærke Forøgelse af Børnetallet krævede efterhaanden med indre Nødvendighed en selvstændig Ledelse ved en Overlærer, som var udstyret med fuld Myndighed og fuldt Ansvar baade i pædagogisk og administrativ Henseende. Ligeledes kunde Befolkningen i Tønder gøre Krav paa at faa Indflydelse paa Skolens Drift, ved Indstillinger til Lærerembeder m.m. Ved Begyndelsen af det nye Skoleaar 1931/32 foretoges derfor en Nyordning. Seminarielærer H. P. H. Novrup modtog kongelig Udnævnelse som Overlærer for Skolen; Seminarieforstanderens Forhold til Skolen begrænsedes til den Side af Arbejdet, som er vendt mod Seminariet, nemlig Seminarieelevernes Uddannelse i praktisk Undervisningsfærdighed, og 1934 kom Øvelsesskolen som den danske Folkeskole i Tønder ind under den lokale Skolekommissions Tilsynsmyndighed og dermed ogsaa i Forbindelse med Skoledirektionen.

Ansættelsen af Lærerkrafter ved Øvelsesskolen blev paa samme

Tidspunkt (1931) fastlagt ved § 12 i den nye Seminarielov, hvorefter Lærerne udnævnes af Undervisningsministeren, efter at den lokale Skolekommission har haft Lejlighed til at udtale sig om de indkomne Ansøgninger. Lærerne betegnes som Statsøvelsesskolelærere.

Øvelsesskolens Ledelse og Lærere har hele Tiden søgt at efterkomme de Krav, der kan stilles til en god, moderne Skole, og har fundet Forstaaelse derfor fra Statens Side. Fra 1921 har der været indført et frivilligt 8. Skoleaar; en Sygeplejerske aflægger regelmæssige Besøg; fra 1926 har Skolens gode Ven, Amtslæge Dr. Lausten Thomsen været fast Skolelæge; fra 1937 har Tandlæge Frk. Nydam virket som fast Skoletandlæge. Ved Nybygningen 1932 skabtes der et smukt Skolekøkken, og Pigerne i de større Klasser har fra dette Tidspunkt haft Skolekøkkenundervisning; svarende dertil undervistes Drengene i Sløjd. I Henhold til den nye Skolelov indrettes fra Skoleaaret 1938/39 af de tre ældste Klasser som eksamensfri Mellemskole med Betegnelserne 1., 2., 3. Mellemskoleklasse.

Et meget smukt Forhold har hele Tiden hersket mellem denne Skole og Hjemmene. Skolens regelmæssige Forældremøder er altid godt besøgte, og naar Skoleaaret den sidste Dag før Sommerferien slutter med »Eksamen«, møder et Par Hundrede Fædre og Mødre, der med Interesse og Glæde følger Dagens Undervisning.

Der ligger Fest og Glæde over Liv og Arbejde i Tønder Seminariums Øvelsesskole.

— — —

Naar man i Dag vilde spørge en gammel Tønderborger, hvad han siger om det danske Seminarium i Sammenligning med det tidligere tyske, vil han maaske først nævne noget, han savner fra »den gode, gamle Tid«, da Seminaristerne ligesom var festligere, mere dominerede Byens Billede, kom i nærmere Kontakt med Borgerhjemmene, hvor de ikke blot boede, men ogsaa fik deres Forplejning og forlovede sig med Døtrene. Men han vil ikke kunne undlade at rose de danske Seminaristers pæne Færd i Seminariebyen. Tønder Seminarium har fra 1920 til 1938 uddannet en stor Skare af flittige og brave unge Mænd og Kvinder, der nu arbejder i Folkeskolens Tjeneste i alle Danmarks Egne, og denne Skildring af Genforeningsafsnittet i Seminariets lange og minderige Historie skal til allersidst bringe en Tak og venlig Hilsen til alle »gamle« Tønderelever.

Sammen med dem vil Lærere og nulevende Elever mindes de fire, der har naaet deres første Maal, men efter alt for kort Virksomhed er afgaaet Døden:

Anna Lassen (Aargang 1926).

Peter August Jensen (Aargang 1927).

Marie Rübner Petersen (Aargang 1927).

Jens Poulsen Nielsen (Aargang 1929).

— — —

Og alle tidligere og nuværende Lærere og Elever vil paa 150 Aarsdagen samles i de bedste Ønsker for en god Fremtid for Nordens ældste Lærerskole, Tønder Statsseminarium.

Tønder Statsseminarium

Fortegnelse over Tønder Statsseminariums

Dimittender

1922 - 1938.

N A V N	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
1922				
Damm, Iver Andersen	29-10-01	Rødding	Andenl.	Burkal pr. Bylderup Bov
Petersen (Mørk-P.) Martin	28- 5-01	Bylderup	Lærer	Aalborg
Theter, Heinrich	23- 4-99	Nykøbing F.	Enelærer	Gug Skole, Aalb. Amt
1923				
Billum, Edv. Chr. Juel	22- 3-00	Frederiksb.	Lærer	Brøderup Højskole, pr. Tappernøje
Enemark, Inger	26- 2-97	Høgelund	Øvelsessk.li.	Tønder
Fev, Jacob Peter	27- 4-03	Abild	Kordegm	Hjørring
Hansen, Knud	23-10-00	Kegnæs	Lærer	Vejgaard pr. Aalborg
Jensen, Jørgen Heinrich	28- 1-98	Vemming- bund	Andenl.	Egersund
Jensen, Svend Juel	17- 7-02	Eskelund	Lærer	Vejgaard pr. Aalborg
Jepsen, Chr. Kjær Riis	16- 5-97	Horsens	Førstel.	Østerby, Kegnæs
Nordentoft, Inger Merete	18- 8-03	Kbh.	Læreri.	Edisonsvej, 12, Kbh. V.
Olsen, Aksel	11- 7-02	Frederiksb.	Lærer	Lyøvej 7, Kbh. F.
Rattenborg, Amalie Both. P.	13- 6-98	Haderslev	g. Hersbøl	Bredebro
Rickers, Hans Chr. v. Hofe	12- 9-01	Abild	Lærer	Egebæk-Kravlund tyske Skole pr. Tinglev
Rossen, Christian Bøjsen	12- 3-03	Øster Gasse	Lærer	Skanderborg
Skjoldborg, Villiam Gustav	31- 1-02	Bramminge	Lærer	Varde
1924				
Dall, Knud Johansen	8- 9-00	Grønning- hoved	Førstel.	Taaning pr. Skanderb.
Ebbesen, Einar	21- 7-99	Stenderup	Førstel.	Stenderup pr. Holsted
Hansen, (Thorling) J. A. R.	26-10-97	Horsens	Lærer	Horsens
Hjeds, Peter Petersen	12- 6-04	Tønder	Lærer	Kerteminde
Jensen, Søren L. Højmark	21- 2-90	Skanderb.	Enelærer	Sæd, Tønder
Jepsen, Christine	13- 3-92	Bylderup	Lærerinde	Rødekro
Jungersen, Niels Peter N.	31- 5-01	V. Hassing	Førstel.	Vrøggum v. Varde
Jørgensen, Christen	28- 9-05	Ormstoft	Andenl.	Nybøl
Kjær, Kathrine Margrethe	9-12-01	Spandet	g. Rasm. 25	Glumsø

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
Lagoni, Peter Hansen	9- 2-01	Bovlund	Førstel.	Sønder Sejerslev
Lauridsen, Karen Biltoft	13- 7-02	Jerne	g. Juel J. 23	Vejgaard
Lauritsen, Peter	22- 9-03	Jernved	Enelærer	Vovlund pr. Kølækær
Madsen, Vagn	16- 5-04	Kaslund	Landmand	Lundby Torp, Lundby
Nielsen, Lars Bjørndahl	21- 3-02	Jegindø	Andenl.	Bogø
Nielsen, Einar	15- 1-02	Seest	Førstel.	Hornbek v. Randers
Nielsen, Christian Folmer	27- 3-02	Esbjerg	Enelærer	Skaaphus pr. Hskov
Nielsen, Jørgen Christen	14- 9-02	Rømø	Lærer	Sæby
Nielsen, Svend Aage	26- 7-98	Nørre Aaby	Førstel.	Grænge, Lolland
Præst, Alfred Christensen	14-05-02	Volling	Førstel.	Rise pr. Rødekro
Schmidt, Kresten Nielsen	4- 7-01	Mjolden	cand. jur. Dommer- fuldmægtig	Ringkøbing Horne pr. Faaborg

Sønnichsen, Alfr. Walther

11- 7-01

Ulkebøl

Andenl.

1925

Andersen, Marie	26- 8-03	Gammelgab	g. Hjeds 24	Kerteminde
Brock, Jens Christensen	27- 8-04	Stevning	Førstel.	Skelde
Christiansen, Werner Nic.	10- 1-05	Hjerpsted	Førstel.	Jejsing
Eriksen, Kristen	3- 4-04	Linneth Sk.	Enelærer	Hejring pr. Hobro
Frost, Hans Jensen	5- 9-90	Udbjerg	Kolportør	Bjerrndrup
Ganer, Jens	8- 5-00	Stydstoft	Førstel.	Videbæk
Hansen, Aksel	16- 2-04	Høvborg	Førstel.	Kærbøl Mark Sk., Ribe
Hansen, Gunnar	19- 8-04	Vejlby	Lærer	Solsortvej 41, Kbh. F.
Hansen, Niels Kaj Marinus	7- 1-94	Hillerød	Lærer	Ringkøbing
Hansen, Ellen Pinborg	15- 1-03	Boeslunde	Læreri.	Brejning pr. Børkop
Haugaard, Peter Emil	12-11-03	Bedsted	Førstel.	Arnum
Hansen, Aage Valdemar	29- 9-03	V. Aabølling	Førstel.	Bolderslev
Jørgensen, Anna Maria	23- 5-05	Bodum	g. m. Gdr. Jensen	Østerby pr. Daler
Lorenzen, Christine Eline	22- 6-01	Emmerske	g. Schack	Hønning pr. Arrild
Madsen, Carl Gammelg.	4-11-01	Bølling	Førstel.	Lund pr. Bur
Madsen, Marie	22-10-05	Ullerup M.	Læreri.	Ketting
Nemming, Aage	5- 9-01	Hillerød	Førstel.	Ganløse pr. Maaløv
Nygaard, Anker Halfdan	14-10-04	Sønderborg	Lærer	Sønderborg
Opstrup, Dagm. Lauridsen	8-12-01	Stadil	Forsk.li. g. Christensen	Nr. Omme pr. Grønby.
Qvist, Johannes Theodor	15- 5-03	Tolstrup	Lærer	Sorø
Rasmussen, Einar Carl Th.	23- 2-01	Borup	Førstel.	Glumsmø
Rossen, Clara	30-12-01	Sønderborg	Læreri.	Sønderborg
Thomsen, Axel Kristian	23-12-03	Terpling	Lærer	Fredericia h. Almensk.
Wisborg, Christian	8- 4-96	Skalborg		Canada
Sørensen, Knud Grue	21- 1-04	Vejen	Mag. art. Lærer	Kastrupvænge 18, Kastrup

1926

Andresen, Christian Jensen	31-12-04	Jejsing	Andenl.	Ulfborg
Christensen, Peter Kr. Mar.	6- 6-05	Knasterbj.	Lærer	Marstal
Haahr, Hans Jørgen Ude	30- 7-05	Holstebro	Lærer	Ad. Steensalle 8, Kbh. V.
Hebsgaard, Kathrine Larsen	2- 1-05	Holstebro	Læreri.	Varde
Jensen, Alfred Johannes	25- 4-01	Torslev Kær	Enelærer	Vejerslev pr. Thorsø
Jensen (Jerking) Em. Hinse	17- 3-06	Hjarup	Førstel.	Onsbjerg, Samsø
Jensen, Hans	16-11-98	Varde	Førstel.	Sædding
Jespersen, Dines Skafte	29- 1-05	Saksild	Lærer	København
Johansen, Christian	28- 2-04	Brunshuse	Lærer	Rudkøbing
Johannsen, Marie	29- 6-98	Kjelstrup	Læreri. g. Nissen	Gaaskær-Todsbøl pr. Bolderslev
Juncker, Georg	29-11-97	Ribe	Enelærer	Ugelbølle pr. Mørke
Knudsen, Sofie	11- 6-99	Vejstrup	g. v. Wovern	Vejstrup
Lassen, Anna Cathrina	7- 4-05	Hørup	† 13. 12. 29.	
Paulsen, Andreas Petersen	4- 1-05	Fjelby	Andenl.	Bov pr. Padborg
Pedersen, Lars Christian	24- 9-04	Flemløse	Førstel.	Tved pr. Svendborg

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
Pedersen, Peter Gunn. Falk	7- 3-05	Brædstrup	Lærer	Horsens
Petersen, Hans Jeps. Hjort	11- 3-03	Møgeltønder	Enelærer	Skast pr. Ballum
Petersen, Helene	11- 2-06	Tønder	Øvelsessk.li. g. m. Grev Moltke	Tønder
Poulsen, Jørg. Damkjær	4- 3-02		Lærer	Tarup Privatskole v. Flensborg
Riis, Jørgen Jensen	6-12-06		Førstel.	Tømmerby pr. Bram- minge
Rosenbak, Sv. Kristian Aage	6-12-98	Aalborg	Lærer	Kalundborg
Rossen, Cathrine	3- 1-98	Sønderborg	Læreri.	Frøslev, Padborg
Rossen, Margrethe	5- 9-96	Sønderborg	g. Nielsen 24	Skaaphus pr. Ilskov
Skrydstrup, Chr. Hansen	23- 7-05	Tønder	Lærer	Helsing
Sørensen, Eles Julius	25- 3-03	Vollum	Enelærer	Nr. Løgum pr. Løgumkl.
Thomsen, Martin	9- 1-89	Ribe	Enelærer	Kellerup pr. Mariager

1927

Birk, Nikolaj Jørgensen	26- 7-04	Tønder	Enelærer	Glænø pr. Sdr.-Bjærg
Borst, Albert Peter	21- 5-05	Skast	Andenl.	Bredebro
Christensen, Thomas	11- 9-05	N. Vejrup	Lærer	Esbjerg
Fabricius, Peter	10- 3-00	Abild	Enelærer	Emmerske pr. Tønder
Hagen, Søren Hansen	21- 6-02	Vamdrup	Førstel.	Tiset pr. Gramby
Hansen, Aage Sigurd	3- 2-06	Seest	Lærer	Rydsløtten 11, Vanløse
Hansen, Arne Kierkegaard	6-10-05	Horsens	Lærer	Frederikssund
Hansen, Hans Johann	14- 3-06	Tønder	Enelærer	Adsbøl pr. Graasten
Holdt, Jakob	10- 6-00	Hjolderup	Andenl.	Bolderslev
Jakobsen, Axel	22- 7-06	Tobøl	Lærer	Aarhus
Jelsbak, Anna Schnack	6- 2-06	Verst	Læreri.	Alminde
Jensen, Anders Christen	25-12-03	Sennils	Lærer	Kolding
Jensen, Christian	16- 3-06	Hjarup	Lærer	Køge
Jensen, Peter August	11- 3-06	Ø. Højst	† 8. 1. 30	
Kristensen, Kr. Jensen	28- 6-00	Ribe	Lærer	Sønderborg
Lund, Fritz Müller	1- 6-06	Pjedsted	Lærer	Kastrup
Lund, Marlin Jørgen	8- 9-05	Aabøl	Enelærer	V. Terp pr. Løgumkl.
Meng, Hans Jørgen	19- 7-01	Aabenraa	Lærer	Duborgsk., Flensborg
Nielsen, Karl Mads Larsen	28- 2-03	Sønderho	Andenl.	Tjæreborg
Nielsen, Leonard	27- 2-06	Nr. Lyngvig	Førstel.	Vejrup v. Sk. pr. Vejrup
Nissen, Andreas Peter	17- 2-06	Dybbøl, Tlv		Australien
Petersen, Niels Horsbøl	13-10-05	Hjørring	Lærer	Brønshøjvej 48, Kbh.
Rasmussen, Elli Nikoline	8- 4-05	Soldeup	g. Kölmel	Køln
Rübner-Petersen, Marie	7-11-98	Skærbæk	† April 35	
Warneke, Anna Marie	11- 3-03	Hammelev	Læreri.	Graasten

1928

Bergmann, Mads	29- 6-07	Hjerpsted	Andenl.	Terkelsbøl
Bruun, Jørgen Andersen	21- 8-04	Sdr. Farup	Førstel.	Hostrup v. Varde
Caspersen, Christ. Theodora	25-12-05	Ladegrdsck.	Læreri.	Mommark
Frantzen, Magda Nathalia	20- 7-05	Aarhus	Læreri. g. Bock Damsgaard	Aarhus
Friis Christensen, C. Johs.	17-12-05	Torslev	Andenl.	Aastrup pr. Haderslev
Hannibal, Antonie	19- 5-07	Sønderborg	g. Christ. 25	Jejsing
Horne, Eline	11- 1-93	Skovby	Læreri.	Stevning, Als
Hornhaver, Valborg	15-12-06	Kolding	g. Bruun 28	Hostrup pr. Nordenskov
Israelsen, Eli Petra	9- 3-07	Hornslyd	g. Nielsen	Odense
Jensen, Hans Jørg. Lund	24-11-00	Aahøjrup	Enelærer	Pederstrup pr. Lou
Jeppesen, Andreas	29- 4-00	Pjedsted	Enelærer	Hedenstedskov pr. He- densted
Johansen, Johannes Malle	5- 8-07	Holsted	Lærer	Amager Fælledvej 27, København S.
Jørgensen, Christian	15- 9-07	V. Sottrup	Vikar	V. Sottrup

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
Karkov, Alfred Kjær, Margrethe	12- 2-97 3- 2-06	Høm Kolding	Andenl. g. Gammel- by-Jensen 29	Seem pr. Ribe Øse pr. Nordenskov
Knudsen, Carl Kristensen, Kristian Lassen, Marie	6- 4-08 10- 5-03 11- 1-07	Døstrup Lægind Rørkær	Lærer Førstel. g. Nottel- mann	Jagtvejen 212, Kbh. Ø. Mjolden pr. Døstrup Josef Klantstrasse 68, Hamborg 23
Lund, Andreas Peter Nielsen, Kirsten Munk Nielsen, Kristian Kolbye Otterstrøm, Gudrun Helweg	18-12-00 8- 7-01 6- 2-97 30- 4-07	Vamdrup Ensted Jegindø Aabenraa	Enslærer Læreri. Lærer g. Dines Jespersen 26	Abkjær, Over Jerstal Odense Taarnby, Kastруп Kbh.
Petersen, Henrik Frederik Petersen, Holger Petersen, Thomas Anton Rasmussen, Fride Joh. K.	8- 7-05 24-11-07 29- 8-07 11-12-06	Gramby Bylderup Svanstrup Mandø	Enslærer Enslærer Enslærer Læreri.	Frederikskog pr. Højer Vodder pr. Frifelt Sofiedal pr. Faarhus Bernstorffsvej 95 H, Hellerup
Ventzel, Johannes Lund	16- 9-02	Terpling	Enslærer	Bahl pr. Outrup

1929

Andersen, Karen E. Tolstrup Andersen, Niels Bøgh Brandt, Kirsten Bruun, Rasm. Sig. Gyes Christensen, Iver Christensen, Jens Christian Clausen, Christian Dall, Cathrine	21- 6-06 21- 7-08 18-10-08 24-11-07 28- 1-06 1- 3-96 7- 6-08 27- 9-08	Aalestrup Aventoft Kbh. Erritsø Nørre Bork Mygdal Bøgskov Sønderborg	Timelæreri. Lærer g. Sønnichs. Redaktør Førstel. Førstel. Andenl. g. Petersen 29	Korsør Dsk. Komm.sk. i Flensb. Rends pr. St. Jyndeved Kolding Lem Sillerup pr. Fjelstrup Møgeltønder Ribe
Dybdal, Aage Eskildsen, Hans	26- 1-09 19-12-05	Nr. Sundby Tønder	Realskolel. Lærer	Vraa Dansk Privatskole, Ja- ruplund, Flensborg
Holsting, Jens Ejl. Johs. Ole Jensen, Jens Gammelby Jørgensen, Halfdan Georg Kragh, Ing. Kathrine, Fred. Larsen, Ellen Larsen, Erik Mathiesen, Sv. Aa. Hansen Nielsen, Jens Poulsen Ohje, Christine Marie	24- 3-04 10- 2-04 20- 9-07 10-10-06 6- 2-06 25- 1-08 7- 4-08 17-11-03 27- 6-08	Kbh. Vesterbæk Grindsted Aarhus Baaring Baaring Ribe Nordby, F. Rødding	Lærer Andenl. Lærer Læreri. g. I. Chr. 29 Enslærer Førstel. død Læreri.	Kbh. Øse pr. Nordenskov Ørumsgade 32, Aarhus Aarhus Lem Ribe Markskole pr. Ribe Bounum pr. Tistrup Ravsted tyske Privat- skole Ribe Bremen Harestrupvej 231, Odense
Petersen, Johannes Schmidt, Anna Christine Schrøder, Anna Charlotte	29- 8-08 6- 1-04 6- 5-08	Bov Løgumkl. Tønder	Lærer g. Tegtmøier Læreri. g. m. Adj. Foged	Ribe Bremen Harestrupvej 231, Odense
Schrøder, Einar	14- 9-06	Graasten	Realskolel.	Hindhholm Realskole, Fuglebjerg
Truelsen, Chr. Petersen Valentiner, Gerda Julie	14- 3-04 27- 1-03	Kjærbølling Boholte	Enslærer Læreri. g. Lundbo 30	Abterp pr. Bredebro H. C. Ørstedtsvej 41 B, Frederiksberg
Vestergaard, Ejnar Steen	24- 3-07	Esbjerg	Lærer	Esbjerg

1930

Andersen, Arnold Henry Aagaard, Nanna Christensen, Hakon	31- 1-05 21-11-01 19-10-09	Esbjerg Tistrup Paarup	Førstel. Læreri. Lærer	Døjringe Rask Mølle Rønne

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
Christensen, Vilhelm	5-11-08	Esbjerg	Timel.	Frodesgade 50, Esbjerg
Engsted, Ernst Thorvald	22- 5-08	Esbjerg	Førstel.	Veldbæk pr. Esbjerg
Esbjerg, Verner Kristensen	25-10-08	Jerne	Vikar	Jerne
Grønbæk, Sigurd	31- 5-05	Volling	Førstel.	Volling pr. Balling
Hansen, Jens Christian	12- 3-08	Burkal	Realskolel.	Toftlund
Henriksen, Sigfr. Villy G.	28- 3-09	Nibe	Førstel.	S. Saltum
Hinrichsen, Hans Peter	25- 6-09	Aabenraa	Lærer	Roskilde
Jespersen, Martin Skafte	27- 2-09	Saxild	Timel.	Odder
Juhl, Frederik Peter	6- 7-09	Nr. Holsted	Gdr.	Nr. Holsted pr. Holsted
Lorenzen, Christian	26- 2-07	Nr. Ønlev	Førstel.	Styding pr. Hammelev
Lund, Ida Sofie	22- 5-09	St. Magleby	Læreri.	Kbh.
Lundbo, Orla Georg	26- 6-09	Aalborg	Lærer	Kbh.
Olesen, Karl Martinus	23-10-99	Foersom	Lærer	Vejen
Ovesen, Joh. V. Nutzhorn	12-12-08	Esbjerg	Lærer	Arnitlund pr. O. Jerstal
Ovesen, Niels Harry H.	6- 6-09	Aalestrup	Lærer	Fabrikvej 45, Horsens
Pedersen, Mary Helene	19- 3-09	Jerne	Læreri.	Gammelby v. Esbjerg
Petersen, Anker Eskildsen	4-10-08	Hjørring	Lærer	Kbh.
Poulsen, Jens Refslund	3-10-07	Bovlund	Enelærer	Bjærndrup pr. Løgumkl.
Riishøj, Arne Dinesen	15- 8-02	Aalborg	Lærer	Aalborg
Sørensen, Frederik	7- 5-08	Kollund	Lærer	Frøslev, Padborg
Tygesen, E. Christian	1- 4-09	Y. Bjerrum	Førstel.	Skodborghus pr. Vejen
Tønnsen, Hans Christian	24- 2-04	Dalacker	Lærer	D. Kommunesk., Flensb.
Vestergaard, Mary Kirstine	16- 7-08	Hasselholt	Læreri.	Sdr. Lyngvig pr. Ringk.

1931

Andersen, Aage Herluf	2-12-09	Astrup	Lærer	Hobro
Andresen, Jørgen	25-12-09	Sønderborg	Lærer	Tysk Skole, Sønderborg
Bøteführ, Margr. Herm. P.	3-10-07	Tønder	Læreri.	Hellebæk Sk. pr. Hels.ør
Frandsen, Sophie	12- 2-10	Tønder	g. m. Fabrk. Koch	Kbh.
Frederiksen, Goffred Lehm.	19- 8-08	Kibæk	Lærer	Skodsborg Badesanatorium, Skodsborg
Friis, Hans Nissen	27- 6-09	Løgumgd.	Førstel.	Hjerting pr. Rødding
Frost, Else Charlotte	19-10-08	Udbjerg	Forskoleli.	Jernved pr. Gredstedbro
Højrup, Rikard	26- 3-07	Jerne	Timel.	Jerne-Bredesager, Jerne
Jørgensen, Christian	24- 7-09	Stevning	Lærer	Houeskildev. 21, Kbh. V.
Jørgensen, Else	9- 4-09	Lem	Læreri.	Houen Skole pr. Tarm
Jørgensen, Peter Hansen	28- 7-10	Fogderup	Andenl.	Løgumgaard pr. Løg.kl.
Jørgensen, Rich. Valdem.	21- 9-05	Fredericia	Lærer	Fredericia
Knudsen, Axel	12- 3-07	Lærkeholt	Enelærer	Vallund pr. Ølgod
Knudsen, Sven Erik	9- 3-09	Kbh.	Andenl.	Bastrup pr. Vamdrup
Kragelund, Peter Lauridsen	3- 3-10	Revsø Mk.	Lærer	Valdemarsg. 1, Kbh. V.
Kromann, Peter Christensen	3- 9-09	Tornum	Andenl.	Jyndevad
Lindholm, Andreas Jessen	15- 8-10	Tønder	Enelærer	Fynshav
Nielsen, Fr. Jørg. Niels	20- 9-05	Grønland	Lærer	Godthaab Sem., Grønl.
Nielsen, Kristian Thorv.	27-10-10	Ansager	Førstel.	Vesterbo Skole pr. Købelev (Lolland)
Nielsen, Marie	13-12-10	Kragelund	Læreri.	Hejbøl pr. Ølgod
Nielsen, Niels Asger E.	13-11-07	Sønderskov	Førstel.	Tversted, Sindal
Nielsen, Nis Juhl	24- 5-08	Møgeltønder	Andenl.	Møgeltønder
Olesen, Arne Dybvad	15- 6-10	Ringkøbing	Timel.	Holbæk
Thornberg, Annie Vilhelm.	18-10-01	Gudhjem	Realskoleli.	Skjern

1932

Bertelsen, Aksel Kristen T.	23- 4-07	Hodsager	Førstel.	Sønder-Broby pr. Brobyværk
Bork, Ejnar	8- 9-11	Toftnæs	Andenl.	Skovlund pr. Mølby
Christensen, Eigil	6- 4-11	Taarup	Lærer	St. Hedinge
Gaarde, Knud	18- 8-11	Sdr. Bjerre	Lærer	Gaarslev pr. Børkop
Hansen, Anna Caroline	4- 5-02	Døstrup	Læreri.	Aller pr. Christiansdal

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
Hansen, Chr. Rasmussen	11- 1-10	Ø. Højst	Lærer	Bylderup
Hansen, Har. Th. Rubæk	14- 2-09	Strynø	Lærer	Ringe
Hansen, Otto Myrthue	4-11-01	Alslev	Lærer	Varde
Ingerslev-Hansen, Lejf	20- 3-03	Jerne	Lærer	Mellem- og Realskolen, Præstø
Jakobsen, Henry Hans	2-10-10	Tjæreborg	Lærer	Esbjerg
Jensen, Anna Mar. L.	18-10-10	Fredericia	Læreri.	Ribe
Jensen, Jens Ove	26- 7-09	Mygdal	Enelærer	Vangen pr. Frederiksh.
Johnsen, Jens Peter H.	18-12-11	Faarhus	Lærer	Arrild
Jørgensen, Børge Johs P.	16-8-11	Bubel	Skræder	Bubel pr. Ejby, Fyn
Jørgensen, Rebekka	19- 8-07	Lem	g. Nissen 33	Nr. Nissum
Kristensen, Arne	15- 1-11	Staby	Førstel.	Forum pr. Guldager
Larsen, Karen	23- 7-04	Baaring	Læreri.	Kbh.
Larsen, Knud	13- 1-11	Baaring	Lærer	Kbh.
Michelsen, Holger	29- 4-08	Møgellønder	Lærer	Sønderborg
Nielsen, Erling Hansen	29-11-10	Gramby	Lærer	Sønderborg
Pedersen, Henning Hagb.	8- 8-09	Gjerlev	Førstel.	Flakkebjerg
Petersen, Ellen	2-11-10	Jerlev	g. Tønns. 30	Flensborg
Petersen, Marie Sørensen	26- 7-11	Bylderup	Læreri.	Frøslev, Padborg
Rasmussen, Joen Mart. Fr.	21-11-01	Strænder		
Sørensen, Chr. Hagensen	6- 4-11	Sølsted	Enelærer	Løjtved pr. Løgumkl.
Sørensen, Kristian	5- 3-04	Ryde St.	Førstel.	Københoved, Skodsb., J.
Sørensen, Richard Leo	27- 2-03	Nyhushill.	Kommunel.	Fr. Obelsvej 30, Aalb.
Ungerskov, Anna Karoline	18- 4-11	Strib	g. Ki. Ha. 27	Frederikssund

1933

Albeck, Edel Kirstine	8- 2-09	Tønder	Læreri. g. Carstensen	Maglekildev. 4, Kbh. V.
Bach, Karlo Kristian	24-10-10	Jyller.Aarre	Lærer	f. T. Sjødkursus, Kbh.
Breddam, Sv. Aa. Nielsen	23- 3-10	Bækms.bro	Timel.	Lemvig
Christensen, Søren G.	14- 9-10	Nørgd., Hee	stud. mag.	Kbh.
Dähnert, Carl Carsten	27- 5-11	Tønder	Andenl.	Bovrup
Grandt, Annelise	8-11-12	Tønder	g. Niels. 32	Sønderborg
Hansen, Carl Chr.	4-10-06	Ribe	Vikar	Bramminge
Kahr, Lily	26-12-10	Nibe	Læreri.	Hillerød
Larsen, Poul	2- 3-11	Tønder	Statsø.sk.l.	Tønder
Larsen, Magdalene Cath. C.	23-12-11	Lund, Bylderup Bov	Læreri.	Tysk Skole Terkelsbøl pr. Tinglev
Laursen, Rigmor Kirst. Uth.	5- 2-12	Herning	Læreri.	Tvede v. Randers
Lehmann, Søren Vig	4- 9-12	Sæd, Ubj.	Andenl.	Rinkenæs
Lorenzen, Magda	29- 8-12	Egersund	Læreri.	Traasbøl pr. Bovrup
Neistgaard, Agnes Marie	21- 4-10	Tønder	g. C. C. H. 33	Bramminge
Nielsen, Børge Glindvad	20- 3-12	Vejlby	Lærer	Bramminge
Nissen, Ejnar Helge	8- 4-08	Haderslev	Sem.l.	Nr. Nissum
Novrup, Kristian Leo	10- 1-07	Alslev	Andenl.	Vester Nebel v. Kolding
Nørby, Peter Christensen	18- 3-12	Arnum	Andenl.	Oksenvad v. Sommerst.
Ovesen, Gunnar	19-11-10	Torpet, Vadum	stud. theol.	Kbh.
Pedersen, Arne Uhre	18- 9-11	Lem	Lærer	Børnehjem Spanager v. Lille Skensved
Petersen, Alfred Marinus	15- 6-12	Svanstrup	Vikar	Aabenraa
Petersen, Laurids Andersen	26- 5-09	Hjerpsted	Andenl.	Sølsted pr. Visby, Jyll.
Petersen, Sophie Mathilde	30- 7-08	Tønder	g. Ellegaard	Ødis
Riber, Peter Andersen	23- 5-09	Ribe	Lærer	Ribe
Schmidt, Maren	8- 1-11	Tønder	Læreri.	Norgesgade 211, Esbj.
Schmidt, Ragnhild Petersen	9- 4-10	Sæd	Læreri.	Iller pr. Broager
Tychsen, Hermann	16- 2-11	Skovlund	Lærer	D. Komm.sk., Flensb.
Tønder, Georg Carl	10- 9-12	Tønder	Kunstakad.	Kbh.
Wilmar, Carmen Rose	23-10-12	Tønder	Vikar	Sønderborg

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
1935				
Andersen, Karl Theodor	18-11-12	Tønder	Enelærer	Tysk Sk. Løjtved v. Lø- gumkloster
Bank, Johannes Kristensen	29- 3-12	Ansager	Vikar	Vejen
Boisen, Boe Petersen	21- 2-14	Skærbæk	Øvelsessk.l.	Tønder Øvelsesskole
Borup, Thomas	21- 1-12	Sædding	And:nl.	Bredsten pr. Vejle
Christensen, Nelly Katrine	15- 3-13	Marstal	Læreri.	Flamsted pr. Ellidshøj
Dähnert, Hugo Walter	12- 3-13	Tønder	Lærer	Jels
Gregersen, Arnold Holger	29- 9-13	Møgeltønder	Andenl.	Visby
Hansen, Marie Roland	26- 9-12	L. Kirkeby	g. Juhl 35	Sønderborg
Harek, Chr. Mar. S. Fr.	22- 5-14	Flensborg	tysk Soldat	Slesvig
Horst, Sophie Louise	26-10-12	Tønder	Læreri.	S. Sejerslev
Jacobsen, Christian	30- 1-11	Sønderborg	Realskolel.	Samsø
Jensen, Johs. Karl	7- 5-12	Nordby	Tegnel.	Kbh.
Juhl, Karl Otto	12- 3-13	Vamdrup	Lærer	Sønderborg
Jørgensen, Harald Tirsbæk	18- 6-12	Fredericia	Vikar	Bovrup
Kock, Leo Herman	31- 1-14	Lourup, Gø.	Andenl.	Outrup St.
Larsen, Astrid Margrethe	23- 8-13	Lunderskov	Læreri.	Kolding
Lave, Rudolf Karl	10- 7-13	V. Nebel, Es.	Højskolel.	Krabbesholm, Skive
Madsen, Hans Herluf	1- 6-12	Tjæreborg	Aarsvikar	Sorø
Mathiesen, Elisabeth	2-10-08	Bylderup	Læreri.	Sillerup pr. Fjelstrup
Nielsen, Chr. Østergaard	17- 5-13	Tistrup	Biskolel.	Udbjerg pr. Tønder
Nissen, Alfred	30-10-12	Hjerpsted	Andenl.	Ballum
Petersen, Johanne Margr.	12- 8-12	Juvre, Rømø	Vikar	Ø. Højst
Schrøder, Inger Johanne	19-11-11	Tønder	Læreri.	Frederikssund
Stenz, Niels Christian	14-11-09	V. Kondrup	Lærer	D. Privatsk. Ladelund
Thomsen, Anne	8-10-08	Bredsten	Læreri.	Ulkebøl
Vognsen, Jørgen	17- 7-13	Rørvig	Organist	f. T. Rørvig

1936				
Adolph, Andreas Alfred	6- 5-13	Tønder	Lærer	Tysk Skole, Graasten
Behrens, Kurt Th. Heinr.	16- 9-13	Tønder	Lærer	Tysk Skole, Arnum
Bertelsen, Signe	26- 7-14	Videbæk	Læreri.	Skolekøkkenaarskursus Københ. (Videbæk)
Birk, Jørgen	8- 8-13	Tønder	Lærer	S. Næraa Eft.sk., Aarsl.
Borgaa, Oskar Børge	27- 2-12	Aalborg	Timel.	Sønderborg
Elmer, Hans Gunnar	29- 4-13	Kbh.	Lærer	København
Hedegaard, Gustav	28- 1-15	Højer	Lærer	Tysk Skole, Frederiks- kog
Horst, Edith Theodora P.	19-10-13	Tønder	Vikar	Tønder
Hou, Niels Arne Korsgaard	3- 7-12	Aalborg	Timel.	Frøslev-Padborg, Padb.
Jensen, Frode Paabøl	25- 5-13	Hee	Lærer	Ildved pr. Jellinge
Jørgensen, Agnes Lydia N.	15- 1-10	Tarm	Læreri.	Andsager
Kronborg, Kamma	6-11-11	Andsager		Skolekøkken. i Køben- havn (Andsager)
Lester, Klara M. M. L.	27-10-13	Sønderborg	Læreri.	Frederikssund
Mathiesen, Esben	17- 8-14	Fynshav	Vikar	Møgeltønder
Nielsen, Agnete Valborg	19-10-13	Gramby	Timelæreri.	Varde
Pedersen, Artur	26- 7-14	Højer	Vikar	Bajstrup pr. Tinglev
Petersen, Albert	17- 2-14	Asserballe	Vikar	Rødekre
Petersen, Hans Jørgen	3- 6-14	Skelde	Andenl.	Hygum pr. Sdr. Hygum
Præstiin, Mikkel Berntsen	24- 9-11	Seem, Ribe	Lærer	Arrild
Schrøder, Margrethe	21- 1-14	Tønder	Læreri.	Toftlund
Stäcker, Friedrich Wilh.	28- 4-14	Tønder	Lærer	Tysk Privatsk., Guderup
Svane, Ejnar Jørgen	5- 8-13	Østerby	Lærer	Møgeltønder
Søgaard, Thomas Hansen	7- 5-14	Holsted	Friskolel.	Skanderup, Lundersk.
Vernersen, Ingrid Harboe	19-12-11	Jelling	Læreri.	Aarhus

NAVN	Fødselsdag og -aar	Hjemsted	Stilling	nuværende Opholdssted
1937				
Beck, Kirsten	22- 9-14	Solbj., Mors	Bibliot.elev	Kalundborg
Boisen, Irma	29- 2-16	Aabenraa	Vikar	Esbjerg
Büchert, Nicolai	25- 3-13	Jaruplund	Lærer	d. Ksk. Flensborg
Friis, Emil Andersen	31- 3-14	Bredebro	Vikar	Astrup pr. Brøns
Hansen, Viggo	23-12-98	Esbjerg	Andenl.	Nustrup pr. St. Nustrup
Hoeck, Helene	27- 1-13	Køllund	Vikar	Løjt pr. Løjt Kirkeby
Jepsen, Annette	2-10-14	Hjerting	Læreri.	Notmark pr. Ketting
Jessen, Thorvald	11- 4-13	Horne	Vinterlærer	Kvong
Johannsen, Hans Bødewadt	21- 2-14	Tinglev	Lærer	Tysk Skole, Sønderborg
Lorenzen, Walther	21- 2-15	Tønder	Vikar	Korup v. Rabsted
Mikkelsen, Aage	19- 7-13	Løsning	Lærer	Knabberup pr. Vejle
Nielsen, Ingeborg	10- 8-14	Fredericia	Timelæreri.	Køge
Nørgaard, Ejvind Olav	13- 3-08	Kristrup	Vikar	Kristrup pr. Randers
Petersen, Iver	17- 5-13	Tønder	Lærer	Klaksvig, Færøerne
Rasch, Chresten	26-10-14	Tønder	Vikar	Hjordkær
Sørensen, Eva Eeg	23- 3-14	Grindsted	Timelæreri.	Vejen
Wilmar, Eilif	7- 6-15	Tønder	Vikar	Sønderborg

1938

Andersen, Ingeborg	23-11-12	Flensborg		
Bastholm, Jens Olaf	29-10-15	Roust pr. Varde		
Enevoldsen, Laurids	25-12-13	Røddekro		
Eskildsen, Carsten	8- 5-16	Tønder		
Frederiksen, Vagn Møller	24- 9-16	Tønder		
Hansen, Jørgen	3- 8-14	Løgumgd.		
Helbo, Hans	30- 8-16	Framlev pr. Harlev		
Jensen, Ivan Waage	10- 6-16	Vamdrup		
Jørgensen, Ellen Rübner	27- 3-14	Skærbæk		
Lampe, Jens	1- 5-17	Sønderborg		
Mikkelstrup, Anna Marie	16-12-16	Hvorslev pr. Ulstrup		
Novrup, Folmer	19- 8-15	Tønder		
Petersen, Andreas Wilh.	4- 8-13	Flensborg		
Petersen, Sophie	4- 5-15	Graasten		
Rossen, Christiane	9- 4-13	Mosebøl pr. Skærbæk		
Schmidt, Christian	15-11-14	Løjtved pr. Løgumkloster		

DIS-Danmark

1 2 2 SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK